

บทที่ 4

การเข้าถึงแหล่งสินเชื่อของชาวนา

จากบทที่ผ่านมาทำให้ทราบถึงเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้ชาวนาในชุมชนบ้านคงเข้ามีความจำเป็นต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแล้ว ดังนั้นในการนำเสนอบทนี้ทำการศึกษาใน 3 ประเด็นหลักคือ 1) ศึกษารูปแบบความต้องการสินเชื่อของชาวนากลุ่มต่างๆ 2) ศึกษาลักษณะของกลุ่มเจ้าหนี้กลุ่มต่างๆ และที่ 3) ศึกษาความสามารถในการเข้าถึงเงินกู้ของชาวนากลุ่มต่างๆ โดยในประเด็นนี้จะพยายามตอบคำถามต่อประเด็นที่ว่าเมื่อมีความต้องการสินเชื่อด้วยแรงผลักดันหรือเงื่อนไขต่างๆ แล้วชาวนาอาศัยเงื่อนไขและเครื่องมือกลไกใดในการเข้าถึงสินเชื่อ โดยชี้ให้เห็นความพยายามหรือการต่อสู้เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อของชาวนากลุ่มต่างๆ ภายใต้การตั้งเงื่อนไขของเจ้าหนี้แต่ละกลุ่มเพื่อกำกับการสร้างความสัมพันธ์กับลูกหนี้ ซึ่งการเข้าใจบทนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างลูกหนี้กับกลุ่มเจ้าหนี้ผ่านการจัดการเงินกู้ของชาวนาซึ่งมีหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันไปในชาวนาแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นความยากลำบากในการดำรงชีวิตท่ามกลางภาวะบีบคั้น ที่ได้รับการเข้าสู่วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้เองที่จะตอบคำถามได้ว่าระบบหนี้สินสามารถผลิตซ้ำให้ลูกหนี้เข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในรอบต่อไปได้อย่างไร

ดังได้กล่าวแล้วว่า ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินถือเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตระหว่างนายทุนเงินกู้ กับชาวนาผู้เป็นลูกหนี้ซึ่งสามารถศึกษาผ่านประเด็นการเข้าถึงและการจัดการเงินกู้ โดยฝ่ายหนึ่งคือผู้เหนือกว่าในการควบคุมเงินทุนสำหรับให้อีกฝ่ายหนึ่งที่ต้องการเงินทุนนั้นไปดำเนินการผลิตโดยเฉพาะการผลิตพืชพาณิชย์และการตลาดภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิยม ดังนั้นการเข้าใจเครื่องมือและกลไกของเจ้าหนี้กลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการพิจารณาให้กู้ และการตั้งเงื่อนไขให้กู้แก่ผู้ที่จะเป็นลูกหนี้ นั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เข้าใจว่าภายใต้การกำหนดเครื่องมือกลไกโดยเจ้าหนี้ นั้นจะสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อหรือเงินกู้สำหรับกลุ่มลูกหนี้กลุ่มต่างๆ แตกต่างกันอย่างไร และเงื่อนไขที่เจ้าหนี้ได้สร้างขึ้นนั้นส่งผลกระทบต่อการจัดการและการสะสมทุนของลูกหนี้กลุ่มต่างๆ อย่างไร ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นการเข้าใจปัญหาหนี้สินผ่านกระบวนการจัดการผลิตและตลาด หรือผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมทางการผลิตในอีกแห่งหนึ่ง

4.1 ความต้องการเงินทุน

จากการศึกษาที่ผ่านมาพิสูจน์ได้ว่าการเปลี่ยนผ่านของสังคมชานาภายใต้การแทรกแซงของระบบทุนนิยมและรัฐ นั้น ส่งผลกระทบที่สำคัญคือ ความต้องการเงินทุนสำหรับการผลิตทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรในหมู่ชนานากลุ่มต่างๆ มีเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ชนานาผู้ผลิตพืชพาณิชย์ และในขณะเดียวกันในชนานากลุ่มต่างๆ ก็มีความแตกต่างกันในด้านแรงผลักดันให้เกิดความต้องการสินเชื่อ และเป้าหมายในการใช้เงินกู้ที่แตกต่างกัน โดยความต้องการเงินกู้หรือสินเชื่อของกลุ่มครัวเรือนชานานานั้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าที่เข้มข้นขึ้น รวมทั้งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในสาระของระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ สู่ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ครัวเรือนชานากลุ่มหนึ่งสูญเสียความสามารถในการเข้าถึงและบริหารจัดการปัจจัยการผลิตภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ การเข้าถึงและควบคุมระบบตลาด และเมื่อมีการขยายตัวของระบบบริโภคนิยมยังทำให้ครัวเรือนชานามีความต้องการสินเชื่อสำหรับซื้อหาข้าวของเครื่องใช้สมัยใหม่ๆ โดยสาระแล้ว ความต้องการเงินทุนของชานานานั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่หลากหลาย และเงื่อนไขที่สำคัญคือเกิดจากการขยายตัวของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ที่การลงทุนในปัจจัยการผลิตที่เพิ่มขึ้นเป็นสิ่งสำคัญโดยเฉพาะกับชานาฐานะยากจน และชานาฐานะปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งชานาส่วนหนึ่งจำเป็นต้องการเงินทุนสำหรับเข้าถึง และจัดหาปัจจัยการผลิตเช่นที่ดิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์การเกษตร ซึ่งตนเองไม่ได้ครอบครองการจะเข้าถึงได้ก็ด้วยการลงทุนเป็นเงินสด ซึ่งจะหาได้ก็ด้วยการกู้หนี้ยืมสินเท่านั้น (บางกรณีอาจจะมีการเช่า เช่นที่ดิน เครื่องจักร แต่การเช่าต้องอาศัยเงินสดสำหรับชำระค่าเช่า)เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือความจำเป็นของชานารวยในการลงทุนในตลาดภาคการเกษตรและตลาดนอกภาคเกษตร โดยมีครัวเรือนชานาฐานะปานกลางบางครัวเรือนที่ความต้องการเงินกู้เกิดจากเงื่อนไขด้านเงินลงทุนในระบบตลาด และนอกจากนี้ความต้องการสินเชื่อหรือเงินกู้ยังเกิดจากการเล็งเห็นลู่ทางได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนให้ผู้อื่นกู้เงินต่อไป ซึ่งเงื่อนไขนี้เกิดจากความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเงินทุนของชานาในชุมชนที่ศึกษา มีหลายครัวเรือนที่เป็นชานาผู้ให้กู้

สำหรับเงื่อนไขที่กำหนดความต้องการเงินกู้ที่สำคัญที่สุดในปัจจุบันคือการบีบรัดจากหนี้สินที่มีมาก่อนหน้าซึ่งผลักดันให้ชานา ในชุมชนบ้านดงมีความต้องการเงินกู้เพื่อชำระคืนเจ้าหนี้ ซึ่งเงื่อนไขนี้เกิดขึ้นกับกลุ่มครัวเรือนชานาเกือบทุกกลุ่มจะแตกต่างกันไปเพียงแต่ลักษณะการบีบรัดของเจ้าหนี้และลักษณะของสัญญาที่ครัวเรือนชานาแต่ละครัวเรือนมีว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรในด้านการกำหนดระยะเวลาการชำระคืน การกำหนดอัตราดอกเบี้ย เงื่อนไขหรือข้อบังคับในการบังคับหนี้ เป็นต้น ส่วนเงื่อนไขสุดท้ายที่ผลักดันให้ครัวเรือนชานาแต่ละครัวเรือน

โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนและครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางต้องการเงินกู้ยืมนั้นเกิดจากระบบบริโภคนิยมและการบริโภคในครัวเรือนที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้นทุกขณะ

อย่างไรก็ตามความต้องการเงินกู้ของชาวนากลุ่มต่างๆ หากจะได้รับการสนองทันทีทันใดไม่ หากมีเงื่อนไขที่เกิดจากผู้ให้กู้หรือแหล่งสินเชื่อกลุ่มต่างๆ ที่กำหนดเงื่อนไขสำหรับการเข้าถึงสินเชื่อ หรือเงินกู้ไว้อีกหลายเงื่อนไข ซึ่งชาวนาจะต้องผ่านการพิจารณาของผู้ให้กู้ด้วยความละเอียดรอบคอบ หรือพินิจพิเคราะห์ก่อน ซึ่งวัตถุประสงค์หลักคือการตรวจสอบว่าเมื่อให้กู้แล้วจะได้รับเงินต้นและดอกเบี้ยคืนจากผู้กู้หรือกลุ่มครัวเรือนชาวนาหรือไม่ ซึ่งสิ่งที้นำมาใช้ในการวางเงื่อนไขของเจ้าหนี้สร้าง ความยากลำบากในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อของครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางบางครัวเรือนและกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเป็นอย่างมาก ดังนั้นความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อจึงถูกกำหนดโดยกลไกหรือเครื่องมือที่เรียกรวมกันว่าเงื่อนไข กำกับกับการเข้าถึงสินเชื่อที่เจ้าหนี้วางไว้อีกด้วย ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวคือการพิจารณา “เครดิต”¹⁰ ที่เป็นทั้งหลักทรัพย์ ลักษณะทางสังคมของผู้กู้ หรือความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับนายทุนเงินกู้ของชาวนาผู้กู้นั่นเอง และในขณะเดียวกัน “เครดิต” ในหมู่ชาวนาก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสินเชื่อที่แตกต่างกันอีกด้วย ซึ่งจะกล่าวต่อไป

4.2 ลักษณะของเจ้าหนี้

เมื่อ “เงิน” หรือ “ทุน” ได้กลายเป็นทั้งปัจจัยการผลิต และในขณะเดียวกันก็ได้กลายเป็นเป้าหมายในการสะสมทุน ในวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ดังนั้นผู้เป็นเจ้าของทุนจึงใช้เงินทุนเป็นเครื่องมือ (means) ไปสู่การสะสมทุน (คือกำไร) หรือเป้าหมาย (ends) ผ่านดอกเบี้ย โดยไม่ต้องผลิตด้วยตนเองเนื่องจากการผลิตมีความเสี่ยงมากกว่า ดังนั้นการให้กู้ยืมจึงเป็นความต้องการของเจ้าของทุน (supply) อีกส่วนหนึ่ง และในส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการ (demand) ของชาวนาที่ต้องการเงินทุนสำหรับการเข้าถึงปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ หรือบางครัวเรือนต้องการทุนเพื่อนำไปขยายทุนเพิ่มในกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกภาคเกษตร ดังนั้นผู้ที่เป็นเจ้าของทุนทั้งในระบบและนอกระบบจำเป็นต้องวางเงื่อนไข และกฎเกณฑ์ที่จะทำให้แน่ใจว่าจะได้ทุน (ที่เป็นเครื่องมือ) ในฐานะเงินต้น และดอกเบี้ย(ที่เป็นเป้าหมาย) เพื่อการสะสมทุนสำหรับขยายต่อไป ดังนั้นนายทุนเงินกู้จึงจำเป็นต้องวางเงื่อนไขเพื่อลดความเสี่ยงที่จะเกิดจากระบบการให้กู้ยืมเงินของตนเองด้วยการ

¹⁰ คำว่า “เครดิต” ในที่นี้หมายถึงความเชื่อถือที่ผู้ที่จะให้กู้มีต่อผู้ที่ต้องการกู้ เป็นความเชื่อว่าผู้จะกู้จะสามารถนำเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยมาชำระคืนได้ โดยสิ่งแสดงถึงความมีเครดิตนั้นเป็นต้นว่าทรัพย์สิน ลักษณะทางสังคม ตำแหน่งหน้าที่ ความซื่อตรง ขยันหมั่นเพียร ชื่อเสียงเป็นต้น และนอกจากนี้เครดิตยังมีความหมายที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับเจ้าหนี้แต่ละกลุ่มจะกำหนดเอาเกณฑ์ประเภทใดมาวัดระดับความมีเครดิต

กำหนดลักษณะ "เครดิต" ของลูกหนี้ ไม่ว่าจะเป็นหลักทรัพย์ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของลูกหนี้ ทั้งนี้เพื่อที่จะให้ความสัมพันธ์ดำเนินต่อไปอย่างราบรื่น

ดังนั้นในประเด็นนี้จะศึกษาถึงเครื่องมือและกลไกในการพิจารณาให้กู้ของกลุ่มเจ้าหนี้ ซึ่งเครื่องมือและกลไกที่สำคัญคือ กฎเกณฑ์ เงื่อนไขการพิจารณาผู้ที่จะมาเป็นลูกหนี้ โดยถือว่าเป็นปรากฏการณ์แรก ที่เจ้าหนี้ได้วางเป็นเงื่อนไขไว้เพื่อให้แน่ใจว่าหากปล่อยเงินกู้ไปแล้วเงินกู้ดังกล่าวพร้อมดอกเบี้ยจะต้องได้รับคืนและเมื่อได้ปล่อยเงินกู้ไปแล้วสิ่งที่จะสานต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้คือ กำหนดระยะเวลาชำระคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยและการติดตามบังคับหนี้ ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญของกลุ่มเจ้าหนี้อีกประการหนึ่งที่จะเป็นสิ่งที่คอยบอกเหตุสถานภาพของลูกหนี้ว่าจะเป็นอย่างไ การศึกษาประเด็นนี้เพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจการกำหนดอัตราความเข้มข้นของความสัมพันธ์ที่เจ้าหนี้มีต่อชวชนกลุ่มต่างๆ ซึ่งจะไม่เท่าเทียมกันในประเด็นต่อไป

4.2.1 แหล่งเงินทุนของผู้ให้กู้

ในประเด็นเรื่องเกี่ยวกับแหล่งเงินทุนสำหรับการให้กู้ของเจ้าหนี้ในระบบนั้น จากการศึกษาเงินทุนเงินกู้ในหมู่บ้านจำนวน 4 ราย และนายทุนเงินกู้ในระดับท้องถิ่น 2 ราย เพื่อทราบถึงแหล่งเงินทุนของนายทุน ทั้ง 6 ราย มีระบบการหมุนเวียนของเงินทุนอย่างไร โดยเฉพาะการหมุนนำเงินลงทุนจากการกู้เงินในระบบเพื่อนำมาให้กู้แก่ชวชนในชุมชนในลักษณะการกู้เงินนอกระบบ นายทุนทั้ง 6 ราย เป็นนายทุนชวชนรายอยู่ในชุมชน 4 ครั้วเรือนคือนายมี ครั้วเรือนนายอ้วน นายทุนค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรคือสุพิน และนายมนูญ ซึ่งเป็นบุตรชายของนายมี

จากการศึกษาปรากฏว่านายทุนเงินกู้ในชุมชนทั้งสี่คนมีลักษณะของความเป็นเจ้าของเงินทุนแตกต่างกัน หรือมีระบบการหมุนเวียนเงินทุนที่ค่อนข้างแตกต่างกัน โดยนายทุนเงินกู้ที่เป็นชวชนราย จะมีที่มาของแหล่งเงินทุนจากการสะสมทุนจากความได้เปรียบในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตในยุคต้นของการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ และนายทุนบางคนอาศัยเงินกู้จากแหล่งเงินกู้ในระบบเพื่อนำมาให้ชาวบ้านในเขตบ้านคงส่วนหนึ่งด้วย โดยเฉพาะการให้กู้เงินสักระยะสั้นช่วงที่ชวชนมีความต้องการเงินสำหรับไปใช้หนี้เพื่อรอคอยการกู้ยืมรอบใหม่ เงินกู้ที่นายทุนชวชนรายให้กู้จะมีอัตราระหว่าง 2,000 บาท ถึง 20,000 อัตราดอกเบี้ยคิดร้อยละ 5-20 บาท ต่อเดือน หรือ ร้อยละ 120-240 บาท ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ โดยเฉพาะ ธ.ก.ส. มากถึง 10-25 เท่า ลักษณะนี้จึงเป็นลักษณะของการค้าเงิน

สำหรับแหล่งที่มาของเงินทุนของสุพินและมนูญที่ให้กู้ยืมเงินในรูปของวัสดุการเกษตรนั้น ได้รับเงินทุนจากแหล่งทุนหลายแหล่ง คือจากการกู้เงินของ ธ.ก.ส. การกู้เงินของธนาคาร

พาณิชย์การขายที่ดินที่ได้รับมรดก การซื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรจากร้านค้าส่งในตัวเมืองเชียงใหม่ มาให้ชาวนาในชุมชนซื้อเชื่อ หรือกู้วัสดุ โดยมีกำหนดให้ชำระเงินราคาสินค้าพร้อมกับดอกเบี้ยในภายหลัง และเงินที่ได้รับจากการสะสมผลกำไรจากการขายร้านค้าให้ใหญ่ขึ้นนอกจากนี้การสะสมทุนจากกำไรที่ได้รับจากอัตราดอกเบี้ยสำหรับวัสดุอุปกรณ์การเกษตรขายเชื่อนั้นสุพินใช้วิธีการเสนอให้ชาวนารายย่อยในชุมชนกู้โดยกำหนดระยะเวลาชำระไม่เกินฤดูการผลิตของปีนั้นๆ เช่น หากกู้ยืมเพื่อนำไปใช้ในแปลงข้าวนาปรัง ที่นิยมปลูกกันคือข้าวเจ้า ก.ข. 7 ข้าวเหนียว ก.ข.10 ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่หัวนกล้ำราวเดือนธันวาคม และเริ่มปลูกราวเดือนมกราคม จนถึงเก็บเกี่ยวเดือนมีนาคม การให้กู้ภายในระยะเวลา 4 เดือนเป็นอย่างมากนี้ สุพิน และมณูญเริ่มปล่อยกู้ และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตคือเดือนมีนาคมเรียบร้อย สุพิน และมณูญจะกำหนดให้ว่าจะต้องนำเงินค่าซื้อเชื่อมาส่งคืนไม่เกินสิ้นเดือนมีนาคม หากคำนวณระยะเวลาแล้วช่วงเวลาดังกล่าวยาวนานเพียง 4-5 เดือน สุพินจะได้รับผลตอบแทนเป็นอัตราดอกเบี้ยที่คิดทบเข้าไปกับเงินต้นเรียบร้อยแล้วโดยหากคำนวณแล้วกรณีของสุพิน และมณูญคิดดอกเบี้ยคงที่ถึงร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน ซึ่งหมายถึงว่าหากสุพินนำเงินที่ได้รับชำระหนี้ไปให้กู้ในรอบต่อไปสำหรับข้าวนาปี เธอจะได้รับดอกเบี้ยเท่ากับสองเท่าของอัตราที่ตั้งไว้ คือ ร้อยละ 20-40 ต่อเดือนซึ่งในแง่นี้ทำให้สุพิน สะสมทุนได้อย่างรวดเร็วแม้จะแบ่งเงินรายได้ในรูปของดอกเบี้ยให้กับพ่อค้ารายใหญ่ในตัวเมืองเชียงใหม่ส่วนหนึ่งก็ตามสุพินและมณูญสามารถนำผลผลิตกำไรในแต่ละช่วงการผลิตมาปล่อยกู้หมุนเวียนกันไป แต่อย่างไรก็ตามการที่ชาวนาจำเป็นต้องกู้ยืมแม้จะล่วงรู้ว่าถูกต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงก็เพราะตระหนักดีว่าการนำเงินสดเพียงเล็กน้อยไปซื้อสินค้ามาทั้งหมดโดยไม่เหลือเงินสดติดบ้านเลยนั้นจะไม่ใช่ผลดีต่อครัวเรือนตนเองในอนาคต ซึ่งการเก็บเงินสดติดบ้านจำนวนหนึ่งดูจะเป็นหนทางเดียวที่ทำให้ชาวนายากจนมีความมั่นใจในความมั่นคงของครัวเรือนได้ดีขึ้น

ประเด็นที่น่าสนใจยิ่งในการพิจารณาถึงแหล่งทุนสำหรับการให้เกษตรกรกู้ยืมนั้นคือการแสวงหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยอัตราต่ำเพื่อนำมาปล่อยให้ชาวนาฐานะยากจนกู้ยืมต่อ หรือนำมาซื้อหาสินค้าการเกษตรแล้วให้ชาวนาฐานะยากจนหรือฐานะปานกลางในชุมชนซื้อเชื่อ ซึ่งเป็นวิธีการนำสินเชื่อในระบบแปลงโฉมเป็นสินเชื่อในระบบ ซึ่งกระบวนการดังกล่าว นั้นสะท้อนภาพการอาศัยความเหนือกว่าในการเข้าถึงแหล่งทุนในระบบของนายทุนท้องถิ่น และใช้ความเหนือกว่านั้นสร้างผลกำไรที่เกิดจากผลต่างระหว่างดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายให้กับนายทุนในระบบ และดอกเบี้ยที่ชาวนา หรือเกษตรกรต้องจ่ายให้กับตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ สมภพ มานะรังสรรค์ (2528) ที่พบว่าเกษตรกรชาวนารายจำนวนไม่น้อยที่นำสินเชื่อในระบบการเงิน (organized financial market) แปรเปลี่ยนเป็นสินเชื่อในตลาดนอกระบบ (unorganized financial market) คือนำเงินกู้ที่คิดอัตราดอกเบี้ยภายใต้ขอบเขตกำหนดของ พ.ร.บ.การเงินไปปล่อยต่อให้ชาวนาไรชาวนา โดยได้รับผล

ตอบแทนกลับคืนมาด้วยอัตราสูง ๆ ทั้งที่ผู้เสียผลประโยชน์จากการปฏิบัติกรดังกล่าวนี้ก็คือชาวไร่ชาวนาอันเป็นกลุ่มชนที่ฐานะยากจน และจากการศึกษาดังกล่าวยังพบว่าสินเชื่อเพื่อการเกษตรที่เร็วไหลออกไปเป็นสินเชื่อนอกระบบ มีถึงประมาณ 40 % ของยอดสินเชื่อที่ธนาคารพาณิชย์ให้กู้ยืมโดยตรง โดยกลไกสำคัญตัวหนึ่งที่แปรเปลี่ยนให้สินเชื่อเพื่อการเกษตรกลายเป็นเงินกู้นอกระบบก็คือการปล่อยกู้ผ่านพ่อค้าท้องถิ่นซึ่งดำเนินการรับซื้อผลผลิตการเกษตรจากชาวไร่ชาวนาในพื้นที่เพาะปลูกต่างๆ อาจจะนำเงินสดไปปล่อยกู้โดยตรงโดยมีเงื่อนไขต้องขายผลผลิตให้ หรือปล่อยกู้ในรูปแบบของสินค้าอุปโภคบริโภค หรือปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่นปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร ฯลฯ (สมภพ, 2528 : 81-82)

การแปรรูปสินเชื่อในระบบเป็นสินเชื่อนอกระบบนี้มีข้อที่น่าพิจารณาเพิ่มเติมจากการที่สมภพ อธิบายคือ ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างความต้องการเงินทุนของชาวนาที่มีความแตกต่างกันโดยชาวนารายนั้นมีความต้องการเงินทุนเพื่อนำไปเป็นปัจจัยการผลิตในฐานะเงินกู้โดยหวังผลตอบแทนเป็นกำไร แต่ในขณะที่ชาวนาฐานะยากจนนั้นต้องการเงินทุนไปสำหรับการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยการผลิตอื่นๆ หรือการบริโภคเป็นหลัก ดังนั้นการที่ครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยอาศัยความเหนือกว่าเข้าถึงเงื่อนไขที่เจ้าหนี้กำหนดไว้ได้ ย่อมทำให้สินเชื่อที่ได้รับมากกลายเป็นสินเชื่อนอกระบบได้ ซึ่งชาวนารายได้ใช้วิธีการที่หลากหลายในการลดความเสี่ยงต่อภาวะการไม่ได้รับคืนเงินต้นและดอกเบี้ยด้วยวิธีการที่หลากหลายโดยเฉพาะการวางเงื่อนไขก่อนการให้กู้เช่นการวางหลักทรัพย์ค้ำประกันในลักษณะของการขายฝาก การเชื้ดซื้อกู้ยืมเงิน หรือให้กู้เฉพาะผู้อยู่ในระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ หรือระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า กับครัวเรือนตนเอง เท่านั้น

สำหรับนายทุนเงินกู้นอกชุมชนที่มีบทบาทในการปล่อยเงินกู้ให้ครัวเรือนชาวนาในชุมชน 2 คน นั้น มีแหล่งเงินทุนที่สำคัญจากกระบวนการหมุนเงิน หรือการเงิน กล่าวคือกระบวนการหมุนเงินเป็นอีกวิธีการที่นายทุนเงินกู้นอกระบบสามารถนำเงินจากแหล่งสินเชื่อในระบบมาปล่อยกู้ให้กับครัวเรือนชาวนาได้ กรณีศึกษานายทุนระดับอำเภอที่น่าสนใจในอดีตคือ พนักงานของธนาคารระดับผู้จัดการที่มีหน้าที่ให้บริการสินเชื่อแก่ครัวเรือนชาวนาผู้เป็นลูกค้าของธนาคารที่มีสาขาอยู่ที่อำเภอฝาง ได้ร่วมมือกับนายทุนเจ้าของร้านวัสดุก่อสร้างการเกษตรที่ใหญ่ที่สุดของอำเภอปัจจุบันเจ้าของร้านมีตำแหน่งทางการเมืองระดับประเทศในช่วงที่ผู้เขียนทำวิทยานิพนธ์ ผู้จัดการคนนี้ได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าของธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในตัวอำเภอฝางเช่นกัน กระบวนการหมุนเงินโดยอาศัยช่องว่างทางกฎหมายเริ่มขึ้น เมื่อใกล้จะถึงเวลาชำระหนี้ของครัวเรือนชาวนาซึ่งเป็นลูกค้าของธนาคารที่ดำเนินเกี่ยวข้องกับทำให้สินเชื่อทางการเกษตร โดยเฉพาะงวดชำระหนี้ 31 มีนาคม ซึ่งเป็นงวดชำระหนี้ที่ครัวเรือนชาวนาเป็นจำนวนมากจะต้องชำระเงินกู้พร้อมดอกเบี้ย กระบวนการเริ่มแรกจะมีวิธีส่งใบเตือนหนี้ให้ครัวเรือนชาวนาที่เป็นหนี้โดย

พนักงานสินเชื่อ ซึ่งเป็นระเบียบที่จะต้องปฏิบัติของธนาคาร เพื่อลูกค้าได้ทราบว่าตนเองมีหนี้สินที่จะต้องชำระ หรือหนี้ที่ถึงกำหนดชำระก็สัญญา และมีอัตราดอกเบี้ยพร้อมกับเงินต้นจำนวนเท่าไร พร้อมกับกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้ที่จะได้รับการอำนวยความสะดวก ทั้งนี้ระยะเวลาการส่งใบเตือนหนี้จะเริ่มก่อนถึงระยะเวลาการชำระหนี้ หรือวันสุดท้ายที่ชาวนาจะต้องชำระหนี้ ประมาณ 1 เดือนครั้ง เมื่อชาวนาได้รับใบเตือนหนี้ซึ่งส่วนมาพนักงานสินเชื่อจะส่งผ่านหัวหน้ากลุ่ม ก็จะเริ่มชวนขยหาเงินนอกจากเงินที่ตนเองสะสมไว้จากการขายข้าวนาปีเก็บเกี่ยวเมื่อปลายปีที่ผ่านมา บางคนที่ยังไม่ได้ขายข้าว ก็จะนำข้าวออกขาย เพราะต้องชำระเงินก่อนสิ้นระยะเวลาที่กำหนดไว้ เนื่องจากพนักงานสินเชื่อจะนัดกลุ่มที่ชำระเงินแล้วครบถ้วนทุกคนทำสัญญา ก่อนวันที่ 31 มีนาคม ของปีนั้น โดยวิธีการนี้เป็นการเร่งให้ชาวนาจะต้องหาเงินมาชำระให้ทันก่อนสิ้นงวดระยะเวลาอีกทางหนึ่ง เพราะต้องการได้รับเงินกู้ในงวดต่อไป ขณะเดียวกันก็ได้รับการกดดันจากสมาชิกในกลุ่มที่ต้องการกู้เงินด้วย การขายผลผลิตของชาวนาในช่วงนี้จะดำเนินไปด้วยความรีบเร่ง ราคาผลผลิตของชาวนาจะถูกกดต่ำลงเนื่องจากพ่อค้ามีข้ออ้างหลายประการเป็นต้นว่ามีคนต้องการขายผลผลิตมากเงินทุนไม่พอเป็นต้น

สำหรับคนที่มีผลผลิตไว้ขายแม้จะขาดทุนแต่ก็ยังมีสถานภาพที่ดีกว่าคนที่ไม่มีผลผลิตสำหรับขาย อย่างไรก็ตามนายทุนผู้จัดการเล็งเห็นช่องทางที่ชาวนาถูกบีบบังคับให้ต้องชำระหนี้จากหลายทาง ซึ่งหนทางเดียวที่จะนำเงินมาชำระหนี้ได้ก็ด้วยการเข้าสู่การกู้ยืมเงินกับแหล่งเงินกู้นอกระบบ โดยกระบวนการหมุนเงินเริ่มจากการตกลงระหว่างผู้จัดการธนาคารแห่งแรก กับชาวนาที่ถึงกำหนดชำระหนี้ว่าจะให้กู้เงินในงวดต่อไป โดยพนักงานจะกำหนดเวลานัดหมายที่แน่นอน และการกู้เงินงวดต่อไปจะมีอัตราสูงกว่าเงินต้นที่เคยกู้ในงวดที่ผ่านมาอย่างแน่นอน แต่ขอให้ไปกู้เงินจากนายทุนเจ้าของร้านขายวัสดุการเกษตรมาชำระหนี้ก่อนเมื่อชาวนาได้รับสัญญาจาก"หัวหน้า" ที่มีตำแหน่งและอำนาจในการอนุมัติเงินกู้เช่นนั้นก็จะไปพบกับนายทุนใหญ่ของอำเภอฝางคนดังกล่าว ซึ่งตั้งบ้านเรือนและร้านค้าอยู่หน้าธนาคารแห่งนั้นนั่นเอง

การประสานงานระหว่างผู้จัดการคนแรก หรือผู้จัดการ ก. กับนายทุน ข. ได้เริ่มขึ้นทางโทรศัพท์ว่าจะมีลูกค้าธนาคารไปกู้เงินเมื่อลูกค้าคนนั้นมาพบนายทุน ข. นายทุน ข. จะเขียนเช็คส่งจ่ายไปยัง ธนาคารพาณิชย์ โดยผู้จัดการธนาคารพาณิชย์หรือนายทุน ก. ก็จะอนุมัติเงินให้กับพนักงานของธนาคาร ที่นายทุน ก.เป็นผู้จัดการอยู่ จากนั้นเงินจะนำไปเข้าบัญชีของ ลูกค้ารายนั้น ในอีกไม่เกิน 7 วันต่อมาพนักงานจะเข้าไปทำสัญญาในหมู่บ้านของลูกค้าคนดังกล่าวพร้อมกับนัดหมายให้มารับเงินในไม่เกิน 7 วันภายหลังจากนั้น เมื่อถึงระยะเวลาการรับเงินลูกค้าจะไปติดต่อพนักงานการเงินของธนาคารซึ่งนายทุนก.ได้แจ้งรายชื่อลูกค้าคนดังกล่าวไว้เรียบร้อยแล้ว พนักงานการเงินจะให้ลูกค้าเซ็นรับเงินจำนวนเต็ม แต่แท้จริงลูกค้าได้รับเงินเพียงเท่าที่เหลือจากการหักเงิน

ชำระหนี้ให้นายทุนข. พร้อมคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน จำนวน 1 เดือน (นับจากวันโอนเงินให้ลูกค้า จาก นายทุน ข. จนถึงวันนัดจ่ายเงินลูกค้าจะมีระยะเวลาประมาณ 15 วัน) ต่อมานายทุน ก.จะนำเงินดังกล่าวโอนเข้าบัญชีของนายทุน ก. ที่ธนาคารของนายทุน ก. และนายทุน ค. ก็จะแจ้งการโอนเงินดังกล่าวให้นายทุน ข.ทราบ เมื่อสิ้นงวดชำระหนี้ทุกสิ่งทุกอย่างจะดำเนินการไปเรียบร้อย แม้ลูกหนี้จะล่วงรู้ถึงกลวิธีที่ไม่สุจริตนักก็ตาม แต่ก็ไม่มีหนทางเลือกที่จะหาเงินจากที่ไหนมาชำระหนี้ การเข้าสู่ภาวะหมุนเงินโดยนายทุนได้รับผลประโยชน์เช่นกรณีดังกล่าวจึงเกิดขึ้น และไม่มีหลักฐานทางกฎหมายใดๆ ที่ปรากฏถึงกระบวนการหมุนเงินดังกล่าว แต่ผลที่เกิดขึ้นคือลูกค้าผู้นั้นจะต้องกู้เงินในรอบต่อไปเป็นเงินจำนวนมากกว่าเงินกู้ครั้งแรกเกือบเท่าตัว

สำหรับนายทุนทั้ง 3 คน จะนำรายได้จากการดำเนินการหมุนเงินดังกล่าวมาจัดสรรกันภายหลัง โดยเงินที่นายทุน ข. ได้รับในแต่ละงวดบัญชี จะอยู่ราว 4-5 ล้านบาท ซึ่งจะได้ดอกเบี้ยในแต่ละงวดประมาณ 4-5 แสนบาท ซึ่งระยะเวลาผลตอบแทนดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ไม่ถึงเดือนการจัดสรร รายได้ระหว่างบุคคลทั้ง 3 จะดำเนินไปอย่างเท่าเทียมกัน

" นายทุน ก. เคยได้รับที่ดินจำนวน 1 แปลง นอกจากจะได้รับส่วนแบ่งจากอัตราดอกเบี้ย แล้ว ซึ่งเป็นการตอบแทนจากนายทุน ข. ที่มอบให้นายทุน ก. เพราะได้สร้างผลประโยชน์จากการหมุนเงินดังกล่าวให้กับตนเอง ..."

ข้อมูลจาก นายแพทย์ท่านหนึ่งของอำเภอฝาง มีนาคม 2542

รูปแบบการค้าหรือหมุนเงินที่สำคัญของกลุ่มทุนและพนักงานธนาคารนักการเมืองท้องถิ่นที่มีพื้นฐานการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์มายาวนาน ในลักษณะของกลุ่มผูกอำนาจที่เกื้อหนุนกันและกัน โดยเฉพาะการตั้งเงื่อนไขการให้กู้โดยให้ลูกค้าผู้รับปัจจัยการผลิตส่วนหนึ่งนั้นได้สร้างผลกำไรให้กับนายทุนร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรที่ขึ้นทะเบียนกับธนาคารเป็นอย่างมาก ดังนั้นการเกื้อกูลกันและกันจึงเป็นที่มาของการค้าหรือหมุนเงินดังกล่าวผลประโยชน์จากความยากลำบากของชาวนา กลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าวนี้อาศัยทั้งอำนาจทางการเมือง อำนาจทางกฎหมาย และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการเงินทุนในการทำกิจกรรมบนความทุกข์ยากของชาวนาโดยแสดงออกในลักษณะ ของบรรดาอำนาจท้องถิ่น (local power) ตามแนวการวิเคราะห์ของเทอร์ตัน (ดูใน อนุสัญญา ภูซงคกุล, 2533) สำหรับสาเหตุแห่งการร่วมกันประกอบกิจกรรมประเภทนี้ประการหนึ่งคือลักษณะของความเป็นเจ้าของทุนของผู้ดำเนินกิจกรรม กล่าวคือการค้าที่กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้เป็นเจ้าของทุนที่แท้จริง จึงมองเห็นช่องทางและใช้ช่องว่างในการนำทุนออกมากระทำในลักษณะหมุนทุนเพื่อนำผลกำไรเข้ากระเป๋าของตนเอง ซึ่งกรณีเช่นนี้จะไม่ปรากฏให้เห็นในกรณีของนายทุนนอกระบบถ้าหากเงินนั้นเป็นของตัวนายทุนเอง แต่จะเกิดขึ้นในกรณีที่ความร่วมมือระหว่างนายทุนนอกระบบกับพนักงานธนาคาร โดยใช้เงินของ ธนาคารออกมาหมุนทุนดังเช่นกรณีที่กล่าวถึงข้างต้น

ในชุมชนบ้านดงนั้น ในปี 2542 มีเจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อคนจนที่มีสาขาอยู่ในเขตอำเภอแม่สายที่มีตำแหน่งระดับหัวหน้าพนักงานคนหนึ่งได้ประสานกับบุญสุข เงินมาให้สมาชิก อบต. หมู่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลแม่สาว ซึ่งเป็นที่นับหน้าถือตาของคนในชุมชนและมีญาติพี่น้องและพรรคพวกค่อนข้างมาก โดยอาศัยอยู่ห่างจากตัวชุมชนที่ศึกษาราว 4 กิโลเมตรเป็นจำนวนเงินหลายแสนบาทเพื่อนำไปปล่อยกู้ให้กับลูกค้านาคารที่ถึงกำหนดชำระหนี้แต่หาเงินไปชำระหนี้พร้อมดอกเบี้ยไม่ได้ โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อเดือน การให้กู้เป็นการให้กู้ระยะสั้นไม่เกิน 15 - 20 วัน กล่าวคือหากให้กู้ในช่วงต้นเดือน พนักงานธนาคารจะมาทำสัญญาหลังจากให้กู้ประมาณ 5-7 วัน และนัดรับเงินกู้ก็อีกไม่เกิน 15 วัน เมื่อถึงวันรับเงินกู้นายทุนเงินกู้ที่ร่วมมือกับหัวหน้าหน่วยซึ่งมีอำนาจในการเร่งรัด จัดแผนการออกไปรับทำสัญญา และกำหนดวันรับเงินกู้ ก็จะไปอยู่บริเวณหน้า ธนาคารเพื่อรับเงินคืนและดอกเบี้ยคืน กรณีเช่นนี้เป็นที่รู้กันระหว่างพนักงานธนาคาร กับนายทุนเงินกู้ เป็นอย่างดีและเกิดขึ้นทั่วไปในภาคเหนือ โดยเฉพาะในบางจังหวัดถึงขั้นมีความขัดแย้งกันรุนแรงระหว่างชาวนาผู้เป็นลูกค้ายกับพนักงานของธนาคารจนถึงมีการตั้งกรรมการสอบสวนยกหน่วยก็เคยเกิดขึ้น

4.2.2 ระยะเวลาการชำระหนี้และดอกเบี้ย

อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของแหล่งเงินกู้แต่ละแหล่งจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของแหล่งสินเชื่อ โดยแหล่งสินเชื่อในระบบ โดยเฉพาะของ ธ.ก.ส. นั้นในระหว่างที่ศึกษาอัตราดอกเบี้ยของ ธ.ก.ส. ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงโดยตลอดโดยเป็นไปตามข้อบังคับที่อาศัยตามอำนาจตามพระราชบัญญัติ ธ.ก.ส. พ.ศ. 2509 (ในปี 2542 พรบ.นี้ได้เปลี่ยนแปลงอย่างมาก) โดยอัตราดอกเบี้ยของ ธ.ก.ส. จะอยู่ระหว่าง ร้อยละ 9 - 15 บาทต่อปี ขึ้นอยู่กับลักษณะของสัญญา ธ.ก.ส. ใช้ระบบคิดอัตราดอกเบี้ยโดยอิงหลักกู้มากจ่ายดอกเบี้ยสูง กู้น้อยจ่ายดอกเบี้ยต่ำ เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงที่ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ นักการเมืองบางคนพยายามใช้ ธ.ก.ส. สำหรับสร้างฐานเสียงกับกลุ่มคนในชนบท โดยพยายามให้ ธ.ก.ส. คิดอัตราดอกเบี้ยกับชาวนาในอัตราที่ต่ำคือหากกู้ทุกสัญญาไม่เกิน 60,000 บาท ต่อ 1 ครัวเรือน คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 9 กรณีนี้สร้างความเดือดร้อนให้กับคณะกรรมการบริหารของ ธ.ก.ส. เป็นอย่างมาก¹⁰ แต่อย่างไรก็ตามแนวทางปฏิบัติแล้ว ชาวนาเกือบทุก

¹⁰ ผลจากการที่นักการเมืองใช้อำนาจการเมืองแทรกแซงการดำเนินการของ ธ.ก.ส. นั้นสร้างแรงต่อต้านจากบรรดาผู้บริหารและนักวิชาการกระแสหลักเป็นอย่างมากจนถึงมีการวิจัยถึงผลเสียของการลดอัตราดอกเบี้ยและกระตุ้นให้รัฐเลิกนโยบายอัตราดอกเบี้ยต่ำเป็นพิเศษ โดยให้สนับสนุนให้ ธ.ก.ส. ให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยที่คุ้มกับต้นทุนของสังคมนโยบายดังกล่าวทำให้ ธ.ก.ส. ไม่มีเงินกำไรที่จะนำมาเพิ่มทุน มีผลกระทบต่อ ธ.ก.ส. (ดูนิพนธ์ พัวพงศธร และคณะ 2541 : IV)

ครัวเรือนหากเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. เกิน 3-5 ปี จะมีวงเงินกู้เกิน 60,000 บาท เกือบทั้งสิ้น หรืออีกทางหนึ่งคือใช้นโยบายเร่งปล่อยกู้ให้วงเงินกู้เกิน 60,000 บาท ซึ่งจะได้ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่นักการเมืองต้องการและกำหนดไว้ในข้อบังคับ ดอกเบี้ยเป็นสิ่งที่แหล่งการเงินทุกแหล่งที่ดำเนินธุรกรรมปล่อยกู้มีความต้องการแม้ว่าเงินต้นจะส่งไม่ได้ด้วยเหตุผลใดก็ตามจะต้องได้รับดอกเบี้ยจะต้องส่งพนักงานของ ธ.ก.ส. จะต้องทำงานอย่างหนักในการเร่งรัดให้ชาวนาชำระเงินต้นและดอกเบี้ยหากชำระไม่ได้ต้องมาทำเรื่องขอผ่อนผันแต่ต้องส่งดอกเบี้ย กล่าวในแง่ดีคือ ธ.ก.ส. ได้รับดอกเบี้ยถึงแม้ว่าเงินต้นไม่ได้รับก็ไม่ได้มีความสำคัญเท่าเพราะการขอผ่อนผันเมื่อได้รับผ่อนผันแล้วหนี้ดังกล่าวก็ไม่ถือเป็นหนี้ค้าง แต่ในทางกลับกันเป็นการขยายเวลาการกู้ยืม โดยไม่ต้องเสียเวลาทำสัญญาใหม่อีกครั้ง แต่เงื่อนไขที่ ธ.ก.ส. นำมาค้ำกับคือการลดระดับความเชื่อถือ และไม่ปล่อยให้ผู้สัญญาใหม่หากไม่จำเป็นจริงๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของลูกหนี้จะต้องดิ้นรนเพื่อให้ตนเองได้รับเงินกู้เพิ่มมากขึ้นทั้งในแง่ปริมาณเงินและในแง่การขยายสัญญา หรือแหล่งเงินกู้ ให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นการแนะนำให้ผู้ค้ามาดำเนินการผลิตผ่อนการชำระหนี้จึงเป็นกรณีที่เกิดขึ้นเฉพาะราย เพื่อป้องกันลูกค้านำเงินต้นและไม่ส่งใช้ดอกเบี้ย จะเปรียบเสมือนการหนี้หนี้ไม่ให้เกิดขึ้น การที่ลูกหนี้นำเงินมาชำระดอกเบี้ยมีผลดีหลายประการประการแรกเป็นการยอมรับสภาพหนี้ให้ดำเนินการต่อไปเสมือนเป็นการนับเริ่มต้น ซึ่งสำหรับธนาคารจะเกิดผลดีในแง่ที่ว่ากรณีนี้ลูกค้าจะเริ่มคิดความใหม่ในวันชำระดอกเบี้ยเงินกู้ซึ่งการชำระสภาพเงินกู้คือการรับสภาพหนี้สินที่มีต่อธนาคารนั่นเอง ประการที่สองการที่ลูกค้าชำระดอกเบี้ยอย่างสม่ำเสมอเป็นการรักษารายได้ของธนาคารที่แท้จริง หรือเป็นการแสวงหารายได้ส่วนเพิ่มของธนาคาร ซึ่งเป็นภาระกิจหลักของธนาคารทุกธนาคาร สำหรับ ธ.ก.ส. ก็เช่นกัน ในแง่ที่ดีคือไม่จำเป็นต้องทำสัญญาใหม่ กับลูกค้าใหม่ๆ แต่ผลิตผ่อนให้ผู้ค้าเก่า นอกจากจะไม่ต้องลงทุนในการทำสัญญาแล้วยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์แสดงให้เห็นว่า ธ.ก.ส. นั้นไม่ได้เข้มงวดกับลูกค้าที่ประสบความล้มเหลวมากนัก ซึ่งกรณีนี้เป็นภาพลักษณ์ที่ชัดเจนของ ธ.ก.ส. โดยที่ธนาคารพาณิชย์ไม่สามารถกระทำได้

สำหรับอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของ ธนาคารพาณิชย์จะมีอัตราสูงกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของ ธ.ก.ส. คืออยู่ในระหว่างร้อยละ 15-17.5 ต่อปี แต่อย่างไรก็ตามอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของธนาคารพาณิชย์ใช้หลักการที่แตกต่างจาก ธ.ก.ส. คือ ผู้กู้ที่กู้ในวงเงินสูงจะเสียดอกเบี้ยต่ำกว่าผู้กู้ในวงเงินกู้ต่ำ ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบของผู้กู้ธนาคารพาณิชย์ และเป็นเงื่อนไขที่ชักจูงให้ชาวนารวยส่วนหนึ่งหันไปกู้เงินจาก ธนาคารพาณิชย์แทน และที่สำคัญการนำหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้นั้นธนาคารพาณิชย์จะประเมินหลักทรัพย์ในราคาที่สูงกว่า ธ.ก.ส. และคิดวงเงินให้สูงกว่าถึงร้อยละ 80 ของวงเงินประเมินสินทรัพย์ เพราะการให้กู้ของธนาคารพาณิชย์ไม่ได้พิจารณาหลักทรัพย์เพียงประการเดียวแต่ตัวของผู้กู้หรือลักษณะเครดิตความน่าเชื่อถือของผู้กู้เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ธนาคาร

พาณิชย์จะนำมาพิจารณาก่อนตัดสินใจปล่อยเงินกู้ ในขณะที่ ธ.ก.ส. ให้กู้สูงสุดเพียงร้อยละ 50 ของเงินประเมินที่ดินซึ่งใช้ราคากลางที่กำหนดไว้ต่ำกว่าธนาคารพาณิชย์ค่อนข้างมากครัวเรือนของสุพิน ครัวเรือนของนายมี ครัวเรือนของไพโรจน์ จึงเห็นว่าการกู้เงินจาก ธนาคารพาณิชย์มีข้อได้เปรียบกว่าเพราะสามารถกู้ได้กว่าในขณะที่วางหลักทรัพย์ค้ำประกันเท่ากัน และที่สำคัญครัวเรือนเหล่านี้มีหลักทรัพย์ที่มีลักษณะทั้งปริมาณและคุณภาพเพียงพอที่ธนาคารพาณิชย์จะปล่อยเงินกู้ให้

สำหรับอัตราดอกเบี้ยของแหล่งเงินกู้ในระบบนั้นถือว่าเป็นอัตราดอกเบี้ยที่สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นการกู้ยืมจากนายทุนเงินกู้ทั้งในชุมชน และนอกชุมชนอัตราดอกเบี้ยจะถูกกำหนดไว้ราวร้อยละ 5-20 บาทต่อเดือน ขึ้นอยู่กับหลักทรัพย์ค้ำประกัน สถานะของผู้กู้ และระยะเวลาการกู้ยืมเงิน หรือช่วงเวลาที่มากู้ยืมเงินหากเป็นช่วงที่ความต้องการเงินกู้มีมากอัตราดอกเบี้ยจะสูงกว่าช่วงปกติ โดยเฉพาะช่วงที่ชาวนาต้องการเงินกู้สำหรับไปใช้หนี้และดอกเบี้ยกับแหล่งเงินกู้ ธ.ก.ส. อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบจะมีอัตราที่สูงกว่าปกติ ซึ่งอัตราดอกเบี้ยที่สูงในระดับนี้เป็นสิ่งจูงใจสำหรับผู้ให้กู้รายใหม่และรายเก่าเป็นอย่างมาก อัตราดอกเบี้ยที่มาจากร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีอัตราดอกเบี้ยที่สูงโดยเป็นการนำอัตราดอกเบี้ยไปรวมเป็นราคาสินค้าที่จะต้องนำมาชำระเมื่อครบกำหนด ทำให้อัตราดอกเบี้ยอยู่ในระหว่างร้อยละ 5-10 ต่อเดือน

สำหรับอัตราดอกเบี้ยของแหล่งเงินกู้ในระบบอื่นๆ มีลักษณะพิเศษแตกต่างกันตามรูปแบบของการกู้ยืมเงิน โดยเฉพาะการยืมเงินจากญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านนั้นส่วนใหญ่จะไม่มี การคิดดอกเบี้ย เป็นการให้ยืมมากกว่าการให้กู้ที่ต้องการเงินต้นและดอกเบี้ย ในขณะที่การยืมของเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็นอกเห็นใจ และเชื่อใจกันมากกว่าการให้กู้บนพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจที่หวังผลกำไร การให้กู้เงินจากญาติพี่น้องดังกล่าวมีข้อได้เปรียบกับการศึกษาของ รังสรรค์ และนิพนธ์ (2531) ที่พบว่าเมื่อมีการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น การพึ่งพาญาติและเพื่อนจะมีความสำคัญน้อยลง (รังสรรค์และนิพนธ์, 2531:76) ซึ่งจากการศึกษาในชุมชนบ้านดง ความเป็นเพื่อนบ้านและเครือญาติเป็นกลไกหนึ่งที่จะคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามที่ขาดทุน และหมุนเงินไม่ทันท่วงที หรือในยามเจ็บป่วย การให้กู้ยืมเงินจำนวนเล็กน้อยจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านเป็นหลักประการการดำรงอยู่ท่ามกลางการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบผลิตเชิงพาณิชย์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้มีมากในหมู่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนและปานกลาง ดังสะท้อนได้จาก คำกล่าวของมูลที่ว่า

“...เดี๋ยวนี้พี่น้องต้องพึ่งพาอาศัยกัน คนอื่นพึ่งได้เขาก็ต้องหวังสิ่งตอบแทนจากเรา ขอสิบเขา เอาคืนร้อย เขาบ่ช่วยกัน ก่อบ่อมีใครมาช่วยเหลือเขา หมู่คนมีเงินมีทองเป็นคอยแต่ซ้ำเติม หวังเป็นบ่อได้ มีน้อยฮื้อน้อย มีน้กฮื้อน้ก ใครก่บ่ฮื้ออยากเป็นหนี้ถ้าบ่จำเป็น...”

สัมภาษณ์ มูล เดือนเมษายน 2542

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่านายทุนนอกระบบนั้นคิดอัตราดอกเบี้ยแตกต่างอย่างมากกับการคิดดอกเบี้ยของสถาบันการเงินในระบบ โดยเฉพาะ ธ.ก.ส. การคิดดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบนั้นจะคิดในอัตราร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าเงินกู้ในระบบ โดยเฉพาะของ ธ.ก.ส. ประมาณ 10 เท่าตัว อัตราดอกเบี้ยดังกล่าวกล่าวถึงจะมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาการชำระหนี้ โดยอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบจะไม่กำหนดไว้คงที่กล่าวคือระยะเวลาการกู้ยืมระยะสั้นๆ ประมาณช่วงฤดูกาลผลิต 4-6 เดือน ดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบจะอยู่ในอัตราร้อยละ 10-12.5 บาทต่อเดือน หากต้องการกู้เงินต่อไปจะต้องเพิ่มอัตราดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นอีกประมาณร้อยละ 2.5-5 อย่างไรก็ตามการให้กู้ในระบบโดยกำหนดระยะเวลาในการใช้เงินต้นคืนยาวนานนั้นไม่ใช่ความต้องการของผู้ให้กู้ในชุมชนเนื่องจากจะมีความเสี่ยงต่อการเกิดหนี้สูญหรือการหนีหนี้ขึ้นได้ในอนาคต ดังนั้นการกำหนดดอกเบี้ยสูงขึ้นโดยขึ้นอยู่กับระยะเวลาจึงเป็นทางหนึ่งที่เจ้าของเงินกู้ในชุมชน หรือนอกชุมชนที่ใช้รูปแบบการปล่อยเงินนอกระบบจะต้องคำนึงเพื่อให้อัตราดอกเบี้ยที่เก็บได้มีจำนวนมากกว่าเงินต้นรวมกับดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายให้กับแหล่งทุนที่ตนได้รับเงินต้นมาสำหรับปล่อยกู้ในคราวๆ หนึ่ง

การที่อัตราดอกเบี้ยจะสูงหรือต่ำสำหรับเงินกู้ในระบบนั้น อยู่ที่ปัจจัยอย่างน้อย 3 ประการคือ ประการแรกจำนวนวงเงินที่ปล่อยให้กู้ หากวงเงินที่ปล่อยให้กู้นั้นสูง กว่าปกติ อัตราดอกเบี้ยจะถูกนำมาพิจารณาพร้อมกับปัจจัยเสริมอีกประการหนึ่งคือ หากวงเงินกู้สูง แต่เป็นการกู้ในระยะสั้น อัตราดอกเบี้ยจะสูงกว่าการให้กู้เงินวงเงินกู้สูง แต่กำหนดเวลาชำระอย่างน้อย ครึ่งปีขึ้นไป ประการที่สองจะพบว่าอัตราดอกเบี้ยจะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับความเสี่ยงในการเรียกเงินต้นและดอกเบี้ยคืน ซึ่งประการนี้จะมีข้อพิจารณาประกอบหลายอย่าง เป็นต้นว่า "เครดิต" ของกลุ่มผู้กู้ กล่าวคือ ถ้าหากว่า "เครดิต" ¹¹ ของผู้กู้คืออัตราความเสี่ยงที่ผู้ให้กู้พิจารณาจะน้อย การคิดดอกเบี้ยจะต่ำลง แต่หากผู้ให้กู้นั้นระดับเครดิตน้อยความเสี่ยงในการพิจารณาของนายทุนจะสูงการคิดดอกเบี้ยสูงเพื่อลดความเสี่ยงจากการสูญเสเงินต้น และเป็นการบีบบังคับให้ระยะเวลาการกู้สั้นลงด้วย

ประการสุดท้าย อัตราดอกเบี้ยจะถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่าง "ผู้กู้" และ "ผู้ให้กู้" เป็นสำคัญอีกด้วย ในชุมชนบ้านดง มีครัวเรือนชาวนาขนาดกลาง และชาวนายากจน หรือไร่ที่ดิน จำนวนถึง 13 ครัวเรือนที่ยืมเงินจากญาติพี่น้อง ซึ่งอัตราดอกเบี้ยจะถูกกำหนดไว้ไม่สูงมากนักโดยในชุมชนที่ศึกษาอัตราดอกเบี้ยจากการยืมเงินญาติพี่น้องจะไม่เกินร้อยละ 0-3

¹¹ คำว่า "เครดิต" ในความหมายของชาวบ้านซึ่งอยู่ในฐานะ ของ "ลูกหนี้" เป็นความหมายที่มีลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมค่อนข้างมากกว่า ความหมายในทาง "กฎหมาย และทางด้านเศรษฐกิจ" ลูกค้าเงินกู้ของสถาบันการเงินทั้งในและนอกระบบจะเข้าใจความหมายของคำๆ นี้โดยไม่ต้องแปลความ และเป็นคำที่มีลักษณะกลไกปฏิบัติการณ์ สำหรับการบังคับให้ชำระหนี้ ได้ด้วย กล่าวคือการกลัวเสียเครดิตเป็นสิ่งที่ดูเสมือนการสูญเสียความมั่นคงในการผลิต และการดำเนินชีวิต

บาทต่อเดือน หรือประมาณ ร้อยละ 0-36 ต่อปี อัตราดอกเบี้ยจะถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง ญาติพี่น้องและการเป็นเพื่อนบ้านที่สนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นสำคัญ หากเป็นพี่น้องท้องเดียวกัน (เป็น พี่น้องร่วมสายโลหิต) เป็นการกู้แบบปลอดดอกเบี้ย ซึ่งมีลักษณะของการยืมมากกว่าการกู้ดังกล่าว ไว้แล้ว เช่นกรณีของภรรยานายแก้วจันทร์ กู้เงินจากพี่ชายของตนเองเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยทั้งสองเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันแต่แยกครอบครัวกันอยู่ภายหลังได้แต่งงานแยกครอบครัวและบิดามารดาได้เสียชีวิตลงไปแล้ว โดยเหตุผลสำคัญคือความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติที่พ่อแม่รักสั่งสอน และสั่งเสียไว้ก่อนเสียชีวิตให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือกรณีของพ่อหลวงจันทร์ ขอ ยืมเงินของ นางพญ โดยทั้งสองไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่อาศัยความเป็นพ่อหลวงบ้าน และความคุ้นเคยช่วยเหลือบางเรื่อง ที่ นางพญต้องการการช่วยเหลือจากพ่อหลวง และได้รับการ สนองตอบอย่างทันท่วงที ก็เป็นเงื่อนไขที่พ่อหลวงกู้เงินจากนางพญ จำนวน ถึง 30,000 บาท โดยไม่ ต้องเสียดอกเบี้ย และขณะเดียวกันก็ไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เพียงแต่นำใบนัดของพนักงาน สืบเชื้อที่นัดหมายวันเวลาสถานที่สำหรับทำสัญญา เงินกู้ไปให้ดูเพียงเท่านั้นก็สามารถกู้เงินจากนาง พญได้ แต่กรณีนี้ไม่ได้เกิดขึ้นสำหรับทุกคน อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของ เจิมศักดิ์ และประยงค์ (2534) ได้พบว่าหากมีผู้ขอขยืมข้อเสนอให้อัตราดอกเบี้ยสูงๆ แล้ว นายทุนเงินกู้กลับไม่อยากจะให้กู้ ทั้งนี้เพราะนายทุนผู้ให้กู้จะตั้งคำถามทันทีว่าผู้กู้ต้องมีปัญหาอะไรผิดปกติจึงเสนอดอกเบี้ยสูง และ หลีกเลี่ยงไม่ให้กู้ (เจิมศักดิ์ และประยงค์, 2534 : 154-125) ซึ่งในแง่แสดงให้เห็นว่าการตั้งอัตราดอกเบี้ยนั้นไม่ว่าเงินกู้ในระบบหรือเงินกู้นอกระบบจะมีเงื่อนไขเฉพาะ ไม่ใช่ว่าจะปรับเปลี่ยนอัตราดอกเบี้ยได้ตามความต้องการของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ข้อเท็จจริงนี้สะท้อนให้เห็นทุนทางสังคมที่เป็นการพึ่งพาอาศัยกันในยามทุกข์ยาก ของชาวนาในชนบทเป็นอย่างดี ซึ่งขัดแย้งกับคำกล่าวที่ว่า “มีเงินนับว่าน้อง มีทองนับว่าพี่...” ที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในสังคมชนบทหากพิจารณาผิวเผินดูเหมือนว่าชาวนาจะมีความ เห็นห่างกัน ทั้งในระบบความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน และความเป็นเครือญาติ แต่การวิเคราะห์ ดังกล่าวนี้นี้เป็นการวิเคราะห์ที่ผิวเผิน ซึ่งหากเข้าศึกษาชุมชนในระยะเวลายาวนาน และเป็นระยะเวลา ที่ต่อเนื่องแล้วจะพบว่าในภาวะวิกฤติที่ชาวนาไร้ทางออกในการแก้ไขปัญหาต้นทุนการผลิตสูง และ ไม่สามารถหาแหล่งทุนได้ ก็จะหันกลับมาพึ่งพิงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในรูปแบบสังคมค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในบรรดาเพื่อนบ้านกลุ่มครัวเรือนที่มี ลักษณะทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกันและในกลุ่มเครือญาติกัน

สำหรับระยะเวลาการรับชำระหนี้ ธ.ก.ส. มีลักษณะสัญญาที่ค่อนข้างหลากหลาย คือสัญญาเงินกู้ระยะสั้นกำหนดชำระคืนไม่เกิน 1 ปี สัญญาเงินกู้ระยะปานกลางกำหนดชำระคืนไม่เกิน 3 ปี และสัญญาเงินกู้ระยะยาว ตลอดจนโครงการของรัฐกำหนดชำระคืนไม่เกิน 10 ปี ส่วนของ

ธนาคารพาณิชย์นั้นมีระยะเวลาในระหว่าง 5- 10 ปี ส่วนสินเชื่อกระบวนนั้นมีระยะเวลาไม่แน่นอนส่วนใหญ่แล้วไม่เกิน 1 ปีสำหรับสินเชื่อจากแหล่งเงินทุนและชาวนารวย ส่วนร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรนั้นให้ระยะเวลาประมาณ 1-4 เดือน และสินเชื่อจากกลุ่มเพื่อนบ้านและเครือญาตินั้นเป็นสินเชื่อระยะสั้นๆ ประมาณ 1-3 อาทิตย์ จากการสัมภาษณ์ชาวนาผู้ทำให้ทราบถึงความต้องการเงินกู้ที่มีระยะเวลาการชำระคืนยาวนานเนื่องจากไม่ต้องถูกกดดันมากในการผลิต

“ถ้าเรากู้เงินสั้น(เงินกู้ระยะสั้นชำระคืนภายใน 1 ปี) เป็นเงิน 6 หมื่นบาท จะต้องส่งเขากายในหนึ่งปี รวมกับดอกเบี้ยก็เกือบ 7 หมื่นบาท ถ้าถึงเรารับไม่ไหวหรอก ต้องส่งแล้วกู้ทันทีหมุนเวียนกันไป ต้องเร่งหาเงินมาใช้หนี้เขา แต่ถ้าเรากู้เงิน 1 แสนบาทเป็นเงินยาว (สัญญาระยะยาว) เราจะส่งได้ตั้งแต่ 5 ปี ถึง 10 ปี ปีละ 2 หมื่นกว่าบาทเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามเราเลือกไม่ได้ สัญญาระยะยาวต้องมีคนค้ำ ต้องมีที่ดิน...”

สัมภาษณ์ ตำราญ เดือนพฤษภาคม 2542

โดยสรุปแล้วลักษณะเงินกู้แต่ละรูปแบบจะมีจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการการผลิตหรือการลงทุนในระบบการผลิตและการตลาดของชาวนาลักษณะของเงินกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำและระยะเวลาการชำระคืนยาวนานจะเป็นเงินกู้ที่ชาวนาแต่ละกลุ่มมีความต้องการแต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าความสามารถในการเข้าถึง และการจัดการเงินกู้ของชาวนาแต่ละกลุ่มจะไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดประเด็นต่อไป

4.2.3 เงื่อนไขการให้กู้

นายทุนเงินกู้จากแหล่งเงินกู้ต่างๆ นั้นมีแนวทางสำหรับพิจารณาลูกค้า เพื่อตัดสินใจในการปล่อยเงินกู้ให้กับชาวนากลุ่มต่างๆ หลายประการ โดยเฉพาะการพิจารณาก่อนการตัดสินใจให้กู้ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่มีผลต่อการได้รับคืนเงินต้นและดอกเบี้ยเงินกู้ และนอกจากนี้เมื่อเกิดการกู้หนี้ หรือเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์แล้ว กลไกในการควบคุมสินเชื่อจะถูกนำมาใช้โดยทันที ข้อมูลและแนวโน้มการจัดการของผู้กู้จะอยู่ในสายตาของผู้ให้กู้โดยผ่านเครื่องมือกลไกต่างๆ นอกจากนี้เจ้าหนี้ยังมีระบบการจัดการกับลูกหนี้ที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามปกติหลายวิธีการด้วย

สำหรับเจ้าหนี้แล้วความต้องการที่แท้จริงคือการได้รับการชำระคืนเงินกู้เมื่อถึงกำหนด และได้รับอัตราดอกเบี้ยตามระยะเวลาที่กำหนดให้ชำระอย่างครบถ้วน ซึ่งเครื่องมือสำคัญที่จะเป็นหลักประกันการได้รับการชำระเงินต้นคืนและได้รับดอกเบี้ยทุกงวดนั้น คือการพิจารณาผู้ที่จะมาเป็นลูกค้าหรือระดับของ "เครดิต" ที่ เจ้าหนี้ได้กำหนดมาตรฐานไว้ กระบวนการนี้มีความสำคัญและเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นก่อนการตัดสินใจให้กู้ของเจ้าหนี้ ซึ่งเจ้าหนี้หรือนายทุนเงินกู้แต่ละแหล่งจะมีความแตกต่างกันไปในการพิจารณาผู้ที่จะมาขอกู้ยืม สำหรับ ธ.ก.ส. มีประเด็นที่

แตกต่างไปจากการตัดสินใจของนายทุนนอกระบบ แต่จะมีลักษณะคล้ายกับธนาคารพาณิชย์

การตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ในระบบ โดยเฉพาะการปล่อยสินเชื่อของ ธ.ก.ส. จะต้องผ่านการตัดสินใจหลายขั้นตอน กล่าวคือ ธ.ก.ส.เป็นสถาบันการเงินมีหน่วยปฏิบัติงานกับลูกค้าโดยตรงอยู่ในระดับอำเภอ และพนักงานสินเชื่อประจำหน่วยถือเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในการกระจายสินเชื่อ หัวหน้าเขตถือเป็นกลไกสำคัญ ในการควบคุมและการให้บริการสินเชื่อ พนักงานสินเชื่อจะมีหน้าที่ควบคุมครัวเรือนในเขตที่ตนรับผิดชอบโดยสินเชื่อให้กับชานาณกลุ่มต่างและสำคัญที่สุดของพนักงานสินเชื่อคือความสามารถในการวิเคราะห์พฤติกรรมของลูกค้า ที่ตนเองจะปล่อยให้กู้ในรอบต่อไปได้ ผู้รับผิดชอบเขตจะเป็นกังวลใจเป็นอย่างมากถ้าหากหนี้ค้างในเขตของตนสูงกว่าผู้อื่นๆ ซึ่งแน่นอนในปีต่อไปอาจจะต้องเปลี่ยนหน้าที่รับผิดชอบจากการรับผิดชอบในเขตที่ลูกค้ามีภาพลักษณ์ที่ดีมีลูกค้าพฤติกรรมชำระหนี้ดีไปสู่เขตที่มีปัญหาหรือเขตที่ลูกค้ารับบริการจากธนาคารมีน้อยอันจะมีผลต่อการพิจารณาความดีความชอบของพนักงานคนนั้นสำหรับแนวคิดของพนักงานสินเชื่อ นั้นความมีเครดิตของลูกค้าเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งในการพิจารณาปล่อยเงินกู้ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น การที่พนักงานสินเชื่อประจำเขตใดสามารถติดตามหนี้ค้างชำระ และควบคุมไม่ให้เขตของตนมีหนี้ค้างชำระได้มากเท่าใด ถือว่าพนักงานสินเชื่อนั้นประสบผลสำเร็จในการทำงานและผลตอบแทนด้านการให้ความดีความชอบมักจะถือเป็นความชอบธรรมที่จะต้องได้รับมากกว่าพนักงานสินเชื่อที่ตั้งคำถามกับสถาบันตนเองเกี่ยวกับเรื่องความเป็นธรรมที่มอบแก่เกษตรกรหรือพนักงานสินเชื่อที่ทำตนเป็นที่รักใคร่ของชาวบ้านวิธีการสำคัญอย่างหนึ่งที่ ธ.ก.ส. นำมาพิจารณาการให้กู้ยืมเงินในงวดต่อไปนอกเหนือจากการชำระหนี้ที่ตรงระยะเวลา และไม่มีประวัติ "เครดิต" การกู้เงินที่เสีย คือการกู้เงินอย่างสม่ำเสมอหากลูกค้าคนไหนไม่กู้เงินราว 2-3 งวดติดต่อกันจะถูกเพ่งเล็งจากหัวหน้ากลุ่ม และ "หัวหน้า" (หมายถึงพนักงานสินเชื่อในความหมายของชาวบ้าน) เป็นพิเศษเมื่อหวนกลับมาขอกู้เงินอีกครั้งคำถามสำคัญที่พนักงาน และหัวหน้ากลุ่มมักจะถามคือ "ที่ผ่านมาไปกู้เงินที่ไหน" หรือไม่เช่นนั้นก็จะถามว่า "ที่ผ่านมาไม่ทำการเกษตรแล้วหรือ" ซึ่งคำถามเหล่านี้เป็นเรื่องยากที่ ลูกค้า หรือ "ลูกหนี้" ของ ธ.ก.ส. ที่หวนกลับมาขอกู้ใหม่จะตอบได้ง่ายๆ ซึ่งสะท้อนในคำกล่าวของอินทอน เวียนลา ลูกค้า ธ.ก.ส. กลุ่มหนึ่ง

"..ถ้าไม่กู้เงินสัก 2-3 งวด เป็นจะมองเขาว่าไปกู้เงินที่อื่น หรือไม่เช่นนั้นก็จะถามว่าเราไม่ทำการเกษตร เป็นเหตุให้เป็นไม่ยอมให้กู้มาก อย่างดีถ้ากลับไปกู้ใหม่ก็คงได้น้อยกว่าการกู้ครั้งสุดท้าย นี่คือการที่เขาต้องกู้เงินเพื่อรักษาเครดิตเอาไว้อย่างสม่ำเสมอ...."

ข้อมูลสำคัญที่พนักงานใช้สำหรับการพิจารณาลูกค้าคือเอกสารข้อมูลรายคน ซึ่งจะปรากฏประวัติการกู้ของลูกค้า และประวัติการผัดนัดชำระหนี้ หรือพฤติกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

การได้รับการชำระหนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วลูกค้าที่ประวัติไม่ดีจะมีข้อความซึ่งเขียนด้วยปากกาสีแดงกำกับไว้พร้อมกับลงชื่อพนักงานสินเชื่อ หากพนักงานสินเชื่อไม่รู้จักมักคุ้นกับลูกค้าเมื่อเห็นข้อมูลรายคนแล้วก็จะจำได้ทันที แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงพนักงานสินเชื่อก็ตาม ข้อมูลรายคนถือเป็นเครื่องมือสำคัญของการพิจารณาปล่อยกู้ นอกจากนี้ยังมีการพิจารณาหลักทรัพย์กรณีการค้ำประกันด้วยหลักทรัพย์คือที่ดินที่จะต้องผ่านขั้นตอนการประเมินราคาโดยการออกตรวจสอบก่อนแล้วจึงนำราคาประเมินมาเสนอจำหน่ายกับธนาคาร ลักษณะทางสังคมและการเมืองเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญที่พนักงาน ธ.ก.ส.จะนำมาพิจารณาปล่อยกู้ เช่นเป็นผู้ที่ชาวบ้านนับหน้าถือตา หรือมีตำแหน่งทางสังคมการปกครองของหมู่บ้านเช่นเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน หรือเป็นสมาชิก อบต. ซึ่งพนักงานจะให้ความไว้วางใจก่อนข้างมากกว่าคนธรรมดาทั่วไป

สำหรับธนาคารพาณิชย์นั้นปัจจัยที่สำคัญในการพิจารณาคู้เงินนอกจากจะเป็นประวัติการกู้และการชำระคืนกรณีลูกค้าเก่าแล้วหลักทรัพย์ค้ำประกันเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดในการปล่อยเงินกู้ของ ธนาคารพาณิชย์ในเขตอำเภอฝาง แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาในชุมชนพบว่า บางครั้งจำนวนเงินที่ปล่อยกู้ออกไปให้กับผู้ขอกู้นั้นอาจจะไม่สอดคล้องกับราคาของทรัพย์สินที่ดินที่แท้จริงที่มีการซื้อขายกันในตลาดซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ทำให้การตัดสินใจให้กู้ยืมของธนาคารพาณิชย์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจระหว่างผู้ขอกู้และผู้ให้กู้

“...พ่อเลี้ยงเงินกู้ในอำเภอแม่สายเคยนำที่ดินที่ยึดได้จากการขายฝากมาเข้าธนาคาร พนักงานธนาคารก็รู้ว่าราคาที่ดินไม่ได้สูงมากนัก แต่ปล่อยกู้ในราคาที่สูง สุดท้ายแล้วต้องปล่อยให้ธนาคารยึดที่ดินไป... อีกทางหนึ่งผู้กู้มักจะรวบรวมที่ดินเป็นแปลงใหญ่แล้วทำบ้านจัดสรรหรือแบ่งแยกให้ชาวบ้านซื้อ โดยไปตกลงกับธนาคารให้ปล่อยกู้กับผู้ซื้อโดยคนขายได้รับเงินสดจากธนาคาร ไปปล่อยให้ผู้ซื้อที่ดินมีความสัมพันธ์กับธนาคารและท้ายสุดก็เป็นหนี้เสีย ผู้ซื้อที่ดินจะขายที่ดินก็ไม่มีใครรับซื้อ ธนาคารเมื่อยึดที่ดินได้แล้วก็ขายไม่ได้...”

สัมภาษณ์พนักงานธนาคารพาณิชย์ในเขตอำเภอฝาง

สำหรับนายทุนเงินกู้ในระบบนั้น รูปแบบการให้สินเชื่อจะมีความหลากหลายและยืดหยุ่นไม่มีการกำหนดตายตัวหรือมีระเบียบกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนเหมือนระเบียบกฎเกณฑ์ของเจ้าหนี้ในระบบ เช่น ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ ยกเว้นการให้กู้แบบขายฝากที่กฎหมายกำหนดให้ต้องทำสัญญาอย่างเป็นทางการตามแบบที่กำหนด ประการสำคัญการที่นายทุนจะให้กู้ด้วยลักษณะใด เป็นผลมาจากการตัดสินใจของนายทุนเองเป็นสำคัญ โดยเฉพาะสิ่งที่นายทุนเงินกู้สร้างขึ้นคือการมี “เครดิต” ของลูกหนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ทำให้การให้กู้เงินจะยากหรือง่ายขึ้น กรณีของนายฮ้วนและนายมีชาวนารวยจะเน้นให้กู้กับครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางซึ่งมีความสนิทสนมคุ้นเคยและทราบประวัติตลอดจนทราบความสามารถในการจัดการเงินทุนของครัวเรือน

ดังกล่าวหากผู้ไม่มากนักอาจจะไม่จำเป็นต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเพียงแต่ทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรไว้เท่านั้น

สำหรับนายทุนนอกพื้นที่ที่ให้ชวนาในชุมชนบ้านกู่ประมาณ 4 ครัวเรือนนั้นส่วนใหญ่จะพิจารณาหลักทรัพย์และการรับรองของนายหน้าซึ่งจะเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ สำหรับบุญสุขนายทุนเงินกู้นอกชุมชนมีข้อได้เปรียบคือเป็นบุตรของนายฮ้วน ควงมณี ซึ่งเป็นครัวเรือนชวนา รวยในชุมชนจึงทราบข้อมูลของผู้ขอกู้ผ่านบิดา และญาติพี่น้องได้ทางหนึ่ง นอกจากนี้บุญสุขยังมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนต่างๆ เพราะความเป็นคนกว้างขวางทำให้ทราบถึงลักษณะทางเครดิตของผู้ที่จะมาขอกู้ได้ และส่งผลต่อการพิจารณาตัดสินใจให้กู้หรือไม่ให้กู้ ในช่วงปี 2531 – 2535 นายบุญสุขจะไม่ให้ความสำคัญกับเครดิตทางสังคม หรือความสามารถในการชำระหนี้ของผู้ขอกู้มากนัก เพราะสิ่งสำคัญที่สุดคือที่ดินซึ่งบุญสุขมีความต้องการที่ดินเพื่อนำไปเสนอให้ธนาคารปล่อยกู้ให้กับตนเอง เนื่องจากที่ดินในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีราคาค่อนข้างแพง การที่ชวนาไม่สามารถมาไถ่ถอนที่ดินที่ขายฝากคืนได้กลายเป็นเงื่อนไขเอื้อผลประโยชน์ให้กับตนเอง แต่ในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำการให้กู้ของบุญสุขจะลดปริมาณน้อยลง และให้ความสนใจเกี่ยวกับลักษณะของผู้กู้มากกว่าหลักทรัพย์ของผู้กู้

กรณีใช้กลไกเพื่อทราบข้อมูลของลูกค้ำก่อนปล่อยเงินกู้ วิธีการของบุญสุคนั้นสอดคล้องกับผลศึกษาเกี่ยวกับกลไกสำคัญในการสอดคล้องพฤติกรรมของลูกค้ำที่ เจิมศักดิ์ (2531) ได้ศึกษาไว้กล่าวคือการใช้วิธีการสำคัญสำหรับการสอดคล้องพฤติกรรมลูกหนี้ของนายทุนเงินกู้นอกชุมชนจะอาศัยกลไกสำคัญคือการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนเพื่อคอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของลูกหนี้ของตน การสร้างเครือข่ายในชุมชน (เช่นนายหน้าในชุมชน ชวนารวย หรือบุคคลอื่นที่รับอาสาโดยได้รับผลตอบแทน: ผู้เขียน) เพื่อคอยเป็นหูเป็นตาให้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เจ้าหนี้มีความสามารถในการพิจารณาให้กู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในขณะเดียวกันก็พัฒนาเทคนิคและวิธีการให้กู้ยืมเงิน ตลอดจนวิธีการติดตามเงินกู้คืนไปพร้อมๆ กันด้วย (เจิมศักดิ์ 2534 หน้า 108) สำหรับผลตอบแทนที่ผู้กระทำตนเป็นหูเป็นตาจะได้รับก็อาจจะเป็นการให้กู้ยืมเงินในจำนวนเล็กน้อยในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น

เนื่องจากวิธีการพิจารณาลูกหนี้เป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในกระบวนการให้กู้เงินของเจ้าหนี้ในระบบ เพราะระบบการปล่อยเงินกู้ในระบบนั้น กลไกทางกฎหมายดูเหมือนจะปฏิบัติได้ยากในทางที่เป็นจริง ดังนั้นเจ้าหนี้จำเป็นต้อง ล่วงรู้เกือบทุกด้านที่เกี่ยวกับเจ้าหนี้ และผู้ช่วยเหลือในชุมชน หรือนายหน้าในชุมชนจะเป็นผู้สะท้อนภาพลูกหนี้ได้ดีกว่าสำหรับนายทุนเงินกู้ หรือพ่อค้าเงินกู้ที่อาศัยอยู่นอกชุมชน ในรูปแบบการให้กู้ วิธีการวิเคราะห์พิจารณาลูกหนี้เป็นกระบวนการแรกที่นายทุนเงินกู้ในระบบจะคำนึงถึงสิ่งที่จะนำมาประกอบการพิจารณาทุกครั้งคือ ความมั่นคง

- สำหรับการยืมเงินในหมู่บ้านรดาพี่น้องเครือญาติในชุมชนบ้านดงนั้น นอกจากจะอาศัยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแล้วยังปรากฏว่าลักษณะทางเศรษฐกิจของเพื่อนบ้านก็เป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินใจสำหรับให้หยิบยืมเงินเพื่อไปใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉิน สิ่งสำคัญสำหรับการยืมเงินระยะสั้นของบรรดาเพื่อนบ้านที่เป็นลูกค้ำกลุ่มเดียวกัน คือใบนัดของพนักงานสินเชื่อจะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับประกันเงินกู้ในหมู่ญาติพี่น้องกัน เพราะใบนัดหมายวันทำสัญญา มีนัยกำหนดว่าบุคคลกลุ่มดังกล่าวได้ชำระหนี้สินครบถ้วนพร้อมที่จะมาทำสัญญาเงินกู้ให้ และเมื่อได้ใบนัดทำสัญญาแล้วย่อมแสดงว่าภายหลังจากการทำสัญญาเงินไปไม่เกินครึ่งเดือนย่อมได้รับเงินกู้เช่นเดียวกัน ดังคำกล่าวของจันทร์แก้ว เขินใจ ลูกค้ำกลุ่มหนึ่ง ที่ว่า

อย่างไรก็ตามใบนัดไม่ใช่เงื่อนไขเดียวที่จะทำให้ยืมเงินหรือกู้เงินได้หรือไม่ได้ยังมีเงื่อนไขอื่นๆที่เกี่ยวข้องเช่น "เครดิต" ของคนกู้ หรือความจำเป็น ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ยืม หรือกู้ยืมกับผู้ยืม หรือผู้ยืมว่ามีความเกี่ยวข้องกันแน่นแฟ้นมากเพียงใด ก็เป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการเข้าถึงเงินกู้ยืมที่มีดอกเบี้ยต่ำ หรือไม่คิดดอกเบี้ยหากเป็นกรณีการยืมเงินจากคนรู้จัก เพื่อนบ้าน และญาติพี่น้อง ด้วยเช่นเดียวกัน

ต้นกำเนิด มล เมื่อ เดือนมกราคม 2542

จากคำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสำคัญของระบบเครดิตที่ชาวนาจน นำมาใช้ในการเข้าถึงแหล่งเงินยืมเงิน แต่อย่างไรก็ตามหาใช่ว่าความเป็นญาติพี่น้องกันของแต่ละเครือญาติจะพึ่งพิงกันได้เสมอไปญาติพี่น้องที่มีฐานะแตกต่างกันมากบางครอบครัวไม่สามารถพึ่งพิงกันได้เลย เนื่องจากปัจจัยทางสังคมที่หล่อหลอมความเป็นญาติพี่น้องตั้งแต่เล็กๆ มา และที่สำคัญสามีภรรยาของผู้ให้กู้ที่เป็นคนนอกวงศ์ตระกูลมีส่วนสำคัญในการกำหนดว่าจะ"ให้ยืม" เงินหรือไม่

4.3 รูปแบบหนี้สินของกลุ่มชาวนา

จากการสำรวจข้อมูลสภาพหนี้สินของชาวนากลุ่มตัวอย่างปรากฏว่าข้อมูลที่ได้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วจะมีความแตกต่างกันในรูปแบบของหนี้สินที่ชาวนาแต่ละกลุ่มกู้ยืมซึ่งลักษณะหนี้สินดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อที่แตกต่างกันในหมู่ชาวนาผู้ผลิตพืชพาณิชย์ ซึ่งลักษณะหนี้สินที่ชาวนาแต่ละกลุ่มเข้าไปมีความสัมพันธ์ด้วยนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันดังได้กล่าวไว้ในประเด็นก่อนหน้านี้ และที่สำคัญรูปแบบของหนี้สินแต่ละชนิดนั้นมีลักษณะกลไกบีบบังคับไม่เหมือนกัน ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อการจัดการเงินทุนในการผลิตของชาวนาซึ่งประเด็นศึกษานี้จะกล่าวในเรื่องการจัดการต่อไป

4.3.1 หนี้สินของชาวนารวย

ลักษณะหนี้สินของชาวนารวยนั้น จากข้อมูลที่สำรวจได้ในภาคสนามในช่วงปี เดือนกันยายน 2541 ถึงเดือนมีนาคม 2543 ที่ปรากฏในตารางที่ 4.1 นั้น ปรากฏว่าชาวนารวยกลุ่มตัวอย่างจำนวน 9 ครัวเรือน นั้นจะมีลักษณะหนี้สินแตกต่างไปจากชาวนากลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะมีหนี้สินกับธนาคารพาณิชย์ ถึง 5 ครัวเรือน หรือร้อยละ 55 รวมเป็นเงินกู้เฉลี่ยถึงสัญญาละ 5.5 แสนบาท สำหรับเงินกู้ของ ธ.ก.ส. นั้นลักษณะหนี้สินจะเน้นที่สัญญาระยะปานกลางแบบมีจำนอง (การชำระไม่เกิน 5 ปี) ซึ่งมีถึง 4 ครัวเรือนเท่ากับสัญญาเงินกู้ระยะยาว (ระยะเวลาการชำระคืนไม่เกิน 10 ปี) นอกจากนี้หากพิจารณาจากวงเงินกู้แล้ว สัญญาเงินกู้ปานกลางมีวงเงินกู้เฉลี่ยถึงสัญญาละ 1.3 แสนบาท ในขณะที่เงินกู้สัญญาปานกลางเช่นเดียวกันแต่ใช้บุคคลค้ำมีวงเงินกู้เพียงสัญญาละ 4.2 หมื่นบาท และเงินกู้ระยะยาวจะมีวงเงินกู้สูงถึงสัญญาละ 1.85 แสน โดยเฉพาะเงินกู้ระยะยาวของสุพินเพียงคนเดียวสูงถึง 2.5 แสนบาท นอกจากนี้ยังมีสัญญาเงินกู้ในรูปของโครงการพัฒนาของรัฐเฉลี่ยสัญญาละ 7.8 แสนบาท คือครัวเรือนของสมคิด และนายมี ปินยาสำหรับเงินกู้เพื่อขยายผลผลิตนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าเฉพาะของนายมี ปินยา ซึ่งเป็นชาวนารวยมีเงินจำนวนข้าวถึง 1.5 แสนบาท ในขณะที่นายมี ปินยาไม่ได้ทำนาเลย สำหรับการเป็นหนี้กับแหล่งสินเชื่อระบบนั้นปรากฏว่าไม่มีครัวเรือนชาวนากลุ่มใดที่เป็นหนี้กับแหล่งเงินกู้ระบบ ไม่ว่าจะเป็นหนี้จากนายทุนในชุมชน นายทุนและพ่อค้าท้องถิ่นนอกชุมชน ร้านค้าวัสดุการเกษตร หรือการกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเกษตรกรธรรมชาติ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรธรรมชาติถึงแม้สมคิด จะเป็นประธานกลุ่ม แต่ก็ไม่ได้กู้วัสดุอุปกรณ์จากกลุ่มเลย

ตารางที่ 4.1 แสดงลักษณะหนี้สินของชาวนารวย

ที่มาของแหล่งสินเชื่อ	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน				
	ครัวเรือน	ร้อยละ	สัญญา	เงินรวม	เฉลี่ยสัญญาละ
1. ธนาคารพาณิชย์	5	55.56	5	2,756,580	554,316
2. ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธ.ก.ส.)	6	66.67	16	1,311,664	81,979
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (มีนาคม 43) ผลิตข้าวนาปี	2	22.22	2	84,000	42,000
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (30 มิถุนายน 42)	1	11.11	1	50,000	50,000
ผลิต กระเทียม, ถั่วเขียว					
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (30 กันยายน 42)	1	11.11	1	35,000	35,000
ผลิต พืชอื่นๆ, ถั่วเขียว, ข้าวนาปรัง					
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (31 ธันวาคม 42)	0	0	0	0	0
ผลิต ข้าวโพด, พืชอื่นๆ					
• เครดิตเงินสด (ชำระคืนไม่เกิน 1 ปี)	1	11.11	1	200,000	200,000
• ระยะปานกลางแบบมีจำนวน (การชำระไม่เกิน 5 ปี)	4	44.44	4	520,000	130,000
• ระยะปานกลางแบบมีบุคคลค้ำ (การชำระไม่เกิน 5 ปี)	2	22.22	2	84,000	42,000
• ระยะยาว (ระยะเวลาการชำระคืนไม่เกิน 10 ปี)	4	44.44	4	740,000	185,000
• รอขายผลผลิต (ระยะเวลา 3-5 เดือน) (จำหน่ายข้าวเปลือก)	2	22.22	2	210,000	105,000
• โครงการของรัฐ	2	22.22	2	156,000	78,000
3. นายทุนในชุมชน					
4. นายทุนและพ่อค้าท้องถิ่นนอกชุมชน					
5. ร้านค้าวัสดุการเกษตร					
6. กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเกษตรธรรมชาติ					
7. การกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน					
8. กลุ่มออมทรัพย์					
9. ญาติพี่น้อง					

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านดงในช่วงระหว่างปี 2541-2542

ลักษณะของหนี้สินในกลุ่มครัวเรือนชาวนารวยในช่วงนี้แตกต่างจากชาวนากลุ่มอื่นๆ ในด้านแหล่งที่มาของสินเชื่อจากการศึกษาปรากฏว่ามีประชากรกลุ่มที่ได้รับการศึกษาจากจำนวน 76 ครัวเรือน จำนวนครัวเรือนกว่าครึ่งหนึ่งที่เป็นหนี้กับ แหล่งสินเชื่อในระบบ เป็นต้นว่าร้านค้าวัสดุการเกษตรโดยลูกค้าเหล่านี้จะซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ เครื่องจักรอุปกรณ์การเกษตร หรือเป็นหนี้กับพ่อค้านายทุนท้องถิ่น ในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในด้านการทำสัญญา การชำระหนี้ และอัตราดอกเบี้ยที่แตกต่างกัน แต่สำหรับกลุ่มครัวเรือนชาวนารวยนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าจะไม่เป็นหนี้กับแหล่งเงินกู้ในระบบแหล่งใดเลย

ตารางที่ 4.2 แสดงลักษณะหนี้สินของชาวนาฐานะปานกลาง

ที่มาของแหล่งเงินเชื่อ	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน				
	ครัวเรือน	ร้อยละ	สัญญา	เงินรวม	เฉลี่ย สัญญาละ
1. ธนาคารพาณิชย์	3	12.5	3	863,420	287,806.66
2. ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธ.ก.ส.)	21	87.5	74	2,787,321	37,666.50
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (มีนาคม 43)ผลิตข้าวในปี	17	70.83	17	535,500	31,500
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (30 มิถุนายน 42) ผลิต กระเทียม, ถั่วเขียว	11	45.83	11	195,800	17,800
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (30 กันยายน 42) ผลิต พืชอื่นๆ, ถั่วเขียว, ข้าวนาปรัง	5	20.83	5	50,000	10,000
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (31 ธันวาคม 42) ผลิตข้าวโพด, พืชอื่นๆ	0	0	0	0	0
• เครดิตเงินสด (ชำระคืนไม่เกิน 1 ปี)	3	12.5	3	78,000	26,000
• ระยะปานกลางแบบมีจำนอง(การชำระไม่เกิน 5 ปี)	6	25	6	451,500	75,250
• ระยะปานกลางแบบมีบุคคลค้ำ(การชำระไม่เกิน 5 ปี)	11	45.83	11	221,650	20,150
• ระยะยาว (ระยะเวลาการชำระคืนไม่เกิน 10 ปี)	5	20.83	5	741,670	148,334
• รอยขายผลผลิต (ระยะเวลา 3-5 เดือน) (จำนำข้าวเปลือก)	7	29.17	7	185,000	26,428
• โครงการพัฒนาของรัฐ	3	12.5	3	78,950	26,316.67
3. นายทุนในชุมชน	6	25.0	6	90,000	15,000
4. นายทุนและพ่อค้าท้องถิ่นนอกชุมชน	5	20.83	5	345,000	69,000
5. ร้านค้าวัสดุการเกษตร	7	29.17	7	14,700	2,100
6. การกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน	2	8.33	2	7,700	3,850
7. กลุ่มออมทรัพย์	3	12.5	3	3,600	1,200
8. ญาติพี่น้อง	2	8.33	2	7,500	3,750

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านดง ระหว่างปี 2541-2542

4.3.3 หนี้สินของชาวนาจน

สำหรับลักษณะหนี้สินของกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนกลุ่มตัวอย่างจำนวน 43 ครัวเรือน จากข้อมูลที่สำรวจได้และปรากฏในตารางที่ 4.3 ปรากฏว่านอกจากครัวเรือนเหล่านี้จะมีแหล่งเงินเชื่อหลักจาก ธ.ก.ส. แล้วยังมีหนี้สินกับนายทุนท้องถิ่นในชุมชนในรูปของการกู้ยืมเงินนอกระบบ และมีจำนวนครัวเรือนถึง 30 กว่าครัวเรือนที่มีหนี้สินนายทุนเงินกู้นอกระบบ คือเจ้าของร้านค้าวัสดุการเกษตรในชุมชน และชุมชนใกล้เคียง ในรูปของการกู้ยืมวัสดุการเกษตร เช่นปุ๋ย และยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นการกู้ยืมในระยะสั้นไม่เกินฤดูกาลผลิต (ประมาณ 3-4 เดือน) ภายหลังจากที่ขายผล

4.3.2 หนี้สินของชาวนาฐานะปานกลาง

สำหรับลักษณะหนี้สินของกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางนั้น จากข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากการสำรวจชุมชน ในกลุ่มของชาวนาฐานะปานกลางจำนวน 24 ครัวเรือนปรากฏว่า ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางจะมีหนี้สินกับแหล่งหนี้สินทุกแหล่งไม่ว่าจะเป็นแหล่งสินเชื่อในระบบ หรือแหล่งสินเชื่อในระบบ โดยส่วนใหญ่แล้ว ถึงร้อยละ 87.5 ที่เป็นหนี้สินกับแหล่งสินเชื่อรายใหญ่ หรือเจ้าหนี้รายใหญ่ คือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาแม่อาบโดยสรุปคือครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้จะเป็นหนี้กับแหล่งเงินกู้ต่างๆ บางครัวเรือนจะเป็นหนี้มากกว่า 1 สัญญาและบางครัวเรือนนอกจากจะเป็นหนี้มากสัญญาแล้วยังเป็นหนี้กับเจ้าหนี้จากหลายแหล่ง เช่น ครัวเรือนของควง ครัวเรือนของสมศักดิ์ ที่เป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. คนละ 2 และ 3 สัญญา แล้วยังเป็นหนี้กับแหล่งทุนนอกระบบอีกคนละ 1 สัญญา สำหรับรูปแบบของหนี้สินของครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้นั้น โดยเฉพาะหนี้ในระบบจาก ธ.ก.ส. มีจำนวน 21 ครัวเรือน ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้ระยะสั้น ซึ่งมีถึงร้อยละ 70 ลดลงมาเป็นหนี้สินระยะปานกลางแบบมีจำนองและสัญญาระยะปานกลางแบบคนค้ำจำนวน 11 และ 12 ครัวเรือนตามลำดับ นอกจากนี้อีกร้อยละ 45 เป็นหนี้ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก กำหนดชำระคืนเดือน มิถุนายน ของทุกปี ส่วนหนี้สินจากสัญญาอื่นๆ จะมีไม่มากนัก นอกจากนี้ยังมีครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางอีก 3 ครัวเรือน ที่เป็นหนี้กับ ธนาคารพาณิชย์ คือครัวเรือนของควงสี ที่ต่อมาถูกศาลสั่งฟ้องยึดทรัพย์สิน และครัวเรือนของพุทธมาศ ที่ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกัน อีก 1 ครัวเรือนนั้นในปี 2542 มีปัญหาหนี้ค้างเป็นครั้งแรก

สำหรับการกู้เงินจากแหล่งสินเชื่อระบบนั้น ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางเป็นหนี้กับนายทุนชาวนารวยในชุมชน 2 สัญญา นอกจากนี้ยังเป็นหนี้กับนายทุนนอกชุมชนในลักษณะขายฝาก 2 สัญญา และกู้แบบทำสัญญาลายลักษณ์อักษรอีก 3 สัญญา แหล่งเงินกู้ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งคือร้านค้าวัสดุปกรณ์การเกษตร มีจำนวนครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง จำนวน 7 ครัวเรือนที่เป็นหนี้กับแหล่งทุนชนิดนี้ นอกจากนั้นเป็นหนี้กับกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรธรรมชาติ และจากญาติพี่น้อง ซึ่งมีไม่มากนัก ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดในรูปแบบการกู้ยืมของชาวนารวยและชาวนาฐานะปานกลางคือ วงเงินกู้และลักษณะสัญญา กล่าวคือวงเงินกู้แต่ละสัญญาของชาวนาฐานะปานกลางจะน้อยกว่าครัวเรือนชาวนารวยเกือบเท่าตัว ในด้านลักษณะสัญญาก็เช่นกัน สัญญากู้ของ ธ.ก.ส.นั้น ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบของสัญญาบุคคลค้ำประกัน หรือกลุ่มบุคคลค้ำประกัน สำหรับครัวเรือนชาวนารวยนั้นจะเป็นลักษณะหลักทรัพย์ค้ำประกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเป็นหนทางหนึ่งที่หลีกเลี่ยงความเสี่ยงในการต้องแลกเปลี่ยนคนค้ำประกันกับคนในกลุ่มซึ่งบางครั้งคนในกลุ่มฐานะทางการเงินมีความเหลื่อมล้ำกันค่อนข้างมาก

ผลิตแล้วครัวเรือนเหล่านี้จะนำเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยที่คิดรวมไว้ไปชำระหนี้แก่นายทุนเจ้าของร้านค้าวัสดุการเกษตรเหล่านั้น และเป็นหนี้กับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเพื่อนบ้านมีจำนวนครัวเรือนถึง 14 ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้านมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน โดยคิดดอกเบี้ยซึ่งไม่ใช่การยืมเงินธรรมดา แต่การกู้ยืมเงินในกลุ่มนี้เป็นเงินจำนวนน้อยเฉลี่ยสัญญาละ 1.5 พันบาทเท่านั้น สำหรับการกู้ยืมจากแหล่งทุนในระบบนั้นปรากฏว่าชาวนาฐานะยากจนจะมีหนี้สินกับ ธ.ก.ส. ถึง 39 ครัวเรือน อีก 6 ครัวเรือนแม้ไม่ได้เป็นลูกค้า ธ.ก.ส. ก็จะถูกจากแหล่งอื่น โดยเฉพาะจากกลุ่มเกษตรกรธรรมชาติซึ่งตั้งขึ้นโดยสำนักงานเกษตรอำเภอโดยกู้เป็นวัสดุอุปกรณ์การเกษตร สัญญาเงินกู้ ธ.ก.ส. ในหมู่ครัวเรือนกลุ่มนี้เป็นสัญญาเงินสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก หรือเป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตพืชหลักระยะเวลาชำระคืนภายใน 1 ปี เฉลี่ยสัญญาละ 2.5 หมื่นบาท

สำหรับสัญญาเงินระยะปานกลางนั้นจะมีมากในรูปแบบสัญญานุเคราะห์ค้ำประกันมากกว่าการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนชาวนารวยที่เน้นการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน โดยกลุ่มครัวเรือนกลุ่มนี้จะมีการจำนองสินทรัพย์เพียง 7 ครัวเรือนในรูปแบบสัญญาระยะปานกลาง และเพียง 2 ครัวเรือนในรูปแบบสัญญาระยะยาว ซึ่งหากเทียบกับจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 43 ครัวเรือนแล้วถือว่าการใช้หลักทรัพย์เข้าถึงสินเชื่อกับครัวเรือนกลุ่มนี้ยังน้อย และที่สำคัญในจำนวน 9 ครัวเรือนที่ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้นั้นมีถึง 4 ครัวเรือนที่ใช้ที่ดินของญาติพี่น้อง เข้าไปจำนองค้ำประกันเงินกู้ สำหรับการกู้เงินของธนาคารพาณิชย์ในกลุ่มครัวเรือนฐานะยากจนนั้นไม่มีปรากฏให้เห็น ข้อที่น่าสังเกตเพิ่มคือปัจจุบันครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนมีความนิยมซื้อสินค้าเงินผ่อน เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า จนถึงรถจักรยานยนต์ จากร้านค้าในชุมชนเพิ่มมากยิ่งขึ้นซึ่งประเด็นศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่ขอกล่าวถึง

การค้ำประกันเงินกู้ในช่วงแรกเริ่มของลูกค้า ธ.ก.ส. นั้น ภายในกลุ่มจะมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างดี กล่าวคือทุกคนเชื่อใจซึ่งกันและกันจึงเข้ามาร่วมกลุ่มกันสำหรับกู้เงิน โดยเฉพาะชาวนาฐานะยากจนและฐานะปานกลางที่ไม่มีหลักทรัพย์นั้นการเข้ากลุ่มกันจึงดูเหมือนเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความผูกพันระหว่างบุคคลภายในกลุ่มมีมาก แต่เมื่อสถานการณ์หนี้สินเข้าสู่ภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว แต่ละคนเริ่มมีปัญหาในการชำระหนี้ หรือบางคนมีปัญหาหนี้ค้างต้องเป็นภาระของคนค้ำประกัน คำว่ากลุ่มในช่วงระยะเวลาให้หลังจึงจะเกิดความเหินห่างกัน และไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน เช่นนายคำ ผู้เป็นลูกค้าในกลุ่มหนึ่ง ต้องการกู้เงินจำนวน 2 หมื่นบาทเป็นสัญญาระยะปานกลาง แต่นายคำเคยมีหนี้ค้างในสัญญาระยะสั้น ดังนั้นคนในกลุ่มจึงไม่มีใครยินยอมค้ำประกันให้นายคำในการกู้เงิน แม้แต่คนที่นายคำเคยค้ำประกันให้ก็ยังปฏิเสธค้ำประกันการขอกู้ยืมในครั้งนี้เนื่องจากเกรงว่าตนเองจะต้องมารับภาระหนี้ค้างชำระของนายคำในอนาคต

ตารางที่ 4.3 แสดงลักษณะหนี้สินของชาวนาฐานะยากจน/ไร้ที่ดิน

ที่มาของแหล่งสินเชื่อ	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน				
	ครัวเรือน	ร้อยละ	สัญญา	เงินรวม	เฉลี่ย สัญญาละ
1. ธนาคารพาณิชย์	0	0	0	0	0
2. ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธ.ก.ส.)	31	72.09	109	2,147,036	23,593.80
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (มีนาคม 43)ผลิตข้าวนาปี	29	67.44	29	748,500	25,810.34
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (30 มิถุนายน 42) ผลิต กระเทียม, ถั่วเขียว	27	62.80	27	309,950	11,479.63
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (30 กันยายน 42) ผลิต พืชอื่นๆ, ลำไย, ข้าวนาปรัง	11	25.58	11	128,571	11,688.27
• ระยะสั้นเพื่อผลิตพืชหลัก (31 ธันวาคม 42) ผลิตข้าวโพด, พืชอื่นๆ	5	11.63	5	77,100	15,420
• ระยะปานกลางแบบมีจำนอง(การชำระไม่เกิน 5 ปี)	7	16.28	7	216,702	30,957.43
• ระยะปานกลางแบบมีบุคคลค้ำ(การชำระไม่เกิน 5 ปี)	24	55.81	24	521,670	21,736.25
• ระยะยาว (ระยะเวลาการชำระคืนไม่เกิน 10 ปี)	4	9.60	4	125,130	31,282.5
• โครงการพัฒนาของรัฐ	2	4.66	2	77,570	38,785
3. นายทุนในชุมชน	4	9.3	4	65,400	16,350
4. นายทุนและพ่อค้าท้องถิ่นนอกชุมชน	2	4.66	2	144,090	72,045
5. ร้านค้าวัสดุการเกษตร	16	37.21	16	19,951	1,246.94
6. การกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน	14	32.56	14	21,700	1,550
7. กลุ่มออมทรัพย์	1	2.32	1	1,400	1,400
8. ญาติพี่น้อง	7	16.28	7	24,234	3,462

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านดง ระหว่างปี 2541-2542

4.4 ความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน

ในประเด็นนี้จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพของชาวนากับความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และลูกหนี้ในชุมชน และความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อแหล่งต่างๆ พบว่ามีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถานภาพทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านสังคมของชาวนาเป็นอย่างมากตลอดจนความสามารถในการหยิบใช้เครื่องมือกลไกเพื่อเอื้ออำนวยในการ สร้างเครดิต ให้กับตนเองเพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อโดยเฉพาะความเหนือกว่าในการเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิตและสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจสังคมของชาวนานี้เป็นไปเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนากลุ่มต่างๆ มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อแหล่งต่างๆ

ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะแหล่งสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ และระยะเวลาในการผ่อนชำระยาวนานนั้น โอกาสในการเข้าถึงของชาวนายากจน หรือชาวนาไร้ที่ดินมีน้อยกว่าชาวนาที่ร่ำรวยอย่างชัดเจน ทางด้านการถือครองทรัพย์สินและมีความเหนือกว่าในการครอบครองสถานภาพทางสังคมและจากการนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณในประเด็นข้างต้นทำให้ทราบว่าลักษณะของสินเชื่อที่ครัวเรือนชาวนาแต่ละกลุ่มเข้าถึงได้นั้นมีความแตกต่างกัน ซึ่งต่อไปนี้จะศึกษาว่าครัวเรือน ชาวนาแต่ละกลุ่มใช้กลไกหรืออาศัยเงื่อนไขอะไรในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ต่างๆ อย่างไร เพื่อประเมินความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ ของครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ

การสร้าง **ความมีเครดิต** ให้กับตนเองของกลุ่มลูกหนี้โดยอาศัยเครื่องมือและกลไก เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อรูปแบบต่างๆ ซึ่งลูกหนี้หรือชาวนาในแต่ละกลุ่มฐานะจะเลือกใช้เครื่องมือและกลไกที่แตกต่างกันด้วยเหตุที่มีเงื่อนไขหลายประการมากำหนดพฤติกรรมในการเลือกใช้เครื่องมือและกลไกของกลุ่มชาวนา อย่างไรก็ตามชาวนาในแต่ละกลุ่มจะไม่ใช้เครื่องมือ หรือกลไกเดียวในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของตนเองและความต้องการของนายทุนผู้ให้กู้เป็นสำคัญ เช่นการที่ชาวนารวยจะใช้เครื่องมืออะไรในการเข้าถึงเงินกู้ของ ธ.ก.ส. ขึ้นอยู่กับเหตุผลของชาวนารวย แต่ในขณะที่นายทุนธนาคารพาณิชย์ไม่เปิดโอกาสให้ชาวนาไม่ว่าฐานะระดับใดเลือกใช้เครื่องมืออื่นๆ นอกจากนี้ที่ดินและทรัพย์สินสมบัติที่ธนาคารต้องการเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ซึ่งอาจจะมีข้อยกเว้นผ่อนผันบ้างเล็กน้อยแต่เป็นการยกเว้นผ่อนผันสำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยและสร้างเครดิตกับธนาคารมานานพอสมควร หรืออาจจะเข้าข่ายการมีผลประโยชน์ตอบแทนกับพนักงานของธนาคารบางคน ซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น จากการศึกษาพบว่ามีรูปแบบของการใช้กลไกในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ อย่างน้อย 4 รูปแบบ ซึ่งครัวเรือนชาวนาแต่ละกลุ่มจะเลือกใช้เงื่อนไขใดขึ้นอยู่กับสถานภาพของตนเองและเงื่อนไขที่เจ้าหน้าที่ตั้งขึ้นคือ

รูปแบบแรกได้แก่การใช้ทรัพย์สินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันหรือการอาศัยความเหนือกว่าในการเข้าถึงและการครอบครองที่ดินและทรัพย์สินสมบัติเป็นเงื่อนไขสร้างระบบเครดิตหลัก **รูปแบบที่สอง** อาศัยลักษณะทางบุคลิกภาพของผู้กู้หรือชื่อเสียงความสามารถในการบริหารจัดการ เช่นความขยันหมั่นเพียร ความสามารถในการสร้างรายได้ นิสัยการใช้จ่ายเงิน และลักษณะหนี้สินที่มีอยู่ก่อนหน้า **รูปแบบที่สาม** คือการอาศัยการค้ำประกันในระบบกลุ่ม ซึ่งเป็นระบบเครดิตที่สำคัญที่สุดสำหรับ ธ.ก.ส. และ**รูปแบบที่สี่** คือกลไกทางสังคมที่สำคัญคือระบบการสร้างเครือข่ายกับนายทุนพ่อค้าเงินกู้และข้าราชการของรัฐซึ่งเป็นอำนาจในระดับท้องถิ่นและการอาศัยระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้

4.4.1 การใช้ทรัพย์สินหรือหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้

ในการเข้าถึงสินเชื่อในระบบนั้น ในจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 76 ครัวเรือนจะเห็นถึงความแตกต่างกันในการใช้หลักทรัพย์เพื่อการเข้าถึงสินเชื่อทั้งของ ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ กล่าวคือในจำนวนครัวเรือนชาวนารวย 9 ครัวเรือนมีสัญญาที่ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันถึง 8 สัญญา ในขณะที่ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง 24 ครัวเรือนมีหลักทรัพย์ค้ำประกันเพียง 12 สัญญา โดยเป็นสัญญาระยะปานกลาง 6 สัญญา สัญญาเงินกู้ระยะยาว 5 สัญญา และโครงการรัฐอีก 1 สัญญา และขณะที่ครัวเรือนชาวนายากจน 43 ครัวเรือนมีสัญญาจำนวนรวมกันทุกสัญญาเพียง 11 สัญญาเท่านั้น ซึ่งหากเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าความสามารถในการเข้าถึงสินเชื่อที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำและระยะเวลาการคืนชำระยาวนานซึ่งต้องใช้หลักทรัพย์ประกันความเสี่ยง นั้นมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมากในหมู่ครัวเรือนชาวนาด้วยกัน

และหากพิจารณาการนำหลักทรัพย์เข้าค้ำประกันกับแหล่งเงินกู้ธนาคารพาณิชย์แล้วยังพบความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด มีจำนวนครัวเรือน 8 ครัวเรือนที่เป็นลูกค้า หรือมีหนี้สินอยู่กับธนาคารพาณิชย์ โดยเฉพาะธนาคารทหารไทย และธนาคารกรุงไทย สาขาอำเภอฝาง และในจำนวน 8 ครัวเรือนเป็นครัวเรือนชาวนารวยเสีย 5 ครัวเรือนมีเพียง 3 ครัวเรือนเท่านั้นที่เป็นครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง สำหรับครัวเรือนชาวนายากจนไม่มีปรากฏว่าเป็นหนี้สินกับธนาคารพาณิชย์สาขาใดๆ เงื่อนไขที่สำคัญที่สามารถกู้ธนาคารพาณิชย์ได้คือครัวเรือนที่เป็นหนี้กับธนาคารพาณิชย์เหล่านี้ จะต้องมียุทธทรัพย์ที่สำคัญคือที่ดิน หรือที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้าง และใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน คือหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่ดิน "ครุฑแดง" หรือ น.ส.4 จ. ไปวางเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน และจำนวนทั้ง 8 ครัวเรือนนี้เป็นครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย ถึง 5 ครัวเรือนที่เป็นหนี้กับธนาคารพาณิชย์ และมีเพียงจำนวน ครัวเรือน ชาวนาฐานะปานกลางเพียง 3 ครัวเรือนเท่านั้นที่เป็นจำนวนที่ดินกับธนาคารพาณิชย์เหล่านี้ สำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน/ไร้ที่ดินไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนไหนที่จำนองสินทรัพย์กับธนาคารพาณิชย์ทั้งในเขตอำเภอแม่อาย และอำเภอฝาง เนื่องด้วยพวกเขาเหล่านี้ไม่มีหลักทรัพย์เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์สำหรับจำนองนั่นเอง

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อจาก ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ เนื่องจากลักษณะการถือครองที่ดินที่แตกต่างกัน จากข้อมูลในตารางที่ 4.4 จะปรากฏความเหลื่อมล้ำในการครอบครองที่ดินอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มครัวเรือนต่างๆ จากจำนวนที่นาทั้งสิ้น 496 ไร่ จะถูกครอบครองโดยครัวเรือนชาวนารวยถึงร้อยละ 44 ของจำนวนที่ดินทั้งหมด หรือ 223 ไร่ โดยเฉพาะนายมี มีที่ดินถึง 9 แปลง จำนวน 80 กว่าไร่ นายชื่น มีที่ดิน 4 แปลง 23 ไร่ นอกจากนั้น ในจำนวนที่สวนทั้งสิ้น 213 ไร่ นั้น ครัวเรือนชาวนารวยครอบครองถึง 117 ไร่ หากคิดเฉลี่ยการครอบครองต่อ 1 ครัวเรือนแล้วการครอบครองที่นาที่สวนจะแตกต่างกันเป็นอย่างมาก

โดยครัวเรือนชาวนารายจะครอบครองที่นา และที่สวนต่อครัวเรือน 37.8 ไร่ ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางครอบครองเฉลี่ย 8.7 ไร่ต่อครัวเรือนในขณะที่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน จะครอบครองที่นาและสวนเฉลี่ยต่อครัวเรือนเพียง 3.7 ไร่ เมื่อเทียบกับครัวเรือนชาวนารวมแล้วจะแตกต่างกันถึง 10 เท่า และหากพิจารณารายได้ต่อครัวเรือนแล้วจะเห็นได้ว่าแต่ละกลุ่มครัวเรือนมีรายได้แตกต่างกันเป็นอย่างมากเช่นกัน เงื่อนไขการถือครองทรัพย์สินและรายได้ของครัวเรือนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชาวนารายอาศัยเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

ตารางที่ 4.4 แสดงฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ

กลุ่มชาวนาแยกตาม ฐานะทางเศรษฐกิจ	ขนาดการถือครอง					รายได้	
	ที่นา		ที่ไร่/สวน		เฉลี่ยรายได้นอกภาคการ ครัวเรือน	เฉลี่ยรายได้ในภาคเกษตร	
	ไร่	%	ไร่	%		ต่อครัวเรือน	
ชาวนาฐานะรวย	223	44.96	117	54.9	37.8	175,213	151,412
ชาวนาฐานะปานกลาง	136	27.42	72	33.9	8.7	48,885	25,034
ชาวนาฐานะยากจน/ไร้ที่ดิน	137	27.62	24	11.2	3.7	7,246	11,416
รวม	496	100	213	100	9.3		

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม

หมายเหตุ : 1. รายได้นอกภาคเกษตรรวมถึง โรงสี, การค้าขายสินค้าภาคเกษตร, การค้าขายทั่วไป, ดอกเบี้ยจากการปล่อยเงินกู้, การรับจ้างนอกภาคเกษตร, เงินเดือนนอกภาคการเกษตร
2. สำหรับรายได้ในภาคเกษตรที่สำคัญ คือ การทำนาปี, การทำนาปรัง, การทำสวนผลไม้, การทำไร่กระเทียม, การให้เข่านา

ครัวเรือนของสมคิด ชาวนารวย ซึ่งครอบครองที่ดินจำนวน 18 ไร่ รวม 3 แปลง สามารถนำที่ดินจำนวนกับ ธ.ก.ส. ได้ถึง 2 แปลง โดยสัญญาแรกเป็นเงินกู้ระยะปานกลาง และสัญญาที่สองเป็นเงินกู้เกี่ยวเนื่องกับการเกษตรซึ่งเป็นเงินสูงถึง 1.25 แสนบาท และนอกจากนี้ยังอาศัยการครอบครองผลผลิตข้าวเปลือกที่เป็นค่าเช่าจากชาวนาเช่า และนำออกจำหน่ายให้กับ ธ.ก.ส. ได้ถึง 1.5 แสนบาท และจากความสามารถในการจัดการการผลิตโดยมีโรงสีรับจ้างสีข้าวให้กลุ่มชาวนากลุ่มอื่นๆ ทำให้สมคิดสามารถเข้าถึงสินเชื่อที่เรียกว่า “เครดิตเงินสด” ที่ ธ.ก.ส. ตั้งไว้ให้ อีก 2 แสนบาท เมื่อนับรวมสัญญาอื่นๆ อีกทำให้สมคิดมีสัญญากับ ธ.ก.ส. ทั้งสิ้นถึง 5 สัญญา เป็นเงินรวมถึง 5.67 แสนบาท ซึ่งปัจจุบันสมคิด ยังได้รับเงินสนับสนุนจากการทำไร่นาสวนผสมจากสำนักงานเกษตรอำเภอแม่สายอีกหลายหมื่นบาทเนื่องจากความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการแห่งนี้นัก่อนข้างดี และยังได้นำเอาหลักทรัพย์จำนองทรัพย์สินไว้กับ ธนาคารพาณิชย์ที่เขตอำเภอฝางอีก 1

สัญญา โดยนำที่บ้านและสิ่งปลูกสร้างในบ้านจำนองไว้ เป็นเงิน 3 แสนกว่าบาท คราวเรือนของสุพิน ซึ่งเป็นขานาวราย เป็นอีกคราวเรือนหนึ่งที่นำที่ดินเข้าจำนองกับ ธ.ก.ส. เป็นเงินกู้ถึง 2.5 แสนบาทระยะเวลาชำระคืน 10 ปี ปีละ 2.5 หมื่นบาท ทั้งที่สุพิน เพิ่งเข้าเป็นลูกค้าได้ไม่เกิน 3 ปี

การใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้จาก ธ.ก.ส. นั้นเป็นที่นิยมในหมู่ครัวเรือนขานาวรายเนื่องจากฝ่ายลูกหนี้ไม่ต้องกังวลใจเกี่ยวกับการหาบุคคลมาค้ำประกันหรือการต้องเสี่ยงไปค้ำประกันให้กับใคร ในขณะที่ธนาคารก็พอใจที่จะปล่อยกู้ให้เพราะมีหลักทรัพย์ค้ำประกันเพียงพอ ในขณะที่ครัวเรือนขานาวฐานะปานกลางอีกหลายครัวเรือนที่มีที่ดินอยู่ก็เริ่มหันมาใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ของตนเอง เช่นครัวเรือนของ ดวงมี ซึ่งนำที่ดินจำนวน 11 ไร่ ค้ำประกันเงินกู้สูงถึง 4.4 แสนบาท โดยนำไปกู้เงินระยะยาวของ ธ.ก.ส. 1 สัญญา และธนาคารพาณิชย์อีก 1 สัญญาครัวเรือนของบุญเล็ง ขานาวฐานะปานกลางก็เช่นกันกู้เงินระยะยาวด้วยการนำหลักทรัพย์ค้ำประกันเพียงสัญญาเดียวโดยไม่กู้เงินสัญญาอื่นๆ เหตุเพราะไม่ต้องการไปค้ำประกันทดแทนให้กับผู้ที่ค้ำประกันให้กับตนเองและที่สำคัญการกู้เงินระยะยาวมีผลดีต่อการลงทุนโดยเงินจำนวน 2 แสนบาทที่บุญเล็งกู้ได้แบ่งชำระคืนถึง 10 งวด หรือ 10 ปี ปีละ 2 หมื่นบาท รวมเงินดอกเบี้ยอีกปีละ 1 หมื่นกว่าบาท ยังดีกว่ากู้เงินสัญญาระยะสั้นเต็มวงเงิน 6 หมื่นบาท แต่ต้องชำระคืนภายใน 1 ปี เท่านั้น

การประกอบอาชีพพ่อค้ารับซื้อผลผลิตนั้นการนำเงินจำนวนมากไปใช้หนี้เป็นแนวทางที่พวกเขาไม่กระทำกัน เพราะต้องการค้าจะต้องมีเงินสำรองหมุนเวียนตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตาม บุญเล็งได้เปิดเงินกู้ประเภท “เครดิตเงินสด”¹² ไว้กับ ธ.ก.ส. เช่นกัน หากมีความต้องการก็ไปทำคำร้องได้ทันที เสมือนการได้รับอนุมัติเครดิตจาก ธนาคารพาณิชย์ในรูปของบัตรเครดิต แต่การแสดงความประสงค์จะไม่ได้รับการตอบสนองรวดเร็วเท่าธนาคารพาณิชย์ก็ตาม

สำหรับการเข้าถึงสินเชื่อ ธ.ก.ส. ของครัวเรือนฐานะยากจนโดยการนำทรัพย์สินจำนองกับ ธ.ก.ส. นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากการถือครองที่ดินมีจำนวนน้อยทั้งปริมาณและจำนวนแปลงที่มีเอกสารสิทธิ์ และที่ดินที่มีส่วนใหญเป็นเพียงที่บ้าน สำหรับที่นาหากถือครองอยู่ก็อยู่ห่างไกลชุมชนและเดินทางยากลำบาก ประการสำคัญขานาวฐานะยากจนเลือกจะใช้วิธีการกลุ่มสำหรับค้ำประกันการเข้าถึงเงินกู้มากกว่า ยกเว้นบางครัวเรือนที่สามารถยืมที่ดินของญาติมาจำนองได้ ซึ่งจะต้องเป็นครัวเรือนที่ระบบเครือญาติมีความสนิทสนมป้องกันและที่สำคัญจะต้องมีที่ดินในครอบครองด้วย การยืมที่ดินของญาติพี่น้องจำนองนั้น เช่นครัวเรือนของอินทอนอาศัยที่ดินบิดาภรรยา จำนวน 4 ไร่ ค้ำประกันเงินกู้จำนวน 7.5 หมื่นบาท โดยเป็นสัญญาเงินกู้ระยะปานกลางกำหนดชำระคืน 3 ปี การยืมที่ดินของญาติพี่น้องมาจำนองนั้นมีปัญหาหลายประการเช่นกัน

¹² เป็นการทำสัญญาเงินล่วงหน้าโดยยังไม่มีเงินเบิกจากธนาคาร แต่ธนาคารจะให้วงเงินไว้หากลูกค้านำเงินมาทำเรื่องขอเบิกภายหลังได้

โดยเฉพาะนอกจากจะทำความตกลงกับเจ้าของที่ดินได้แล้ว ต้องพูดคุยกับญาติพี่น้องคนอื่นๆ ที่มีสิทธิในการได้รับผลประโยชน์จากที่ดินแปลงนั้นด้วยเช่นกัน คราวเรือนของนิค ได้เปรียบตรงที่ว่าญาติทางฝ่ายภรรยาไม่มีบุตรสาวเพียงคนเดียวแม้ไม่ได้โอนที่ดินให้กับภรรยาของตนเองแต่ก็ไม่ต้องกังวลใจข้อครหาจากพี่น้องคนอื่นๆ สำหรับธนาคารพาณิชย์นั้นดูเหมือนจะเป็นทางมีคของครัวเรือนชาวฐานะยากจนเลยทีเดียวเพราะนอกจากจะมีที่ดินแล้ว ธนาคารพาณิชย์ยังจะพิจารณาองค์ประกอบหลายประการเช่น ลักษณะการประกอบอาชีพ ลักษณะครัวเรือนและบุคลิกของผู้กู้ซึ่งแม้จะไม่ได้กำหนดไว้เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ก็ตาม แต่พนักงานธนาคารที่ออกไปพบลูกค้าที่ประสงค์จะขอกู้มักจะนำเงื่อนไขนี้มาพิจารณาด้วยทุกครั้งไป ซึ่งกรณีนี้ครัวเรือนชาวฐานะยากจนจึงหมดโอกาสที่จะกู้เงินจากแหล่งสินเชื่อธนาคารพาณิชย์

สำหรับการนำหลักทรัพย์เข้าค้ำประกันเงินกู้กับชาวนารวย หรือนายทุนนอกชุมชนนั้น ในกลุ่มครัวเรือนชาวนารวยจะไม่ปรากฏให้เห็น สำหรับครัวเรือนชาวฐานะปานกลางนั้น จะปรากฏในกรณีที่มีหนี้สินกับแหล่งทุนในระบบเงินไม่สามารถกู้ต่อไปได้ก็ได้นำหลักทรัพย์ไปขายฝากแก่นายทุนเงินกู้ในระบบ 3 สัญญา และอีก 2 สัญญา เป็นการกู้ยืมเงินโดยใช้ระบบการเขียนสัญญาเงินกู้ สำหรับครัวเรือนชาวฐานะยากจนนั้นนำที่ดินของญาติพี่น้องไปขายฝากให้กับพ่อเลี้ยงบุญส่ง 2 สัญญา ซึ่งในจำนวน 2 สัญญานี้เป็นการนำที่ดินไปขายฝากทั้งสองสัญญา การเข้าสู่การเป็นหนี้กับนายทุนนอกชุมชนโดยการนำที่ดินไปจำนองนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างง่ายดายกรณีของปิ่นแก้ว ต้องอาศัยชาวนารวยไปพูดคุยกับนายทุนก่อนที่นายทุนนอกชุมชนจะให้กู้โดยที่ชาวนารวยผู้ไปพูดคุยจะรับปากว่าจะดูแลผู้กู้ให้ปฏิบัติตามเงื่อนไข ซึ่งกรณีนี้หากเป็นการกู้ยืมแบบขายฝากในช่วงปี 2533-2535 จะไม่มีปัญหาเพราะเบื้องลึกของผู้ให้กู้คือต้องการที่ดินแปลงที่ขายฝากนั่นเอง หากลูกหนี้จะบิดพลิ้วไม่ชำระหนี้ก็ไม่ใช่ว่าสิ่งเสียหายสำหรับผู้ให้กู้ แต่กลับกลายเป็นผลดีที่จะได้ที่ดินแปลงนั้นและนำมาขายต่อโดยได้กำไรเพิ่มขึ้นตามราคาที่ดินที่ขายได้ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ดินมีราคาคงตัวอีกทั้งการขายฝากได้ถูกกำหนดโดยกฎหมายที่แก้ไขใหม่ที่ทำให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ขายฝากมากยิ่งขึ้น การขายฝากจึงมีความสำคัญน้อยลงไปอย่างเห็นได้ชัด

4.4.2 การสร้างภาพลักษณ์ความน่าเชื่อถือ

กระบวนการเข้าถึงสินเชื่ออีกวิธีหนึ่งคือการสร้างภาพลักษณ์ให้กับตนเองว่าเป็นคนมีเครดิตกล่าวคือนอกจากครัวเรือนชาวนารวยจะใช้เงื่อนไขการถือครองที่ดิน หรือหลักทรัพย์เป็นเงื่อนไขสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบเป็นหลักแล้ว ชาวนารวยยังใช้การสร้างความสัมพันธ์หรืออาศัยลักษณะทางบุคลิกภาพของผู้กู้ที่สำคัญคือชื่อเสียงความสามารถในการบริหารจัดการ เช่นความขยันหมั่นเพียร ความสามารถในการสร้างรายได้ นิยการใช้จ่ายเงิน และลักษณะหนี้สินที่

มีอยู่ก่อนหน้านี้ว่ามีมากน้อยแค่ไหน เช่นนายมี ปันยา ถูกยกย่องอยู่เสมอถึงความสามารถในการบริหารจัดการจนในระดับตำบลได้รับแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการเขานา และยังเป็นบุคคลอีกผู้หนึ่งที่พนักงาน ธ.ก.ส. ในระดับผู้จัดการ ให้ความเคารพ นายมี ปันยา เป็นคนที่มีความสามารถในการบริหารเงินทุนในสายตาชุมชน หรือที่เรียกว่าเป็นคน “คล่อง” และ “เก่ง” ประจักษ์พยานที่เห็นได้ชัดคือการสร้างโรงสีนอกชุมชนโดยตนเองบริหารจัดการ 1 โรง และให้ลูกคือ นายเกษร ปันยา จัดการบริหารอีก 1 โรงสี คือโรงสีมีรุ่งเรือง และทรัพย์เกษร ในขณะเดียวกันภายในชุมชนนายมีก็สนับสนุนให้บุตรชายคือ นายมนูญ เปิดร้านค้าขายวัสดุอุปกรณ์การเกษตรโดยให้เชื่อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรแก่ครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ นอกจากนี้ตัวนายมี เองก็ยังมีมนุษยสัมพันธ์กับคนทุกกลุ่ม รู้จักวางตัวไม่ว่าจะเป็นการออกร่วมงานประเพณี งานบุญ การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนต่อกลุ่มครัวเรือนต่างๆ การให้คำปรึกษาหารือ สิ่งเหล่านี้นายมี มีเกือบครบถ้วน

การรักษาชื่อเสียงทำให้นายมีได้รับการยกย่องในแวดวงชาวนาในเขตตำบลแม่สาว และเป็นชาวนาตัวอย่างอีกคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงเรื่องเครดิตดี ทำให้นายมีสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อได้หลายแห่งในเวลาเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็น ธ.ก.ส. หรือธนาคารพาณิชย์ แต่อย่างไรก็ตามนายมีเน้นที่จะกู้เงินจาก ธนาคารพาณิชย์มากกว่าจาก ธ.ก.ส. เพราะสามารถกู้ได้ค่อนข้างสูง และอัตราดอกเบี้ยต่ำตามวงเงินกู้ที่สูง แต่นายมียังคงเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. อยู่จำนวน 2 สัญญา คือเงินกู้ตามโครงการปรับโครงสร้างเพื่อการผลิตภาคเกษตร ซึ่งเป็นโครงการของรัฐ ผ่าน ธ.ก.ส. จำนวน 5.5 หมื่นบาท และ เงินกู้จำนำข้าวเปลือก 1.5 แสนบาท

กรณีการสร้างชื่อเสียงหรือการสร้างเครดิตในด้านภาพลักษณ์นั้น นายสมคิด เป็นอีกคนหนึ่งที่ทำสำเร็จและอาศัยชื่อเสียงเกษตรกรกรคนเก่งที่หลายฝ่ายยกย่องไม่ว่าจากพนักงานสินเชื่อของ ธ.ก.ส. หรือพนักงานการเกษตรระดับตำบล ซึ่งนอกจากจะสร้างชื่อเสียงแล้วนายสมคิดยังบริหารจัดการที่ดินทำกินจำนวน 18 ไร่ ซึ่งครัวเรือนอื่นๆ ก็มีการถือครองที่ดินในลักษณะเดียวกันแต่ไม่สามารถสร้างชื่อเสียงในเชิงบริหารจัดการได้ดีเท่าสมคิด เขาจัดการที่ดินโดยแบ่งแยกที่ดินออกเป็นแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากราชการ จำนวน 10 กว่าไร่ และลงทุนทำให้เกิดผลรูปธรรม จนเป็นที่ศึกษาดูงาน และตัวเขาเองก็ได้รับเชิญไปดูงานต่างจังหวัดบ่อยครั้งชื่อเสียงในความขยันขันแข็งของตนเองทำให้เขาสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ โดยเฉพาะของ ธ.ก.ส. ได้ในขณะเดียวกันถึง 5 สัญญา ดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะสัญญาเงินกู้ตามโครงการรัฐ ที่ให้ ธ.ก.ส. บริหาร และการได้รับสนับสนุนจากสำนักงานการเกษตรอำเภอแม่อาว เกี่ยวกับการสนับสนุนแปลงไร่นาสวนผสมตามหลักการทฤษฎีใหม่ อีกหลายหมื่นบาท

การสร้างภาพลักษณ์ให้กับตนเองนั้นครัวเรือนชาวนาปานกลางหลายครัวเรือนได้อาศัยกลไกนี้เพื่อเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ดีเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะครัวเรือนที่ประกอบการค้าข้าวหน้า

โรงสี หรือการรับซื้อข้าวเปลือกแล้วไปจ้างสีจากนั้นขายข้าวเปลือก ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับผู้ประกอบการได้อย่างดีอาชีพหนึ่ง แต่เนื่องจากต้องลงทุนค่อนข้างสูง เพาะต้องลงทุนซื้อรถยนต์สำหรับขนถ่ายผลผลิต ทำให้ครัวเรือนชาวนาปานกลางเพียงจำนวนน้อยที่สามารถประกอบอาชีพค้าขายข้าวสารได้ แม้จะมีรายได้ดีก็ตาม การประกอบอาชีพค้าขายข้าวสารเป็นอาชีพหนึ่งที่ทำให้รู้จักกับคนหลากหลาย และเป็นอาชีพที่สร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักในกลุ่มชาวนา หากครัวเรือนที่ประกอบอาชีพชนิดนี้ไม่ทำให้ตนเองมีชื่อเสียงขายเช่นไม่นำเงินสดมาชำระให้แก่ผู้ขายตรงตามกำหนดหรือบิดพลิ้วไม่จ่ายเงินแล้ว คนประกอบอาชีพนี้จะได้รับความนับถือจากผู้ขายเป็นอย่างมาก และจะเล่าให้ผู้อื่นรับฟังบอกต่อปาก เช่นบุญเลี้ยง พ่อค้าข้าวเปลือกและขายข้าวสารหน้าโรงสีเป็นอีกคนหนึ่งที่เขาบ้านให้ความเชื่อถือ เพราะที่ผ่านมานบุญเลี้ยง รักษาคำพูดที่ให้ไว้กับผู้ทำธุรกิจร่วมด้วยเสมอ จนชาวบ้านมักจะยกให้บุญเลี้ยง เป็นกรรมการของกลุ่มต่างๆ และหากมีการเลือกตั้งขึ้นในชุมชนบุญเลี้ยงจะได้รับเลือกให้เป็นกรรมการทุกครั้ง ชื่อเสียงนี้จะเข้าสู่ของพนักงานสินเชื่อและหัวหน้ากลุ่มที่เขาสังกัด ซึ่งหากวันทำสัญญา เงินกู้ที่ต้องการมักจะได้รับเต็มตามจำนวนเงินที่สูงสุดของวงเงินกู้ที่จะให้ได้ในสัญญานั้นๆ บุญเลี้ยงเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. จำนวน 2 สัญญา คือสัญญาจำนำข้าว และสัญญาจำนองค้ำประกันเงินกู้ระยะยาว

สำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้น การสร้างภาพลักษณ์มักจะกระทำได้อย่างยาก เพราะภาพลักษณ์นั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับฐานะทางเศรษฐกิจ ภาพลักษณ์ของคนจนในสายตาของคนทั่วไปคือคนเกลียดคร้าน ไม่รู้จักประกอบอาชีพ หรือเป็นพวกหาเช้ากินค่ำ ซึ่งการให้ภาพลักษณ์ดังกล่าวสร้างอุปสรรคให้กับชาวนาจนในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้เป็นอย่างมาก ชาวนาจนมักจะขาดความเชื่อมั่นในตนเองเมื่อนั่งต่อหน้าพนักงานสินเชื่อ การพูดจามักจะเป็นไปในทำนองตั้งรับมากกว่าการรุก เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือคนจนมักจะอยู่ด้านหลังของห้องและไม่ค่อยเป็นปากเป็นเสียงหรือการแสดงความคิดเห็น นอกจากจะจับกลุ่มสนทนาระหว่างกันเท่านั้น พนักงาน ธ.ก.ส. มักจะสังเกตเห็นอาการปฏิบัติเหล่านี้ และมีผลเป็นอย่างมากให้การกำหนดวงเงินให้กู้ยืม

อย่างไรก็ตามภาพลักษณ์แห่งความซื่อสัตย์และการอ่อนน้อมถ่อมตนของชาวนา ยากจนหลายคนทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อระบบโดยเฉพาะสินเชื่อจากครัวเรือนชาวนารวย หรือการยืมเงินจากเพื่อนบ้านที่เกิดความสงสาร หรือญาติพี่น้องที่เห็นใจในความขยันหมั่นเพียร และคอยช่วยเหลือ เช่นกรณีของนายนิค ซึ่งมีความขยันหมั่นเพียรแม้จะต้องทำนาเช่าจากครัวเรือนชาวนารวยคือการเช่านาของอุ้นเฮือน 6 ไร่ ติดต่อกันมา 3 ปี และไม่เคยบิดพลิ้วเรื่องค่าเช่า ซึ่งเป็นระบบค่าเช่าหักค่าหัวนาแม้ว่าผลผลิตบางปีเมื่อหักต้นทุนแล้วจะขาดทุนก็ตาม เมื่อถึงเวลานิคต้องการเงินทุนแต่หาไม่ได้อุ้นเฮือนก็จะให้หยิบยืมไปก่อนเป็นการชั่วคราวจนถึงเมื่อการเก็บเกี่ยวจึงจะเรียกเก็บเงินซึ่งการอุปถัมภ์ในลักษณะนี้ทำให้ดิบไม่กล้าบิดพลิ้วค่าเช่า จนบางครั้งต้อง

หีบขี้มนของญาติฝ่ายภรรยามาให้ค่าเช่าเมื่อนายอุ้นเสือนเรียกเก็บค่าเช่าจากตน เพราะนิคหวังว่าอย่างน้อยอุ้นเสือนก็เป็นอีกที่พึ่งหนึ่งที่สามารถหีบขี้มนได้ทันที ซึ่งจะต้องสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้น

4.4.3 การใช้กระบวนการกลุ่ม

รูปแบบการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่งคือการรวมกลุ่มเพื่อการค้าประกันสินเชื่อ¹³ โดยเฉพาะของ ธ.ก.ส. ซึ่งมีข้อกำหนดชัดเจนว่าบุคคลใดที่ประสงค์จะเข้าเป็นลูกค้า ธ.ก.ส. จะต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่มก่อนอย่างน้อย 10 คน แล้วเสนอรายชื่อให้พนักงานสินเชื่อประจำสาขาเพื่อดำเนินการออกไปสอบเข้าเป็นลูกค้า ซึ่งหากไม่สามารถรวบรวมกลุ่มใหม่ได้ก็ต้องไปขอเข้ากลุ่มเก่าที่จัดตั้งขึ้นแล้ว ซึ่งบางครั้งเป็นเรื่องยาก สำหรับครัวเรือนชาวนาซึ่งมีฐานะยากจน เพราะจะถูกตั้งข้อรังเกียจ หรือตั้งเงื่อนไขจากคนในกลุ่มเก่า โดยเฉพาะกลุ่มที่ประกอบด้วยคนที่มีฐานะดี เช่นในอดีตลูกค้ากลุ่มหนึ่งที่นายม่วง เป็นหัวหน้ากลุ่มขาดขวางไม่ให้ผู้ประสงค์เข้ากลุ่มตน เพราะนายอินทร์ เป็นคนจน ต่อมาเมื่อนายอินทร์ได้รับเลือกให้เป็นพ่อหลวงจึงสามารถเข้ากลุ่มได้

เมื่อได้สังกัดกลุ่ม ธ.ก.ส. เรียบร้อยแล้ว กระบวนการกลุ่มจะมีประโยชน์โดยตรงต่อการเข้าถึงสินเชื่อ ธ.ก.ส. จะให้กู้ได้โดยใช้บุคคลในกลุ่มทั้งหมดค้ำประกันกันในลักษณะที่เรียกว่า “การรับรองรับผิดชอบลูกหนี้ร่วม” ซึ่งเป็นการค้ำประกันเงินกู้ระยะสั้น 1 ปี กู้ได้ไม่เกินคนละ 6 หมื่นบาท ซึ่งแล้วแต่ว่าจะได้รับเงินกู้เต็มจำนวนหรือน้อยแตกต่างกันตามฐานะของลูกค้า และระยะเวลาที่เป็นลูกค้ามานานแค่ไหน โดยเฉพาะพิจารณาจากประวัติการชำระหนี้ที่ผ่านมาว่าเคยเสียเครดิตมากน้อยแค่ไหนอีกรูปแบบหนึ่งที่ใช้บุคคลในกลุ่มเป็นผู้ค้ำประกันเงินกู้ให้นั้น คือ ธ.ก.ส. กำหนดว่าสัญญาเงินกู้ระยะปานกลาง ระยะเวลาชำระคืนตั้งแต่ 3-5 ปีนั้น สามารถใช้บุคคลในกลุ่ม 2 คน ค้ำกันได้ ซึ่งคนในกลุ่มจะจับกลุ่ม 3 คนกันโดยตลอด ซึ่งชาวนาฐานะยากจน และชาวนาฐานะปานกลางจะอาศัยลักษณะการกู้ยืมโดยใช้บุคคลในกลุ่มค้ำประกันค่อนข้างมากกว่าชาวนารวยเนื่องจากการขาดไร่ที่ดินสำหรับค้ำประกันแบบจำนองสำหรับกู้เงินจาก ธ.ก.ส. ได้ ครัวเรือนของอินทร์ใช้บุคคลในกลุ่ม 2 คนค้ำประกันให้กับตนเองเพราะไม่มีที่ดินสำหรับจำนองเช่นเดียวกับครัวเรือนของจั่น และมอนอิน ซึ่งทั้งสามเป็นครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง ซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนของ

¹³ การรวมกลุ่มของ ธ.ก.ส. ไม่ได้เป็นการรวมกลุ่มทางสังคมโดยความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การรวมกลุ่มของ ธ.ก.ส. เกิดขึ้นจากเงื่อนไขหรือข้อกำหนดของ ธ.ก.ส. เอง เพื่อให้กลุ่มค้ำประกันซึ่งกันและกันทดแทนหลักทรัพย์เช่นที่ดิน ดังนั้นกลุ่ม ธ.ก.ส. จึงไม่มีลักษณะขององค์กรทางสังคม (social organization) เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และที่สำคัญ ธ.ก.ส. ไม่ได้มีแนวความคิดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรทางสังคมแต่อย่างใด

นายท้าย ครัวเรือนของฉลาด ครัวเรือนของสุพิน ที่ไม่ใช่บุคคลในกลุ่มค้าประกัน แต่ใช้หลักทรัพย์คือที่ดินซึ่งมีหลายแปลงค้ำประกัน และเลือกที่จะจำนองในลักษณะของสัญญาระยะยาว

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนคือความยากลำบากที่จะหาคนค้ำประกันในลักษณะของ 2 คนค้ำเพื่อเข้าถึงสัญญาเงินกู้ระยะปานกลางกับระยะยาวได้ เช่นครัวเรือนของนิค และจิตย์ สองครัวเรือนนี้หาคนค้ำประกันเพื่อเข้าถึงเงินกู้ระยะปานกลางไม่ได้ ต้องใช้วิธีการรับรองรับผิดชอบอย่างถูกหนี่ร่วมซึ่งต้องใช้คนทั้งกลุ่มค้ำประกันซึ่งกันและกันในสัญญาระยะสั้นเพียงประการเดียว พนักงาน ธ.ก.ส. จะตั้งข้อสังเกตได้ด้วยประสบการณ์ที่ว่าทำไมครัวเรือนเหล่านี้จึงไม่มีใครอยากค้ำประกันให้ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนเหล่านี้แม้จะมีหนทางเดียวในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่สำคัญคือใช้ระบบรับรองรับผิดชอบอย่างถูกหนี่ร่วมเข้าถึงแหล่งเงินกู้ระยะสั้น แต่ด้วยลักษณะของ เครดิต ที่จำกัดทำให้เขาได้รับการอนุมัติเงินในจำนวนน้อย แม้จะเป็นลูกค้ามาหลายปีก็ตาม เช่นครัวเรือนของนิค และยวง ซึ่งเป็นลูกค้าตั้งแต่ปี ปี 2533 แต่กู้เงินได้ไม่เกิน 1 หมื่นบาท ในขณะที่สุพิน ใช้หลักทรัพย์คือที่ดิน 1 แปลง ค้ำประกันเงินกู้ของตนเอง สามารถกู้เงินระยะยาวจำนวน 2.5 แสนบาท มากกว่าถึง 25 เท่า ซึ่งเหตุผลนี้ พนักงาน ธ.ก.ส. จะมีข้ออ้างว่าการให้วงเงินกู้กับลูกค้าแต่ละคนนั้นจะมีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวโดยดูจากสัดส่วนการลงทุนเป็นหลัก ซึ่งหากนำข้อเท็จจริงมาพิจารณาแล้วสัดส่วนการลงทุนในการเกษตรระหว่างนิค กับสุพิน นั้นแตกต่างกันคือนิคทำนามากกว่าสิบไร่ ในขณะที่สุพิน ไม่ได้ทำนาเลย แต่ค้าขายลงทุน ซึ่งในความเป็นจริงการค้าขายของสุพิน จะได้รับผลตอบแทนดีกว่า ซึ่งเมื่อพิจารณาข้ออ้างของพนักงานสินเชื่อแล้วที่อ้างว่าการให้วงเงินมาน้อยแค่นั้นนั้นพิจารณาจากรายได้ในการผลิตภาคเกษตรนั้นน่าจะจะเป็นเพียงข้อแก้ตัวเท่านั้น

เมื่อประมาณ ปี 2540 สำนักงานเกษตรอำเภอแม่เมาะ ได้จัดตั้งกลุ่มเกษตรกรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการจัดตั้งโดยภาครัฐ ที่พยายามรวบรวมเกษตรกรในหมู่บ้านต่างๆ รวมตัวกันเพื่อตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกร แต่เมื่อได้มีการตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นในเขตตำบลแม่สาว และชุมชนบ้านดงแล้ว หาได้มีกิจกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการผลิตในการเกษตรไม่ มีแต่เพียงได้รับเงินสนับสนุนจาก อบต.แม่สาวสำหรับซื้อปุ๋ยให้กับกลุ่มเกษตรกรทุกหมู่บ้านในเขตตำบล และให้นำปุ๋ยนั้นไปจ่ายให้สมาชิกกู้ยืม โดยเก็บค่าดอกเบี้ยอัตรากระสอบละ 20 บาท ในช่วงระยะเวลาการกู้ยืมประมาณ 3 เดือน ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มเกษตรกรชาตินั้นไม่ได้จำกัดฐานะของคนที่จะเข้าร่วมกลุ่มจึงปรากฏว่ามีคนเข้าร่วมกลุ่มมากถึง 60 กว่าคนแม้จะเป็นกลุ่มตั้งใหม่ โดยมีคณะกรรมการกลุ่มรวม สิบกว่าคน ประกอบด้วยครัวเรือนชาวนารวย และฐานะปานกลางเป็นส่วนใหญ่ โดยมีสมคิด ครัวเรือนชาวนารวย เป็นประธานกลุ่ม และมีอินทอน ซึ่งสังกัดครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเพียงครัวเรือนเดียวที่เป็นกรรมการกลุ่ม สาเหตุเพราะอินทอนมีฐานะเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง สำหรับกิจกรรมกลุ่ม

คือการให้กู้ยืมปู้ ซึ่งเฉลี่ยแล้วได้ประมาณ 3-4 กระสอบต่อ 1 ครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอต่อการผลิตในไร่นาของตนเอง โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน ที่ต้องการกู้ยืมเนื่องจากความจำเป็นจริงๆ คือการที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบ โดยเฉพาะจาก ธ.ก.ส. ได้เพียงพอที่จะซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้ก็จำเป็นต้องแบ่งโคควัวปู้ที่จำเป็นของครัวเรือนชาวนาจนที่ไม่สามารถเข้าถึงสินเชื่อในระบบได้ โดยแบ่งให้กับครัวเรือนชาวนารวยด้วย และนอกจากนี้ยังต้องไปไหว้วานให้ครัวเรือนอื่นๆ มาค้ำประกันในลักษณะ 1 คนค้ำ เช่น ครัวเรือนของแก้ว ครัวเรือนชาวนาจนจะกู้ยืมเพียง 2 กระสอบต้องไปขอให้ครัวเรือนของพรหมอินทร์ ค้ำประกันให้ หรือครัวเรือนของยศเงิน ชาวนาจน จะกู้ยืมก็ต้องขอให้ครัวเรือนของจันทร์ดวง ค้ำประกันให้

4.4.4 การสร้าง เครดิต ผ่านสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และการอิงอำนาจท้องถิ่น

รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่ชาวนากลุ่มต่างๆ นำมาใช้ในการสร้างเครดิตให้กับตนเองเพื่อที่จะเข้าถึงแหล่งสินเชื่อคือการสร้างสายสัมพันธ์กับนายทุนพ่อค้าเงินกู้ และข้าราชการของรัฐซึ่งเป็นอำนาจในระดับท้องถิ่นและในขณะเดียวกันก็อาศัยระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชาวนารวยในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้

สำหรับชาวนารวยแล้ววิธีการหนึ่งที่ชาวนารวยใช้ในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อคือการสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเงินกู้ เช่นพนักงานของ ธ.ก.ส. ทั้งในระดับปฏิบัติและในระดับบริหารของสาขา โดยใช้วิธีการต่างๆ ในส่วนของชาวนารวยแล้วสำหรับพนักงานสินเชื่อระดับปฏิบัติการในพื้นที่นั้นชาวนารวยจะไม่ค่อยให้ความสนใจสร้างความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการมากนักเนื่องจากพนักงานเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ของธนาคารที่เคร่งครัดโดยมีข้อบังคับที่ค่อนข้างรัดกุม และข้อบังคับสามารถปฏิบัติจริงได้ อยู่อย่างน้อย 10 ประการด้วยกันที่ถือว่าเป็นความผิดทางวินัยที่ร้ายแรง เช่นการเบียดบัง เรียกร้องจากผู้กู้ ดังนั้นทุกครั้งที่มีการประชุมประจำเดือนของพนักงาน ธ.ก.ส. รวมทั้งพนักงานสินเชื่อประจำหน่วย ณ สาขาของอำเภอ ประธานที่ประชุม คือผู้จัดการ ธ.ก.ส. จะนำประกาศของ ธนาคารเกี่ยวกับการได้ออกปลดออกหรือให้ออกพนักงาน ธ.ก.ส. ที่ผิดวินัยเป็นวาระแรกเสมอ ด้วยวัฒนธรรมองค์กรของ ธ.ก.ส. พนักงานระดับปฏิบัติ จึงเกรงกลัวการผิดวินัย ซึ่งการเอาจริงกับพนักงานนอกกลุ่มของ ธ.ก.ส. ทำให้พนักงานสินเชื่อส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติหน้าที่ด้วยลักษณะท่าทีเสมือนเป็นความเชื่อสัจสุจริตต่อองค์กร หากจะมีก็เป็นเพียงการตอบสนองความต้องการของลูกค้าเช่นการรับประทานอาหาร หรือรับการเลี้ยงดูเรื่อง “เหล้ายาปลาปิ้ง” ในบางครั้ง แต่พนักงานมักจะไม่ให้ข้อสัญญาผูกพัน ซึ่งครัวเรือนชาวนาโดยเฉพาะชาวนาฐานะปานกลางและฐานะยากจนทราบถึงวัฒนธรรมข้อนี้ดี แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการทำสัญญาเงินกู้ขึ้นเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างลูกค้ากับพนักงานสินเชื่อ

ตัวต่อตัว ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานสินเชื่อกับลูกค้าที่เป็นทางการจะถูกแทรกด้วยความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ และมีผลต่อวงเงินกู้ที่ถูกเขียนในสัญญาด้วยขณะเดียวกัน ซึ่งกรณีนี้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน และฐานะปานกลางจะนำเงินนี้มาใช้ โดยครัวเรือนชาวนารวยไม่ค่อยสนใจที่จะปฏิบัติในรูปแบบดังกล่าวข้างต้น เพราะการสร้างความสัมพันธ์เช่นว่านั้นในความเห็นของครัวเรือนชาวนารวยถือว่าเป็นสิ่งที่เสียเวลา การไปมาหาสู่พนักงานระดับผู้บริหาร และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็นสิ่งที่สำคัญกว่า

นอกจากจะมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบทั้งจาก ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ได้ดีกว่าชาวนากลุ่มอื่นๆ แล้ว ปรากฏว่าสินเชื่อที่เป็นไปในรูปแบบของโครงการรัฐ เช่น การรับจำนำข้าวเปลือกของ ธ.ก.ส. และโครงการปรับโครงสร้างการผลิต หรือการสนับสนุนงบประมาณช่วยเหลือเพื่อดำเนินกิจกรรมตามระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองที่เป็นแนวทางการพัฒนาของรัฐในห้วงปี 2541 จนถึงปัจจุบัน ฯ ชาวนารวยสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อเหล่านี้ได้เป็นจำนวนมากทั้งจำนวนสัญญา และจำนวนเงินเฉลี่ยต่อสัญญา ครัวเรือนของสมคิด ซึ่งปัจจุบันเป็นเกษตรกรตัวอย่างของอำเภอแม่เมาะ ที่ได้รับการยกย่อง จากราชการโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ของสำนักงานเกษตร และ พนักงานระดับผู้บริหารของ ธ.ก.ส. สามารถกู้เงินตามโครงการปรับโครงสร้างเพื่อการผลิตทางการเกษตร (ค.ป.ร.) ได้เป็นจำนวนเงินถึง 150,000 บาท โดยสมคิด ได้นำเงินดังกล่าวไปลงทุนในไร่นาของตนเอง ในรูปเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งแท้จริงแล้วสมคิด เตรียมการไว้แล้วโดยเฉพาะการแบ่งพื้นที่การใช้ที่ดิน โดยมีทั้งไม้ยืนต้น บ่อปลา และพืชสวนครัว และพืชเศรษฐกิจบางส่วนเมื่อได้เงินกู้จากโครงการดังกล่าวเพิ่มขึ้นมาเขาสามารถปรับปรุงให้ที่ดินแปลงนั้นมีความสมบูรณ์ตามหลักการทฤษฎีใหม่เพิ่มขึ้นได้โดยง่าย ทำให้แปลงเกษตรของสมคิดได้รับการยอมรับจากข้าราชการ พนักงานธนาคาร จนถึงขึ้นไปดูงานในแปลงเกษตรของสมคิด และครั้งหนึ่งเกษตรกรอำเภอเสนอแปลงเกษตรของสมคิด เป็นแปลงตัวอย่างเพื่อเสนอให้บุคคลระดับบริหารประเทศไปเยี่ยมชมในคราวที่ไปตรวจราชการที่อำเภอแม่เมาะ ในช่วงเดือนเมษายน 2542 แต่ครั้งนั้นผู้บริหารประเทศคนนั้นมีการะกิจเร่งรีบจึงไม่ได้ไปเยี่ยมชมแปลงเกษตรของสมคิดแต่อย่างใด

การที่สมคิดพยายามตอบสนองนโยบายของราชการ และพร้อมที่จะช่วยเหลือข้าราชการในการเปิดพื้นที่เตรียมความพร้อมของพื้นที่เพื่อให้ดูงานทำให้สมคิดได้รับความสนใจจากข้าราชการ และเจ้าของแหล่งทุนแล้ว ข้าราชการเหล่านี้ยังได้เสนองบประมาณเพิ่มเติมให้กับสมคิดเพื่อปรับปรุงแปลงเกษตรให้เป็นแปลงตัวอย่างสำหรับเพื่อให้เกษตรกรอื่นๆ ได้ดูงาน ในปี 2542 สมคิดได้รับเงินเพิ่มอีก 5,000 บาทสำหรับปรับปรุงแปลงเกษตรของเขาและในต้นปี 2542 เขาได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ให้ไปดูงานเกษตรแบบพึ่งตนเองที่จังหวัดสระบุรีสาเหตุสำคัญที่ทำให้สมคิดประสบความสำเร็จมากกว่าชาวนารายอื่นๆ ก็คือการที่

สมคิมิที่ดินครอบครองเป็นจำนวนถึง 18 ไร่ และที่ดินเหล่านั้นตั้งอยู่ทำเลที่เหมาะสมในการทำเกษตรแบบผสมผสาน หรือเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ และขณะเดียวกันสมคิมิโรงสีที่ทำรายได้หลักให้กับตนเองสามารถสะสมทุนเพื่อขยายลงสู่พื้นที่การเกษตร โดยเฉพาะการบริหารจัดการแบบครบวงจรในรูปของเกษตรผสมผสาน กล่าวคือ ในขณะที่สมคิมิโรงสี เขาไม่จำเป็นต้องซื้อข้าว เพื่อเลี้ยงสุกรจำนวนมากที่สร้างคอกไว้บนบ่อปลา โดยปลาเหล่านี้จะได้รับอาหารจากธรรมชาติอีกทางหนึ่ง จากข้อเท็จจริงดังกล่าว สมคิมิอาศัยการล่วงรู้การทำงานของราชการที่เป็นแบบทำงานตามนโยบายและคอยตอบสนองเมื่อข้าราชการต้องการ ผลที่เขาได้รับการตอบแทนคือความสามารถเข้าถึงสินเชื่ออัตราดอกเบี้ยต่ำได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ ซึ่งบางครัวเรือนอาจจะมี ความจำเป็นที่แท้จริงที่ต้องการเงินกู้ในลักษณะดังกล่าว

ความสามารถในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มข้าราชการ และพนักงาน ร.ก.ส. และการอาศัยความน่าเชื่อถือและการถือครองทรัพย์สินก็คือสิ่งที่สมคิมิใช้ผสมผสานกัน ทำให้ ณ วันที่ 3 มีนาคม 2543 สมคิมิมียอดเงินกู้กับ ร.ก.ส. ถึง 7 สัญญา โดยมีสัญญาเงินกู้ระยะยาวจำนวน 142,000 บาท สัญญาเงินกู้เกี่ยวกับการเกษตร 75,000 บาท เครดิตเงินสด 2 สัญญาเป็นวงเงินประมาณ 200,000 บาท จำนำข้าวเปลือก 88,000 บาท สัญญาเงินกู้ระยะปานกลาง 28,000 บาท เงินสั้นหลักระยะหนึ่งปี อีก 20,000 บาท รวมเกือบ 6 แสนกว่าบาท ซึ่งแน่นอนสมคิมิสามารถเข้าถึงเงินกู้จำนวนหลายสัญญาได้เช่นนี้จะต้องมีความสามารถเป็นอย่างมากในการนำกลไกที่หลากหลายมาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงสินเชื่อ ดังที่กล่าวมาแล้ว

สำหรับชาวนาฐานะยากจน เช่น อินทอนนั้นการสร้างความสัมพันธ์กับพนักงานของธนาคารจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากเนื่องจากไม่มีเหตุผลอันใดที่พนักงานสินเชื่อของ ร.ก.ส. จะให้ความสนใจอินทอนไปกว่าลูกค้าคนหนึ่ง สิ่งที่อินทอนกระทำได้ก็คือการทำให้เป็นคนขยันขันแข็งและช่วยเหลือสังคม จนเป็นที่กล่าวขวัญว่าอินทอนเป็นอีกคนหนึ่งซึ่งแม้จะมีฐานะยากจนแต่ก็ไม่เคยหลบเลี่ยงงานสังคม จนเมื่อมีการเลือกนายอินทร์ เป็นพ่อหลวง หรือผู้ใหญ่บ้าน ชาวนากลุ่มหนึ่งจึงสนับสนุนให้อินทอนได้เข้าเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และตำแหน่งนี้เองได้ทำให้อินทอนใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงสินเชื่อได้มากยิ่งขึ้น ทั้งสินเชื่อเงินสั้น และสินเชื่อเงินระยะปานกลาง และเมื่อ ร.ก.ส. ประกาศรับจำนำข้าวในปี 2541 อินทอนเป็นอีกครัวเรือนหนึ่งที่ได้จำนำข้าวให้กับ ร.ก.ส. ได้การบอกต่อกันไปถึงสถานะภาพของชาวนาจากลูกค้าภายในกลุ่มจะได้ยินถึงหูของพนักงานสินเชื่อได้โดยง่ายและพนักงานสินเชื่อก็ยังคงให้ความเคารพในตำแหน่งทางสังคมการเมืองของชาวนาบ้านอยู่ด้วยกรณีอินทอนเป็นการสร้างตัวเองให้เป็นผู้เชื่อมต่อกับอำนาจท้องถิ่น (power block) อีกรูปแบบหนึ่ง การเป็นสมาชิก อบต. ของบุญอวน ก็เช่นเดียวกันที่ทำให้เขาเข้าไปมีบทบาทในกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน และสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ในท้ายที่สุด

การสร้างสายสัมพันธ์กับกลุ่มนายทุนนอกระบบนั้น ปรากฏว่าครัวเรือนชาวนารวยไม่สนใจจะสร้างความสนิทสนมกับนายทุนเงินกู้นอกระบบนอกชุมชนมากนัก แต่จะสนใจสร้างสายสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางเป็นสำคัญเพราะชาวนารวยไม่ได้ขาดแคลนแหล่งเงินทุน แต่ให้ความสนใจการเข้าถึงระบบตลาดมากกว่าเพราะแหล่งรายได้ของชาวนารวยอันดับต้นๆ คือการค้าข้าวสาร หน้าโรงสี และการทำธุรกิจโรงสี ที่สำคัญครัวเรือนชาวนารวยในชุมชนบ้านดงไม่มีความจำเป็นในการพึ่งพิงแหล่งเงินกู้นอกระบบไม่ว่าจากแหล่งใด สาเหตุสำคัญคือชาวนารวยเหล่านี้มีเครื่องมือและทรัพย์สินที่พอเพียงกับการเข้าไปกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นสำหรับการประกอบการค้าอยู่ยิ่งไปกว่านั้นชาวนารวยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้นอกระบบและบางครั้งอาจจะเป็นผู้นำเงินกู้ในระบบหรือเงินสะสมให้คนอื่น ๆ โดยเฉพาะชาวนายากจนกู้ด้วยก็คือการถือครองที่ดินในปริมาณมาก และระบบการจัดการการผลิตที่ได้เปรียบ ซึ่งจะได้อีกต่อไป

เช่นเดียวกันชาวนากลุ่มอื่นในชุมชนบ้านดงก็สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบได้ค่อนข้างยากในยุคปัจจุบัน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการล้มละลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ และกระแสเศรษฐกิจตกต่ำตั้งแต่ต้นปี 2540 หรือที่เรียกกันว่ายุค IMF ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งชาวนา และนายทุนในระดับท้องถิ่นโดยทั่วกัน สาเหตุสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนาในชุมชนบ้านดง และคนในชุมชนอื่นๆ ของอำเภอแม่เมาะ เข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้น้อยคือการเข้มงวดของนายทุนเงินกู้ท้องถิ่นในการปล่อยเงินกู้ให้กับชาวนา เนื่องจากภาวะการเงินค่อนข้างฝืดเคือง หรือจำนวนเงินสำหรับหมุนให้ชาวนาที่เสนอตัวขอกู้มีไม่มากนักในช่วงเวลาดังกล่าว

สำหรับชาวนาฐานะปานกลางที่ค่อนข้างยากจน และชาวนาฐานะยากจน นั้นกลไกทางสังคมที่ถูกนำมาใช้คือการพยายามเข้าไปตีสนิทหรือเข้าสู่ระบบอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนารวยในชุมชน โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาผู้ซึ่งตนเองเช่านาอยู่ โดยพยายามกระทำให้ตนเป็นผู้เช่าที่ดี ไม่ได้แย่งการกำหนดรูปแบบการให้เช่า การใช้แรงงานในครัวเรือนของตนเองช่วยเหลือครัวเรือนผู้ให้เช่า ในลักษณะไม่คิดค่าจ้างในระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าให้มีเนื้อหาทางสังคมของชาวนาผู้เช่าจึงเป็นความพยายามนำเอาระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มาช่วยซึ่งเป็นหนทางทดแทนการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบที่ไม่พอเพียง โดยเฉพาะเงินกู้อัตราดอกเบี้ยต่ำ และระยะเวลาการชำระคืนยาวนาน ซึ่งหากครัวเรือนใดไม่สามารถชำระหนี้ได้เพียงครั้งเดียว ยิ่งทำให้การที่จะได้กู้รอบใหม่มีโอกาสน้อยลง ความด้อยกว่าในการเข้าถึงสินเชื่อในระบบ โดยเฉพาะของ ช.ก.ส. นั้น เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและชาวนาฐานะยากจนเช่นครัวเรือนของ ดวงอินทร์ ครัวเรือนของจันทร์ ครัวเรือนของเจริญ หรือครัวเรือนของบวง ต้องเข้าไปกู้ยืมเงินของครัวเรือนชาวนารวย หรือนายทุนในชุมชน ร้านค้าวัสดุการเกษตร ซึ่งเงินกู้เหล่านี้ จะมีอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูงถึงร้อยละ 5-20 ต่อเดือน หรือร้อยละ 60-240 ต่อปี และเป็นการให้กู้ระยะสั้นๆ เท่านั้น ชาวนาพยายาม

หลีกเลี่ยง โดยการเข้าไปอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของชวานาฐานะร่ำรวย โดยการอยู่ในฐานะผู้เช่ามา อยู่ในฐานะลูกจ้างโรงสี และใช้ความสัมพันธ์ที่มีต่อชวานารวยในรูปแบบดังกล่าว เข้าถึงเงินกู้ ซึ่งอาจจะได้รับความเมตตาลดหย่อนดอกเบี้ยให้ต่ำลงมาในระดับหนึ่ง หรือบางครั้งเรือนเช่นครัวเรือนของ ยวง ซึ่งเป็นลูกจ้างในโรงสีของเกษร อาศัยความสัมพันธ์กับเกษรขอยืมเงินของเกษรมาใช้ก่อน โดยสัญญาว่าจะทำงานใช้หนี้ ซึ่งเกษรจะให้เงินก่อนโดยไม่คิดดอกเบี้ย ซึ่งเป็นลักษณะยืมหนี้ย่นระหว่าง นายจ้างคือเกษร และดวงการจ้างงานของเกษรจึงมีลักษณะของการอุปถัมภ์ โดยยวงก็พยายามตอบแทนบุญคุณด้วยการลดเงื่อนไขการใช้แรงงานของตนเองให้กับเกษร ซึ่งบางครั้งอาจจะต้องแบก ข้าวสารขึ้นรถพ่อค้ามารับซื้อข้าวจนถึงเที่ยงคืน

เป็นที่น่าสังเกตถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อระหว่างกลุ่มชวานามี ความแตกต่างกันเป็นอย่างมากเนื่องจากเงื่อนไขหลายประการดังที่กล่าวมาแล้ว ยังปรากฏว่าในขณะที่ชวานาฐานะยากจนพยายามดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบ โดยเฉพาะ ธ.ก.ส. แต่ปรากฏว่ามีบางครัวเรือนในกลุ่มครัวเรือนชวานารวยหยุดกู้เงินจาก ธ.ก.ส. หรือกู้เพียงจำนวนน้อย แม้ว่าตนเองสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อจาก ธ.ก.ส. ได้จำนวนมากเพราะ เครดิต ดีก็ตาม ดังนั้น จากการสำรวจภาคสนามจำนวนครัวเรือนชวานา รวย 9 ครัวเรือน ปรากฏว่าทุกครัวเรือนจะเป็นลูกค้ำของ ธ.ก.ส. แต่มีจำนวนครัวเรือน 6 ครัวเรือนที่เป็นลูกค้ำของ ธ.ก.ส. และกู้เงินของ ธ.ก.ส. และมี 3 ครัวเรือนที่ปัจจุบันไม่มีหนี้สินอยู่กับ ธ.ก.ส. คือครัวเรือนของนายคำ ครัวเรือนของนายอ้วน ครัวเรือนของนายบุญเรือน ซึ่งเป็นครัวเรือนชวานารวยที่เป็นทั้งนายทุนเงินกู้ เป็นทั้งนายทุนเจ้าของโรงสี มีเรือญาติมากมาย แต่อย่างไรก็ตามทั้ง 3 ครัวเรือนยังคงเป็นสมาชิกของ ธ.ก.ส.อยู่ ซึ่งครัวเรือนชวานารวยที่ไม่เป็นหนี้สินอยู่กับ ธ.ก.ส. เป็นครัวเรือนที่มีลักษณะเข้าเป็นลูกค้ำของ ธ.ก.ส. เป็นกลุ่มแรกๆ และเป็นครัวเรือนชวานาผู้อุปถัมภ์ โดยเฉพาะครัวเรือนของนายอ้วน คือการที่ครัวเรือนชวานาเหล่านี้ยังคงเป็นสมาชิกของ ธ.ก.ส. อยู่เหตุผลสำคัญคือการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมมาปกิจสงเคราะห์ลูกค้ำ ธ.ก.ส. ซึ่งปัจจุบันหากสมาชิกเสียชีวิตจะได้รับเงินจำนวนถึงแสนกว่าบาท และที่สำคัญครัวเรือนเหล่านี้เปลี่ยนแปลงสถานภาพผู้กู้กลายเป็นผู้ฝากเงินรายใหญ่ของ ธ.ก.ส. ซึ่งเมื่อถึงสิ้นปีแต่ละปี ธ.ก.ส.จะยกย่องครัวเรือนเหล่านี้เป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามบุตรชายทั้งสองคนของครัวเรือนนายคำ ยังคงต้องกู้เงินจาก ธ.ก.ส.อยู่เช่นเดิม เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนที่ไม่กู้เงินจาก ธ.ก.ส.ทั้ง 3 ครัวเรือน มี 2 ครัวเรือนที่ยังคงกู้เงินกับ ธนาคารพาณิชย์ในเขตอำเภอฝาง ซึ่งเป็นปริมาณเงินกู้ที่ค่อนข้างมาก เหตุผลประการสำคัญคือ ธนาคารพาณิชย์เหล่านั้นให้เงินกู้ค่อนข้างมาก เพียงพอต่อการลงทุนในรูปอุตสาหกรรมในระดับครัวเรือน และเพียงพอต่อการให้บุตรหลานของตนเองลงทุนและที่สำคัญเพียงพอต่อการให้ผู้อื่นๆ กู้ยืมในรายละเอียดน้อย ซึ่งไม่ต้องกังวลว่าพนักงานของ ธ.ก.ส.จะล่วงรู้ถึงพฤติกรรมการหมุนเงินกู้ของตนเอง เหตุผลสำคัญที่ครัวเรือนชวานา

รายนียมนำเงินจากธนาคารพาณิชย์ ถือการหลีกเลี่ยงหนี้พันธะสัญญาต่อบุคคลภายในกลุ่มที่จะต้องไปค้าประกันให้ โดยหากอ้างว่าตนเองไม่ได้กู้แล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินแล้ว กลุ่มก็ไม่ควรให้ตนเองค้าประกันให้ การหลีกเลี่ยงการค้าประกันให้กับครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นที่สังกัดกลุ่มลูกค้ากลุ่มเดียวกัน ถือการใช้ที่ดินค้าประกันเงินกู้จากการสอบถามกลุ่มชาวนารายทราบว่าพวกเขาเลือกใช้ที่ดินค้าประกันเพราะไม่ต้องกังวลคนในกลุ่มว่าจะหาใครมาค้าประกันถึงแม้ว่าจะมีความเต็มใจค้าประกันให้กับตนก็ตาม เพราะหากให้ตนค้าประกันแล้วพวกเขาต้องค้าประกันให้ตอบแทน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวนารายไม่ปรารถนาเป็นอย่างยิ่งที่จะค้าประกันเงินกู้ให้ใคร เพราะไม่ต้องการแบกรับภาระความเสี่ยง

การเข้าถึงแหล่งสินเชื่อของชาวนาฐานะร่ำรวยนั้นนอกจากจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อหลายสัญญาแล้วชาวนาร่ำรวยเหล่านี้ยังเลือกที่จะเข้าถึงสินเชื่อที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ และระยะเวลาการชำระคืนสูง หรือเลือกที่จะใช้หลักทรัพย์ค้าประกันมากกว่าการใช้กลุ่มค้าประกัน กรณีของบุญเล็ง กรณีของนายอ้วน กรณีของสุพิน หรือกรณีของนายมี สะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงลักษณะสินเชื่อที่ตนเองเลือกเป็นหนี้ ในเดือนมีนาคม 2543 บุญเล็งมีหนี้เงินระยะยาวที่ใช้หลักทรัพย์ค้าประกันเพียง 1 แสนบาท ซึ่งมีระยะเวลาการชำระยาวนานถึง 10 ปี สำหรับนายอ้วน มีหนี้สินที่ใช้หลักทรัพย์ค้าประกันโดยทั้งสิ้น 2 สัญญา และเป็นเงินกู้ระยะยาวผ่อนชำระหนี้ยาวนานคือ การกู้เงินเพื่อประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องการเกษตร เป็นเงิน 40,908 บาท และเงินกู้ระยะยาวตามข้อบังคับฉบับที่ 25 (เดิม ปัจจุบันอยู่ในฉบับที่ 44) 175,000 บาท โดยระยะเวลาชำระหนี้สูงถึง 10 ปี อัตราดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 12.00 บาท ส่วนสุพิน นั้นเลือกที่จะกู้เงินกู้ระยะยาวเพียงสัญญาเดียวโดยใช้ที่ดินค้าประกันเงินกู้ เป็นเงิน 225,000 บาท

สำหรับกรณีของนายมีนั้นสนใจที่จะกู้เงินกู้ระยะสั้นคือจำนำข้าวเปลือก 100,000 บาท อัตราดอกเบี้ยเงินกู้เพียงร้อยละ 3 ต่อปี และกู้เงินกู้ระยะยาวอีก 1 สัญญา ข้อสังเกตที่เห็นได้ชัดว่าครัวเรือนชาวนารายเหล่านี้ไม่สนใจกู้เงินระยะสั้น หรือเงินค่าใช้จ่ายในภาคเกษตรที่มีระยะเวลาชำระหนี้เพียง 1 ปี แต่สนใจเงินกู้เพื่อการลงทุนภาคการเกษตรหรือประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับการเกษตรมากกว่าที่มีระยะเวลาการชำระคืนหลายงวด ตัวอย่างนี้เห็นได้ชัดกรณีของนิรันดร์ชาวนาฐานะปานกลางที่ไม่มีที่ดินค้าประกันเขาต้องอาศัยเพื่อนลูกค้าภายในกลุ่มเพื่อค้าประกันเงินกู้ซึ่งสามารถกู้ได้สูงสุด 50,000 บาท เป็นเงินกู้เพื่อใช้จ่ายในภาคเกษตรกำหนดชำระคืนเพียง 1 ปี และใช้คนในกลุ่มอีก 2 คนค้าประกันเงินกู้ระยะปานกลาง 30,000 บาท กำหนดชำระคืน 3 ปี ในปีแรกนิรันดร์จะต้องจ่ายเงินคืนพร้อมดอกเบี้ยเกือบ 60,000 บาท ในขณะที่บุญเล็งกู้ได้ถึง 100,000 บาท มากกว่านิรันดร์ ถึง 30,000 บาท แต่ปีแรกบุญเล็งจ่ายเงินคืนพร้อมดอกเบี้ยเพียงประมาณ 12,000 บาทเท่านั้น การเลือกเข้าถึงสินเชื่อที่มีกำหนดชำระคืนยาวนานจึงเป็นข้อได้เปรียบที่เห็นได้ชัด

ของครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยในชุมชนบ้านดง แต่ใช้ว่าชาวนาทุกคนจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อชนิดนี้ได้เพราะปัจจัยสำคัญคือที่ดินที่สามารถนำมาค้ำประกันเงินกู้ได้มีเพียงพอหรือไม่ และเครดิตของพวกเขา มีมากน้อยแค่ไหน ครัวเรือนชาวนารวยหลายครัวเรือนกู้เงินเครดิตเงินสดไว้ เช่น สมคิด หรือ เป็ด วงเงินเครดิตเงินสดไว้แต่ยังไม่กู้หากมีความจำเป็นก็สามารถยื่นเรื่องขอกู้ได้ทันทีเป็นต้น

การที่ เครดิต มีความสำคัญต่อการได้กู้เงินจากแหล่งต่าง ๆ ในขณะที่มีความสามารถในการสร้าง เครดิต ในแต่ละกลุ่มชาวนามีไม่เท่าเทียมกันนั้น ถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่พอจะมีประโยชน์ต่อการจัดการเงินทุนของกลุ่มชาวนา หรือแหล่งเงินกู้ที่มีบริบทลักษณะที่ค่อนข้างน้อย เช่น กรณีของอินทอน เป็นอีกกรณีหนึ่งของการใช้ความพยายามเพื่อเข้าสู่แหล่งสินเชื่อในระบบ โดยเขาต้องลงทุนเพื่อซื้อฉลากออมทรัพย์ทวีสิน 3 ซึ่งก่อนหน้านี้ธนาคารออกฉลากมา 2 ชุดแล้ว โดยเขาต้องลงทุนซื้อถึงใบละ 500 บาท จำนวน 2 ใบ รวมเงิน 1,000 บาท เพื่อแลกกับการกู้เงินจำนวนจำนวน 2 หมื่นบาท ซึ่งประโยชน์ที่ธนาคารโฆษณาอย่างกว้างขวางคือ โอกาส (ที่ไม่น่าจะมีโอกาส) ได้รางวัลหากหมายเลขในฉลากตรงกับหมายเลขรางวัลที่ออกแต่แท้จริงแล้วผลประโยชน์ของธนาคารที่จะได้รับคือยอดจำหน่ายฉลากออมทรัพย์ ซึ่งเป็นยุทธวิธีระดมเงินฝากของธนาคาร ปัญหาไม่น่าจะเกิดขึ้นหากอินทอนต้องการฉลากออมทรัพย์ดังกล่าวจริง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นประการสำคัญคืออินทอนรู้สึกว่าตนเองไม่มีความต้องการฉลากดังกล่าวเลยแม้แต่น้อย เพราะเขาเข้าใจว่าโอกาสถูกรางวัลนั้นเกือบไม่มีและที่สำคัญเขาไม่เชื่อที่ธนาคารพยายามสร้างการประชาสัมพันธ์ว่ามีคนถูกละรางวัลที่ 1 ถึง 10 ล้าน เพราะสำหรับเขาแล้วความต้องการเงิน 1,000 บาทมาลงทุนจะมีมากกว่า ซึ่งเงินจำนวนดังกล่าวกว่าที่เขาจะได้รับคืนก็ภายหลังจากล่วงเลยเวลาหลายปีไปแล้ว กรณีของอินทอน จึงเปรียบเสมือนการระดมเงินฝากเพื่อนำไปลงทุนให้เกษตรกรกู้ โดยธนาคารได้รับส่วนต่างระหว่างดอกเบี้ยพันธบัตร กับดอกเบี้ยเงินกู้ยืมทางหนึ่งด้วย แต่อินทอนก็ไม่มีทางเลือกหรือสร้างอำนาจต่อรองกับกลไกเชิงวิปฏิบัติของ ธนาคาร

ดังนั้นจึงไม่น่าจะแปลกใจที่ฉลากดังกล่าวขายหมดไปด้วยเวลาอันรวดเร็ว และอีกไม่นานก็คงจะต้องมีฉลากออมทรัพย์ทวีสิน 4 ออกจำหน่ายให้กับชาวนาโดยการบังคับทางอ้อมอีกครั้ง กรณีนี้ธนาคารสามารถแก้ต่างปัญหาที่สถาบันทำไว้กับชุมชนเกษตรกร โดยชี้ให้เห็นว่ารางวัลที่ธนาคารมอบให้กับเกษตรกรที่ถูกรางวัลนั้นเป็นรางวัลจำนวนมาก ซึ่งหากคำนวณด้วยหลักทางเศรษฐศาสตร์แล้ว รางวัลของธนาคารเมื่อรวมดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายเมื่อถึงคราวคืนฉลากแล้ว รวมทั้งค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดจากการผลิตฉลากดังกล่าวออกขาย เมื่อนำไปหักกับดอกเบี้ยเงินกู้ที่เกษตรกรกู้แล้ว ไม่น่าจะทำให้ธนาคารประสบภาวะขาดทุนจากการขายฉลากดังกล่าว การสร้างมายาภาพดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน แต่สำหรับอินทอน เขารู้สึกว่าธนาคารกำลังเอาเปรียบเขาแต่ก็ไม่มีทางเลือกอื่นๆ เพื่อให้เข้าถึงเงินกู้ได้ดีเท่านี้

การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบสำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนดูเหมือนว่า ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเท่านั้นที่จะเป็นแหล่งพึ่งพิงหลัก ดังข้อกล่าวอ้างของ ธนาคารฯ สำหรับธนาคารพาณิชย์ชาวนาฐานะยากจนในชุมชนบ้านดงไม่มีครัวเรือนไหนเลยที่มี โอกาสเข้าถึงเนื่องจากความยากไร้ในการถือครองทรัพย์สินที่สำคัญคือที่ดิน หากพวกเขาจะถือครอง ที่ดินบ้างเล็กน้อยแต่ที่ดินผืนดังกล่าว หากได้เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำพาพวกเขาให้เข้าถึงแหล่ง สิ้นเชื้อจากธนาคารพาณิชย์ไม่ ตรงกันข้ามธนาคารมักจะปฏิเสธการขอกู้ของเข้าด้วยข้ออ้างหลากหลายประการเช่นที่ตั้งของที่ดินอยู่ในทำเลไม่ดี ที่ดินมีน้อยเกินไปฯ ซึ่งเหตุผลที่แท้จริงจากการ สัมภาษณ์พนักงานสินเชื่อผู้หนึ่งซึ่งทำงานกับธนาคารที่ใหญ่ที่สุดของอำเภอผางกล่าวว่า ธนาคารไม่ ได้พิจารณาทรัพย์สินเพียงประการเดียว หากการพิจารณาฐานะทางเศรษฐกิจ และทางสังคมน่าจะเป็นวิธีการสำคัญที่เป็นเงื่อนไขหลักสำหรับการปล่อยกู้ หรือปฏิเสธการปล่อยกู้ ซึ่งสำหรับชาวนา ฐานะยากจนนั้นเงื่อนไขเรื่องเศรษฐกิจ และสังคม น่าจะเป็นเหตุผลหลักที่พวกเขาถูกปฏิเสธการ ปล่อยกู้จากธนาคารพาณิชย์ในพื้นที่

ปัญหาการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ ระยะเวลาการชำระหนี้ที่ยาวนานโดยมี แหล่งกู้ยืมแหล่งเดียวคือ ธ.ก.ส. ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญของชาวนาฐานะยากจน คือ ธ.ก.ส. มี กลไกในการจัดลำดับกลุ่มลูกค้าเพื่อการให้กู้ และมีระเบียบข้อบังคับที่รัดกุมตั้งแต่การรับลูกค้าจน ถึงการปล่อยเงินกู้ คือระเบียบข้อบังคับโดย ธ.ก.ส. กำหนดว่าคนที่จะสามารถสมัครเป็นลูกค้าของ ธนาคารฯได้จะต้องยื่นความจำนงค์ไปที่หน่วยบริการสินเชื่อเพื่อจะกำหนดออกตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นลูกค้า โดยการสอบสวนจะกระทำที่บ้านของผู้ยื่นความจำนงค์เพื่อพนักงานสินเชื่อจะได้พิจารณาฐานะทางด้านเศรษฐกิจ ทรัพย์สินของผู้ยื่นความประสงค์ โดยส่วนใหญ่แล้วหาก ไม่มีปัญหามากเกินไปเช่นความประพฤติ หรือหนี้สินจากภายนอกมาก หรือคิดระเบียบที่สำคัญของ ธ.ก.ส.พนักงานก็จะลงความเห็นให้ผู้จัดการอนุมัติให้บุคคลดังกล่าวสังกัดกลุ่มลูกค้าได้การที่ชาวนา จะสามารถเข้าสมัครเป็นลูกค้าของ ธ.ก.ส. และพนักงานนัดออกมาสอบสวนได้นั้นจะต้องยื่นความ ประสงค์ ใน 2 รูปแบบ คือ การยื่นความประสงค์ขอเข้ากลุ่มกับกลุ่มที่จดทะเบียนอยู่แล้ว หรือเข้า สังกัดกลุ่มเก่า กับรูปแบบการรวมกลุ่มกันอย่างน้อย 10 คน ยื่นเรื่องผ่านพนักงานสินเชื่อเพื่อขอเข้า เป็นกลุ่มลูกค้าของ ธ.ก.ส. ซึ่ง ทั้งสองรูปแบบมีเหตุผลในการเลือกของชาวนาที่แตกต่างกัน ส่วน ใหญ่แล้วชาวนาต้องการเข้าสังกัดกลุ่มลูกค้าเดิม เพราะมีโอกาสได้รับพิจารณาจากพนักงานสินเชื่อ

ภายหลังจากนั้น ธ.ก.ส.จะมีข้อปฏิบัติในการปล่อยกู้ค่อนข้างมาก ซึ่งทำให้ชาวนา ฐานะยากจนส่วนหนึ่งไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยต่ำและระยะเวลาการ ชำระหนี้ยาวนานได้เนื่องจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธ.ก.ส.) ใช้กลไกทาง เศรษฐศาสตร์โดยอาศัยการอ้างอิงหลักผลผลิตส่วนเกินที่สามารถนำออกขายได้(marketable

surplus) เป็นเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกลูกค้าเงินกู้ (รังสรรค์ และนิพนธ์ 2531: 61) ซึ่งหลักดังกล่าวอย่างน้อยชี้ให้เห็นถึงความสมเหตุสมผลในการอ้างเพื่อตั้งเงื่อนไขการเข้าถึงเงินกู้ โดยในทางตลาดแล้วการลงทุนย่อมต้องอาศัยกำไร หลักที่อ้างถึงข้างต้นคือหลักการแสวงหาผลกำไรจากส่วนเกินที่เกิดจากการลดต้นทุนการผลิตแล้วเรียบร้อย ซึ่งหากนำความหมายในการผลิตบนที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อยของชาวนายากจนมาเปรียบเทียบกับแล้วจะทำให้วงเงินกู้ที่ได้รับน้อยลงไปด้วย

นอกจากจะเผชิญอุปสรรคในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบหรือ ธ.ก.ส.แล้วชาวนายากจนจะถูกกีดกันการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อโดยเฉพาะร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรภายในหมู่บ้านครัวเรือนของนิค ครัวเรือนเกษม พรหมกันทะ ครัวเรือนของหน้อยคำ ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรจากร้านค้าในชุมชน ซึ่งมีอยู่ 4 ร้านค้าด้วยกันคือร้านของมณูญ ปันยา บุตรชายของนายมี ปันยา ครัวเรือนชาวนารวย ซึ่งให้ภรรยาของนายมณูญเป็นคนตัดสินใจว่าจะปล่อยให้ครัวเรือนใดกู้สินค้าไปหรือไม่ เพราะทั้งสองหลักเลียงที่จะปฏิเสธคนในชุมชน เพื่อรักษาภาพพจน์ไว้ ภรรยาของมณูญจะตั้งเงื่อนไขไว้หลายประการ เช่นหากจะกู้ปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลง หรือวัสดุอุปกรณ์การเกษตร คำถามแรกที่จะพบคือ “กู้เงินไม่ได้เน้อ เพราะเราก็ไม่ค่อยมีทุนเหมือนกัน จะกู้ก็วัน...” ซึ่งคำถามนี้หากครัวเรือนเช่นเกษม หรือนิคได้ยินแล้วก็จะรู้โดยนัยว่าร้านค้าไม่ต้องการให้กู้ หากมีความจำเป็นจริงอาจจะขอกู้โดยกำหนดระยะเวลาไม่เกิน 1 อาทิตย์ ซึ่งร้านค้ามักจะจำใจให้กู้ หรือบางทีอาจจะปฏิเสธเลยว่า “ไม่ให้กู้ ของเก่าเคยเสียเคียดแล้ว” เป็นต้น

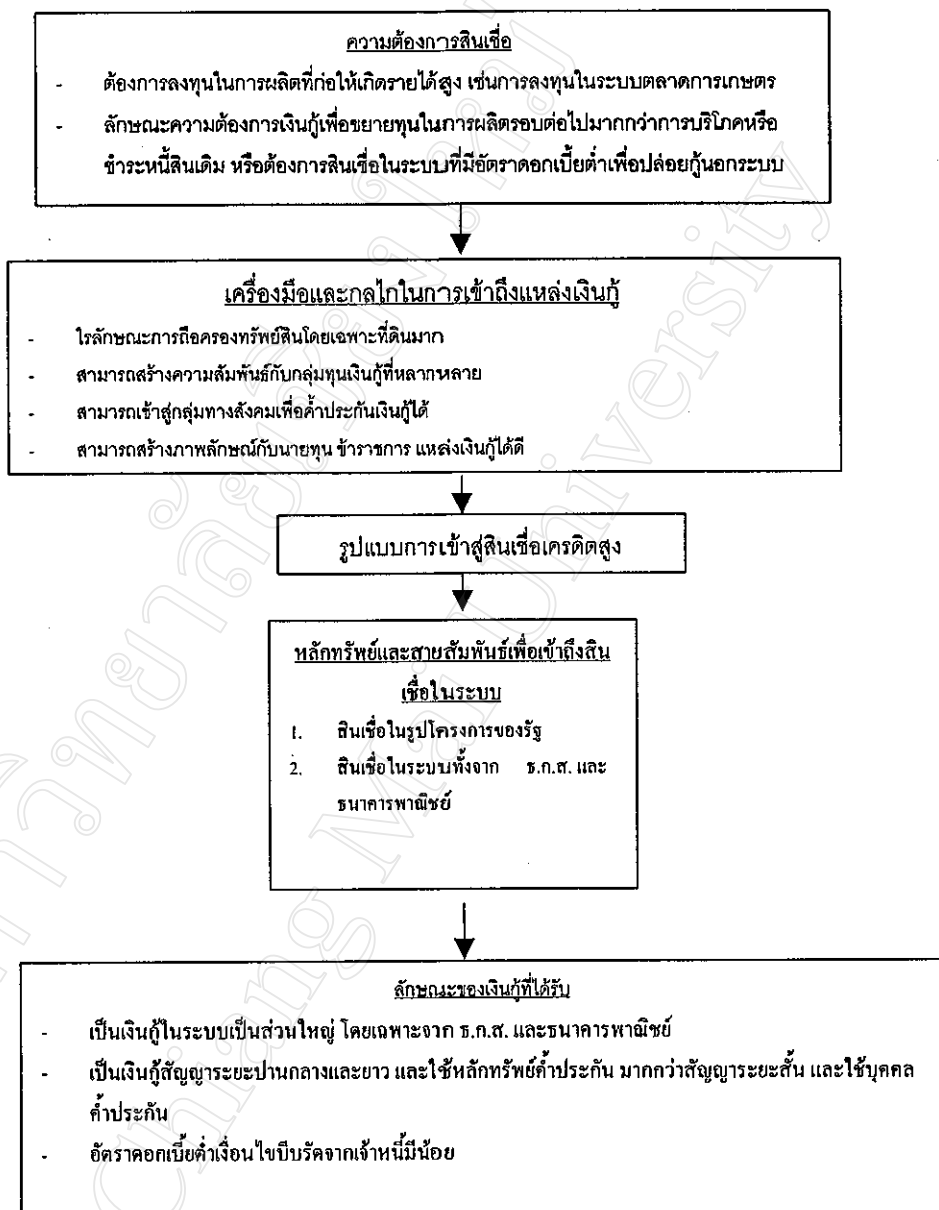
หลายครัวเรือนจึงหลักเลียงที่จะไปขอกู้ปุ๋ยเคมี วัสดุอุปกรณ์การเกษตรจากร้านค้าในชุมชนถ้าไม่จำเป็น ครัวเรือนชาวนาเช่าจำนวนหนึ่งจึงใช้วิธีให้ผู้ให้เช่าไปขอรับสินค้าวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นปัจจัยการผลิตจากร้านค้าแทน โดยเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตนอกจากจะต้องให้ค่าเช่าแล้วยังต้องหักเงินอีกจำนวนหนึ่งให้ค่าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร ซึ่งจะแพงกว่าไปขอกู้ด้วยตนเองอีกประมาณร้อยละ 10-20 เช่นหากปุ๋ยราคาท้องตลาดราคาประมาณ 370 หากไปซื้อเชื้อร้านค้าจะราคาประมาณ 480 บาท แต่หากให้ผู้ให้เช่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนชาวนารวยไปกู้มาให้จะตกกระสอบละประมาณ 530 บาท ส่วนเกินประมาณ 50 บาทคือดอกเบี้ยที่ผู้ให้เช่าได้รับ ครัวเรือนของเกษมใช้วิธีการดังกล่าว เช่นเดียวกันครัวเรือนของยวง ที่ต้องขอให้นายทิว ที่ต้องขอให้ผู้ให้เช่าไปกู้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงจากร้านค้าในชุมชนแทน ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สร้างความรู้สึกรังเกียจที่ชาวนาผู้เช่ามีต่อผู้ให้เช่าในเชิงความมีบุญคุณ เพราะการได้ปุ๋ย และวัสดุอุปกรณ์การเกษตรนั้นการขอให้ผู้เช่ากู้ให้เป็นเพียงเงื่อนไขเดียวเท่านั้น การที่ต้องเสียดอกเบี้ยซ้ำเป็นสองเท่าจึงไม่สำคัญมากไปกว่าหากคนรวยไม่ช่วยแล้วจะผลิตข้าวไม่ได้เลย

4.5 สรุปและวิเคราะห์

บทนี้ได้แสดงให้เห็นว่าจากการที่ชาวนาในชุมชนบ้านดงถูกผลักดันให้เข้าสู่ระบบการผลิตและตลาดเชิงพาณิชย์ ด้วยเงื่อนไขที่หลากหลายแล้ว ทำให้ครัวเรือนเหล่านี้ต้องอยู่ภายใต้วิถีการผลิตแบบพึ่งพานั้นได้สร้างความต้องการเงินทุนหรือสินเชื่อเพื่อนำมาลงทุนในกระบวนการผลิตและใช้ในการผลิตทดแทนชิ้นใหม่สำหรับพลังงานและความต้องการเงินกู้มีความแตกต่างกันในหมู่บ้านกลุ่มต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าความต้องการเงินกู้ของชาวนากลุ่มต่างๆ หาใช่ว่าจะได้รับการสนองตอบจากนายทุนผู้กุมเงินกู้อย่างทันทีทันใดไม่ เนื่องจากความต้องการที่แท้จริงของนายทุนเงินกู้คือเงินต้น และอัตราดอกเบี้ยที่ได้รับการผลิตมูลค่าส่วนเกินของชาวนา ซึ่งเป็นความต้องการที่แท้จริงไม่ว่านายทุนเงินกู้จะอ้างประการใดก็ตาม ดังนั้นสิ่งที่นายทุนเงินกู้ต้องสร้างขึ้นคือ เงื่อนไขกำกับการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ของนายทุนกลุ่มต่างๆ ซึ่งเงื่อนไขที่สร้างขึ้นมีทั้งที่เป็นเงื่อนไขแบบเป็นทางการในรูปของสัญญาลายลักษณ์อักษร หรือการดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด หรือเงื่อนไขที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการของนายทุนเงินกู้ในระบบ สิ่งเหล่านี้ได้เป็นเครื่องมือกำกับให้ลูกค้าที่สังกัดแต่ละกลุ่มครัวเรือนเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่มีลักษณะที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของเงินทุน ลักษณะของสัญญา การกำกับดูแลการใช้ยืมจัดการเงินกู้ ระยะเวลาและอัตราดอกเบี้ยที่แตกต่างกัน ตลอดจนความเคร่งครัดในการติดตามหนี้ที่แตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนากลุ่มต่างๆ เข้าถึงลักษณะเงินกู้ที่มีคุณภาพแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าชาวนากลุ่มต่างๆ พยายามที่จะหยิบยกเอาเครื่องมือกลไกหรือสร้างเงื่อนไขที่หลากหลายในการ สร้างเครดิต ให้เกิดขึ้นกับตนเองเพื่อเป็นหนทางในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่เอื้อประโยชน์กับตนเองมากที่สุด เช่นการใช้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจเช่นครัวเรือนชาวนา รวยพยายามเสนอความได้เปรียบในการครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดินเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับค่าประกันการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ หรือการสร้างภาพพจน์ที่ดี การเป็นผู้ประกอบการที่ดี มีความซื่อสัตย์ หรือการใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มทุนเพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ การอาศัยอำนาจรัฐท้องถิ่นเพื่อเข้าถึงแหล่งทุนที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำหรือปลอดดอกเบี้ย สำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและยากจนนั้นการใช้กลุ่มค้ำประกันเงินกู้ในระบบของ ธ.ก.ส. มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และนอกจากนี้ยังมีการการอิงแอบระบบอุปถัมภ์เพื่อสามารถใช้ผู้อุปถัมภ์นำพาตนเองเข้าสู่เงินกู้ หรือไม่ก็กู้เงินจากผู้อุปถัมภ์โดยตรง หรือการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในกรณีที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อจากภายนอกได้

ภาพที่ 4.1 แสดงรูปแบบการเข้าถึงแหล่งเงินทุนแบบเครดิตดี

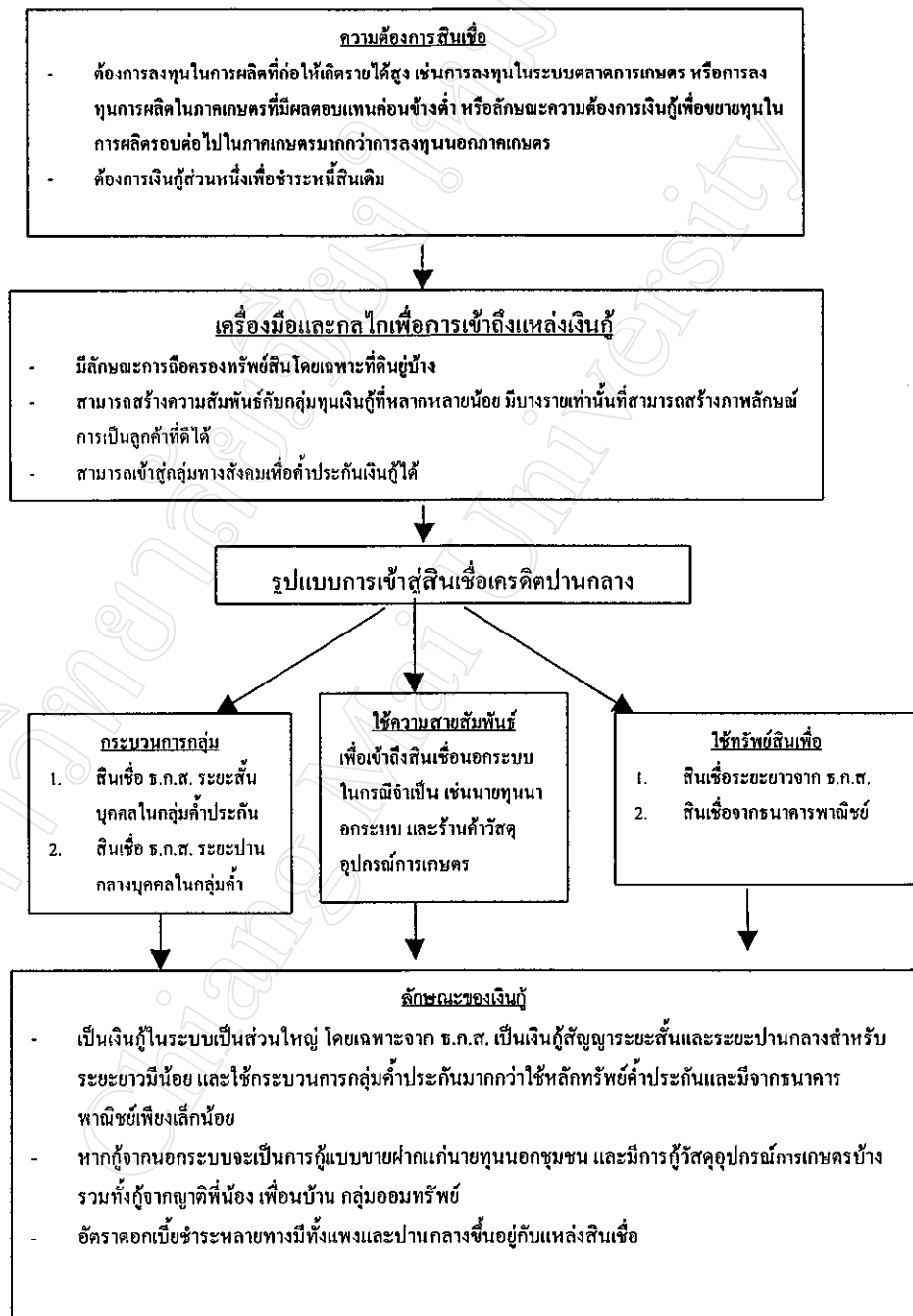
อย่างไรก็ตามแม้จะมีเงื่อนไขที่หลากหลายในการหยิบยกมาสร้าง **ความมีเครดิต** เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อก็ตาม แต่เชื่อว่าชาวนาทุกคนจะมีโอกาสนำเครื่องมือ กลไกหรือเงื่อนไขเหล่านั้นมาเอื้อประโยชน์ให้กับตนเองได้เต็มที่ไม่ว่า โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง และครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นมีความยากลำบากเป็นอย่างมากในการเข้าถึงสินเชื่อที่มีกำหนดระยะเวลาการส่งชำระคืนเงินต้นยาวนาน และมีอัตราดอกเบี้ยต่ำ เนื่องจากขาดเงื่อนไขที่สำคัญหลายประการเป็นต้นว่าไม่มีที่ดินในครอบครองที่เพียงพอต่อการค้ำประกันเงินกู้ ไม่สามารถสร้างสายสัมพันธ์กับบุคคลที่จะเอื้อประโยชน์ให้กับตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นพลังผลักดันให้ชาวนา

ฐานะยากจน และฐานะปานกลางเข้าสู่แหล่งเงินทุนในระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง และมีกำหนดระยะเวลาการใช้คืนเงินต้นสั้น หรือแหล่งเงินทุนที่มีความยืดหยุ่นน้อยเช่นการกู้เงินในลักษณะการขายฝาก ดังนั้นจากการศึกษารูปแบบการเข้าถึงเงินกู้ของชาวนาจึงมีลักษณะ 3 รูปแบบคือรูปแบบที่หนึ่ง เป็นรูปแบบการเข้าถึงเงินกู้ เครดิตดี ดังปรากฏในแผนภาพที่ 4.1 ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชาวนาฐานะร่ำรวยชาวนากลุ่มนี้จะมีลักษณะเครดิตดี คือมีการถือครองทรัพย์สินสำหรับค้ำประกันเงินกู้สูง โดยเฉพาะที่ดิน มีความสามารถสร้างภาพลักษณ์กับนายทุนนอกชุมชน กับกลุ่มข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา หรือนายทุนเงินกู้ต่างๆ เป็นอย่างดี สามารถสร้างสายสัมพันธ์กับกลุ่มทุนต่างๆ ได้ รวมทั้งยังสามารถเข้าร่วมกลุ่มสำหรับกู้เงินได้เป็นอย่างดี

การที่ครัวเรือนชาวนารวยมีลักษณะเครดิตที่ดีทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อได้หลายแหล่งและลักษณะของเงินกู้ที่ได้รับจะเป็นเงินกู้ในระบบเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะจาก ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ สำหรับระยะเวลาการชำระคืนก็จะเป็นเงินกู้สัญญาระยะปานกลางและยาว ที่เกิดขึ้นจากการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน มากกว่าสัญญาระยะสั้น และใช้บุคคลค้ำประกัน ซึ่งส่งผลให้อัตราดอกเบี้ยต่ำ ชาวนาผู้กู้ไม่ต้องกังวลกับภาวะเร่งรัดการชำระคืน

รูปแบบการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อรูปแบบที่สองคือรูปแบบ เครดิตปานกลาง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นรูปแบบการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง โดยมีลักษณะการใช้เครื่องมือและกลไกเพื่อการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อเกือบครบทั้ง 4 ประการ แต่มีลักษณะการใช้กลไกเหล่านี้อย่างจำกัด โดยเฉพาะการใช้กลไกหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันการเข้าถึงแหล่งเงินทุนนั้นทำได้เพียงในระดับที่ทรัพย์สินของตนเองถือครองอยู่อย่างจำกัดเท่านั้น ลักษณะของสินเชื่อจึงมีลักษณะแตกต่างไปจากรูปแบบของชาวนาที่มีเครดิตดี ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 4.2

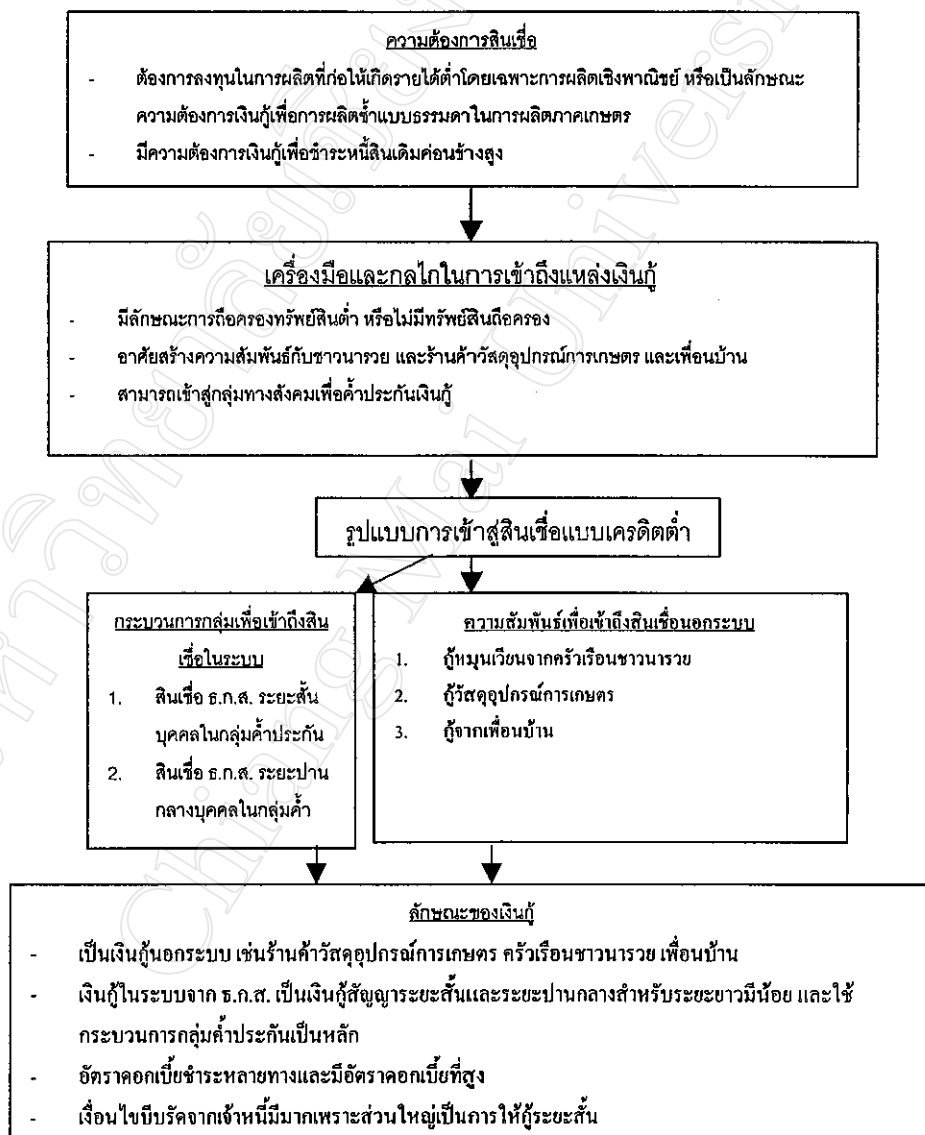
ภาพที่ 4.2 แสดงรูปแบบการเข้าถึงแบบเครดิตปานกลาง

สำหรับรูปแบบการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อรูปแบบสุดท้ายคือรูปแบบ เครดิตต่ำ ที่ปรากฏในแผนภาพที่ 4.3 ซึ่งเป็นลักษณะของการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชาวนายากจนส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านคดนั้นจะเป็นรูปแบบที่ชาวนาประสบภาวะยากลำบากในการใช้เครื่องมือกลไกสำหรับการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อทั้งในระบบและนอกระบบ โดยเฉพาะเครื่องมือค้ำประกันเงินกู้ที่เป็นที่ดิน

ชาวนากลุ่มนี้เกือบจะไม่มีเนื่องจากสภาพการถือครองที่ดินที่ต่ำ ชาวนาพยายามใช้การรวมกลุ่มเพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบของ ธ.ก.ส. ลักษณะเงินกู้ที่ได้รับจึงเป็นเงินกู้ระยะสั้น และเงินกู้นอกระบบจากร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงและระยะเวลาการชำระคืนเงินกู้สั้น

ภาพที่ 4.3 แสดงรูปแบบการเข้าถึงแหล่งเงินกู้แบบเครดิตต่ำ

การศึกษานี้ถือว่าการพยายามชี้ให้เห็นรูปแบบการปรับตัวเพื่อเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่แตกต่างกันชาวนารวยสามารถเข้าถึงและบริหารเงินกู้ โดยมียุทธวิธีที่ดีกว่า และเจ้าหนี้ให้โอกาสมากกว่า ชาวนากลุ่มต่างๆ ซึ่งสถานการณ์ปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้

จะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญต่อกระบวนการจัดการการผลิต และการตลาดของชาวนาผู้กู้ในชุมชน โดยเฉพาะจะส่งผลโดยตรงต่อความสามารถในการสะสมทุนที่ไม่เท่าเทียมกัน ตลอดจนถึงการนำเงินกู้ไปจัดการในลักษณะที่แตกต่างกัน เนื่องจากลักษณะของเงินกู้แต่ละชนิดนั้นมีกลไกบีบบังคับมากน้อยไม่เท่ากัน

จากการศึกษาในบทนี้อย่างน้อยได้ข้อสรุปประการหนึ่งว่าการที่ชาวนามีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อหรือเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้นั้นประกอบขึ้นด้วยเงื่อนไขหลายประการ โดยเฉพาะเงื่อนไขเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิต โดยผู้ที่มีความเหนือกว่าในการควบคุมปัจจัยการผลิตเช่นที่ดิน การบริหารจัดการ การเข้าถึงระบบตลาดหรือความสามารถในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มทุน ย่อมนำเงื่อนไขนั้นมาสนับสนุนให้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนเงินกู้ได้ดีกว่า ผู้ที่ด้อยกว่าในด้านการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด